

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kimmo Metsberg

”KIRJOITAN SINULLE VÄHÄN VAIKKA EI TÄÄLTÄ MITÄÄN ERIKOISTA KUULU”

Jatkosodan arkea kahden perheen kirjeissä

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu -tutkielma

Elokuu 2012

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

METSBERG KIMMO: ”KIRJOITAN SINULLE VÄHÄN VAIKKA EI TÄÄLTÄ MITÄÄN ERIKOISTA KUULU” Jatkosodan arkea kahden perheen kirjeissä.

Pro gradu -tutkielma, 115 s., 3 liites.

Historia

Elokuu 2012

Jatkosodan aikana kodin ja rintaman välillä kulki satoja miljoonia postilähetyksiä. Tämä postiliikenne oli huomattavan tärkeää sekä koti- että taistelurintaman henkisen kestävyuden kannalta. Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kahden eri perheen jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa kotiseudun ja rintaman välillä. Kuvaan näiden perheiden kirjeistä avautuvaa sota-ajan arkea sekä sitä ympäristöä, missä he kirjeitään kirjoittivat. Mitä he kokivat sodan aikana ja mikä heille oli tärkeää? Sota-ajan kirjeiden tutkimukseen liittyy olennaisesti myös kirjesensuuri, joka vaikutti osaltaan kirjeenkirjoittamisen käytäntöihin. Tutkielma sijoittuu niin kutsutun uuden sotahistorian piiriin keskittyen sodan kokemushistoriaan.

Pääasiallisena aineistona tutkielmassa on käytetty sota-ajan kirjekokoelmia. Tutkielmaan valikoituneet perheet ovat kotoisin Kauhavalta ja Tampereelta. Asuinpaikkojen erosta huolimatta kirjeistä on löydettävissä paljon yhtäläisyyksiä. Luonnollisesti kummankin perheen kirjeenvaihdossa on nähtävissä myös perheiden ainutlaatuisuus sekä kirjeiden omaleimaisuus. Sotasensuuriin sekä kirjetarkkailujärjestelmään olen puolestani perehtynyt Valtioneuvoston kanslian tiedotus- ja tarkastuselinten sekä Päämajan sotasensuurin arkistojen kautta.

Avaan tutkielmassa perheiden kokemuksia omissa luvuissaan säilyttäen ne tällä tavoin selkeinä kokonaisuuksina, joita on mahdollista vertailla keskenään päätösluvussa. Kummankin perheen kirjeenvaihtoa leimaa vahvasti arkipäiväisyys sota-ajasta huolimatta. Etenkin kauhavalaisen maaseudulla asuneen perheen kirjeissä sää ja maatoista kirjoittaminen ovat toistuvia aiheita kirjeestä toiseen. Räiskyviä sotakertomuksia tai taistelukuvauksia ei ole havaittavissa kummankaan perheen kirjeenvaihdossa. Kirjeet olivat sen sijaan kotia ja rintamaa yhdistävä side, jonka avulla sotilaat säilyttivät yhteyden siviilielämään. Pitkä asemasotavaihe selittää osaltaan kirjeiden arkipäiväisyyttä, mutta on huomattava, että myös kesän 1944 kiivaiden taisteluiden aikaan kirjeet säilyttivät arkisuutensa. Toisaalta huoli läheisten hengissä selviämisestä sekä epä tietoisuus tulevasta löivät leimansa kesällä 1944 lähetettyihin kirjeisiin. Kirjeiden vakioaiheisiin kuuluivat myös lomatiedustelut sekä tulevien lomien suunnittelu. Kaipuu ja ikävä olivat olennainen osa kirjeenvaihtoa läpi sodan ja etenkin kotilomien jälkeen kaipuu näyttäytyi voimakkaana puolin ja toisin.

Tutkitun aineiston perusteella voidaan todeta kirjeenkirjoittajien noudattaneen sensuurimääräyksiä melko tunnollisesti koko jatkosodan ajan, joskin sotilaat ilmoittivat sijoituspaikkansa sensuurin kannalta luvattoman usein etenkin asemasodan aikana. Joitakin kyseenalaisia lipsahduksia on aineistosta havaittavissa, mutta järjestelmällistä tai tarkoituksenmukaista kielletyistä aiheista kirjoittelua ei sodan aikana esiintynyt. Sensuurikoneiston voi näin ollen sanoa toimineen sangen tehokkaasti. Osaltaan tämän koneiston toimintaan vaikutti luonnollisesti myös kirjoittajien harjoittama itsensensuuri, jonka merkitystä ei tule unohtaa tulkittaessa sota-ajan kirjeitä. Itsensensuuri selittää osaltaan myös kirjeistä huokuvaa arkipäiväisyyttä. Tämä arki muodostui yhteydenpidosta kodin ja rintaman välillä, kotilomista ja niiden odotuksesta sekä läheisten ihmisten hyvinvoinnista huolehtimisesta kirjeiden välityksellä.

Asiasanat: Sota-ajan kirjeet, sodan kokemushistoria, kenttäposti, kirjesensuuri, arki.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. JATKOSODAN KIRJEENVAIHTO KODIN JA RINTAMAN VÄLILLÄ	1
1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSOSANA UUTTA SOTAHISTORIAA	2
1.3. LÄHDEAINEISTO JA SEN HAASTEET	5
1.4. TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIELMAN RAKENNE	10
1.5. PERHEET KIRJEIDEN TAKANA.....	13
1.5.1. Perhe ilman isää sodan jaloissa.....	13
1.5.2. Poika sodassa – kotirintamalla muu perhe ja tuleva vaimo	16
2. KIRJEITÄ, KORTTEJA JA PAKETTEJA	19
2.1. KUINKA PALJON POSTIA KIRJOITETTIIN JA MITEN SE KULKI?	19
2.2. KENTTÄPOSTIN MERKITYS SODANAJAN IHMISILLE	22
2.3. MISTÄ KIRJOITETTIIN RINTAMAN JA KOTIRINTAMAN VÄLILLÄ?	27
3. JATKOSODAN KIRJETARKKAILUJÄRJESTELMÄ	31
3.1. TALVISODAN JA VÄLIRAUHAN TARKKAILUKONEISTO – JATKOSODAN JÄRJESTELMÄN ESIASTE	31
3.2. JATKOSODAN KIRJETARKKAILUN JA -SENSUURIN ORGANISAATIO	36
3.3. VTL:N JA PÄÄMAJAN TEHTÄVÄT JA KESKINÄISET SUHTEET.....	40
3.4. JATKOSODAN POSTISENSUURI KÄYTÄNNÖSSÄ – MITEN, MITÄ JA KUKA TARKASTI?	44
3.5. MIELIALASEURANTA JA ITSESENSUURI KIRJEISSÄ	49
4. KIRJEITÄ PAAVOLLE – TIIVISTÄ YHTEYDENPITOA LÄPI SODAN	53
4.1. MAASEUDUN ARKEA: TYÖTÄ, LUOVUTUSMÄÄRÄYKSIÄ JA VIJELYSLOMISTA HAAVEILUA	53
4.2. SODAN UHRIT JA HEIKIN VIIMEINEN MATKA.....	61
4.3. POSTITOIMISTON HÄJYT JA SENSUURIN KÄDENJÄLKI KIRJEENVAIHDOS- SASSA	67
4.4. VELJEKSET JA NAISET – SEURUSTELUA SOTA-AJAN TYYLIIN	70
4.5. RAUHANKAIPUUTA JA SOTATILAAN TURTUMISTA	75
4.6. VANHIMMAN POJAN TAAKKA	78
5. KIRJEITÄ KULLALLE JA KOTIVÄELLE – UNTO SODASSA	81
5.1. SODAN ODOTUKSESTA OIKEUTETTUUN SOTAAN – VIHOLLISKUVA KIRJEISSÄ	81
5.2. KIRJEITÄ ODOTTAAN - KENTTÄPOSTI KADOTTAA?.....	84
5.3. KOVIA KOKENUT SOTILAS	87
5.4. SENSUURIN HAALEA LEIMA KIRJEISSÄ.....	89
5.5. UNTO JA EVA – NUORIPARI SODAN PYÖRTEISSÄ.....	93
5.6. ASEMASODASTA KESÄN 1944 KAAOKSEEN JA VÄLIRAUHAAN – ODOTUKSESTA TOISEEN	99

6. SOTAKOKEMUKSET KIRJEISSÄ – SAMANLAINEN ERILAINEN SOTA.....	102
6.1. PERHEIDEN KOKEMUKSET PEILATTUINA YLEISEEN MIELIALAAN	102
6.2. ERILAISET PERHEET, SAMANKALTAISET KIRJEET	105
6.3. PERHEET JA ARJEN KOKEMUKSET SODAN MAAILMASSA	109
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	111
LIITTEET.....	116

1. JOHDANTO

1.1. JATKOSODAN KIRJEENVAIHTO KODIN JA RINTAMAN VÄLILLÄ

Jatkosodan alettua kesäkuussa 1941 lähestulkoon ainoa tapa pitää yhteyttä kodin ja rintaman välillä oli kirjeenvaihto. Kirjeiden saamisesta ja lähettämisestä syntyi monelle sota-ajan ihmiselle ensiarvoisen tärkeä henkisen kestävyuden lähde. Sodan aikana kirjeenvaihdon käytännöt muuttuivat rauhanaikaisista kenttäpostin ja postisensuurin astuessa kuvaan.¹ Rintaman ja kotirintaman välillä lähetettiin jatkosodan aikana varovaisestikin arvioituna yli 850 miljoonaa yksityiskirjettä. Kirjeenvaihdosta lähes kaksi kolmasosaa kulki rintamalta kotirintaman suuntaan. Sen sijaan paketit kulkivat ymmärrettävistä syistä kenttäpostin välityksellä lähestulkoon kokonaan kotoa rintamalle, mutta aivan tavatonta ei ollut paketin lähettäminen rintamalta kotiinkaan.² Kirjeiden, postikorttien ja pakettien lisäksi kirjeenvaihdon mukana liikkui myös rahaa puolin ja toisin.³ Kodin ja rintaman välisen kirje-, paketti- ja korttiliikenteen merkitystä ei voida väheksyä ihmisten sodanaikaisen jaksamisen kannalta. Se oli äärimmäisen tärkeää niin henkisen kuin fyysisenkin huollon suhteen: tavara, tieto ja tunteet kulkivat postin mukana. On mahdollista, että ilman tätä huoltoa sotamenestys ja sodan lopputulos olisi ollut aivan erilainen, kuin se minkä olemme oppineet tuntemaan.

Sota-ajan kirjeiden pohjalta on tehty erilaisia tutkimuksia ja kokoelmateoksia jo 1980-luvulta lähtien. Taina Huuhtanen on koonnut yhteen julkaisut jatkosodan ja talvisodan aikaisista kirjeistä teoksissaan *Jatkosodan kirjeet* ja *Talvisodan kirjeet*.⁴ Uudempaa tutkimusta aiheesta on tehnyt esimerkiksi Sonja Hagelstam, joka on tutkinut parisuhteen ylläpitämistä kirjeenvaihdon avulla sota-aikana.⁵ Hän on tutkinut myös laajemmin jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa kodin ja rintaman välillä sekä kirjeenvaihdon merkitystä kotia ja rintamaa yhdistävänä siteenä.⁶ Sota-ajan kirjeitä on vähitellen alettu käyttämään myös historian pro gradu -tutkielmien pääasiallisina lähteinä. Kirsi-Maria Hytösen tutkielma *Me kaikki voimme täällä hyvin. Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä* käsittelee kirjeitä perhe- ja sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta.⁷ Heidi Aalto puolestaan selvittää tutkielmassaan ”*Sota-aikaan riiattiin kenttäpostin välityksellä*” – etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista sitä, miten sodan ajan kokemuksista kerrottiin toisille kirjeenvaihdon kautta.⁸ Sota-

¹ Hagelstam 2011, 301.

² Pietiäinen 1988, 177–178.

³ Pietiäinen 1988, 178; Rönkkönen 2005, 637.

⁴ Huuhtanen 1984 ja 1986.

⁵ Hagelstam 2006.

⁶ Hagelstam 2012.

⁷ Hytönen 2007.

⁸ Aalto 2008.

ajan kirjeitä ei kuitenkaan ole käytetty tutkimuksessa vielä kovinkaan paljoa, kun otetaan huomioon niiden tarjoamat lukuisat tutkimusmahdollisuudet. Kirjeet tarjoavat monipuolisia tutkimusmahdollisuuksia, jotka odottavat ennakkoluulotonta tutkijaa.

Lähestyttäessä jatkosotaa sota-ajan kirjeiden kautta tutkijan on mahdollista löytää monia uusia näkökulmia aiheeseen. Sodan kokemukset koskettivat kaikkia ihmisiä, olivatpa he sitten rintamalla tai kotirintamalla. Suurin osa sotapalveluksessa olleista piti enemmän tai vähemmän yhteyttä kotirintamalle kirjeenvaihdon välityksellä. Kodin ja rintaman välistä kirjeenvaihtoa tarkastelemalla on mahdollista rakentaa kuvaa sota-ajan kokemuksista niin koti- kuin taistelurintamallakin.

1.2. TUTKIMUSKYSYMYKSIÄ OSANA UUTTA SOTAHISTORIAA

Tässä tutkielmassa tutkitaan kahden perheen jatkosodan aikaista kirjeenvaihtoa. Tutkielman avulla kuvataan tavallisten ihmisten sota-ajan kokemuksia. Millaisena perheiden sodanajan arki välittyi kirjeistä? Kahden perheen kokemuksista löytyy yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja. Tarkoitukseni on kuvata niitä huolia ja kokemuksia, jotka koskettivat perheitä sodan jaloissa. Miten he kokivat sodan tapahtumat omassa elämässään? Mikä heille oli tärkeää? Millaisissa olosuhteissa ja tilanteissa he kirjoittivat kirjeitä? Entä miten sota-ajan kirjesensuuri toimi ja miten se vaikutti kirjeenvaihtoon? Tarkoitukseni on tutkielmassa tuoda esiin myös perheiden erilaisuuden näkyminen kirjeissä. Vaikka sodan suuret tapahtumat näkyivät jokaisen arjessa, kaikki kokivat sodan omakohtaisesti eikä kahta identtistä kokemusta sodasta uskoakseni löydy. Sota ja sen lieveilmiöt vaikuttivat väistämättä kaikkiin ajan ihmisiin ja heidän arkielämäänsä. Tämän tutkielman tarkoitus on selvittää, millaisia kokemuksia kaksi tavallista perhettä kokivat jatkosodan aikana, ja miten he niistä kirjoittivat kirjeissään. Tavallisella perheellä on tässä tutkielmassa tarkoitettu sitä, etteivät perheiden jäsenet ole korkea-arvoisia upseereja tai valtion virkamiehiä. Armeijaa johtaneiden ammattisotilaiden sekä kansakunnan johtavien poliitikkojen sekä heidän perheidensä kokemukset sodasta olivat oletettavasti jokseenkin erilaisia kuin tavallisen rivisotilaan ja hänen perheensä kokemukset. Tutkielmassa on haluttu tuoda esiin juuri niin sanotun tavallisen kansan perheitä.

On tärkeää huomata, että tutkielmassa on käytetty ainoastaan kahden perheen kirjeenvaihtoa, eivätkä ne suinkaan ole täydellisesti säilyneitä. Mukaan on otettu lisäksi muidenkin sukulaisten ja ystävien kirjeitä, joskin pääpaino on pidetty lähipiirin kirjeenvaihdossa. Lähipiiriksi on tässä tutkielmassa luettu mukaan ydinperhe; vanhemmat, lapset ja sisarukset sekä seurustelukumppanit. Vaikka kirjeiden kirjoitus on melko monipuolinen, yleistäviä johtopäätöksiä ei voida vetää ainoastaan kahden perheen jäljelle jääneistä kirjeistä. Yleistävien johtopäätösten vetäminen koko kansakunnan

sodan ajan kokemuksista ei ole tämän tutkielman tarkoitukseen, vaan tarkoitus on kuvata kahden perheen tuntemuksia sekä kokemuksia jatkosodan aikana.

Perinteistä kansakunnan poliittiseen kertomukseen nojaavaa sotahistoriaa on kirjoitettu Suomessa jo kauan. Tämän lähestymistavan lisäksi on kuitenkin alkanut ilmestyä myös uusia historian tutkimuksen lähestymistapoja, joiden pääpaino ei ole enää sotatapahtumissa tai poliitikkojen ja kenraalien tarkastelussa. Sen sijaan uudet suuntaukset ovat pyrkineet nostamaan esiin sodan taustalta löytyviä rakenteita tai tavallisia ihmisiä. Uudet joukkoyksiköiden tai sotaoperaatioiden tarinat eivät enää tyydytä tutkimusta, jonka päätavoite on luoda uutta tietoa menneisyyden tapahtumista. Toisaalta on tärkeä ymmärtää, ettei tapahtumahistoriaa sovi unohtaa tai tyrmätä uudessakaan sotahistoriassa vain sen vuoksi, että se on niin sanottua vanhaa tutkimusperinnettä.⁹ Toisen maailmansodan tutkimuksessa huomio onkin siirtynyt vähitellen sodan syistä, poliittis-sotilaallisista tekijöistä ja syyllisyyskysymyksistä kohti ”virallisten isänmaallisten” historioiden kriittistä tarkastelua ja yksityisten ihmisten kokemuksia. Suomalainen tutkimus on pääosin seurannut tätä kansainvälisen tutkimuksen kehitystä, ja 2000-luvullakin toisen maailmansodan aika on säilyttänyt asemansa suomalaisessa historiantutkimuksessa.¹⁰

Rivisotilaisiin keskittyntä tutkimusta on pitkään leimannut vahva kahtiajako, jonka myötä taistelu- ja kotirintama on nähty hyvin erillisinä kokonaisuuksina. Tämä kaksijakoisuus on vähitellen otettu uudelleenarvioinnin kohteeksi ja tutkimuksen painopiste onkin siirtynyt etulinjasta kohti sotilaiden ja kotiväen välisen vuorovaikutuksen arviointia.¹¹ Yleisesti ottaen tavallisen ihmisen sodan arjesta ja kokemuksista kirjoittaminen alkoi suomalaisessa historiantutkimuksessa 1990-luvun lopulla ja on jatkunut nykypäivään asti.¹² Myös tämä tutkielma keskittyy kodin ja rintaman väliseen arkipäiväiseen vuorovaikutukseen. Kirjeenvaihto oli äärimmäisen oleellinen osa kotiväen ja rintamasotilaan välistä yhteydenpitoa ja keskinäistä vuorovaikutusta.

Vaikka historiantutkimus on selvittänyt Suomen sodista lähestulkoon kaiken faktatiedon: kaatuneet, taistelujen kulun, lopputuloksen, syyt ja seuraukset sekä poliittiset päätökset, tietomme sodan kokemuksista ovat varsin vähäisiä.¹³ Kokemushistoriallisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole tutkia, mitä sodan kokeneet ”oikeasti” kokivat. Tekstin taakse meneminen ei tarkoita, että tutkija pyrki löytämään autenttisen totuuden, vaan sitä, että kokemus käsitetään epätäydellisenä inhimillisenä prosessina. Tässä prosessissa kaikki ilmiöt tai tapahtumat eivät suodatu selvärajaisiksi ja kielel-

⁹ Kinnunen & Kivimäki 2006, 11–15.

¹⁰ Hietala 2006, 7–11.

¹¹ Hagelstam 2012, 276.

¹² Kivimäki 2012, 29–36.

¹³ Kivimäki 2006, 69.

lisesti ilmaistaviksi kokemuksiksi. Sodan maailmassa todellisuus on ajoittain voinut olla liian järjetön työstettäväksi ja hallittavaksi sanoin.¹⁴ Luettaessa sota-ajan kirjeitä on muistettava tämä mahdollisuus. Joitain asioita ei ole välttämättä kyetty kirjoittamaan tai edes ymmärtämään, vaikka ne olikin koettu.

Kokemushistoriallisen tutkimuksen kannalta ei ole tärkeintä selvittää, mitä tapahtui, vaan kuinka ihmiset tämän tapahtuman ymmärsivät. Kokemushistorian metodologisen ohjeen mukaan lähteiden autenttinen tapahtumamenneisyys tulee jättää syrjään ja sen sijaan keskittyä kokijoiden todellisuutta rakentaviin merkitysjärjestelmiin. Historialliset toimijat nousevat siis uudella tavalla tutkimuksen fokukseen.¹⁵ Menneisyyden yksilöt voivat toimia tutkimuksessa kahdella eri tasolla. Yksilöt ovat toisaalta ainutkertaisia ja poikkeuksellisia, mutta voivat samalla kertoa myös jostain laajemmasta ja yleisemmästä. Yksilöstä kirjoitettaessa emme tutki tai kerro ainoastaan hänen elämästään, vaan samalla on mahdollisuus luoda täysin uusi ikkuna menneisyyteen. Yksilön ainutlaatuisuuden kautta on siis mahdollista tavoittaa myös jotain yleisestä.¹⁶ Tämän tutkielman tarkoituksena on rakentaa kuvaa jatkosodan kokemuksista yksilöiden kautta, mutta samalla raottaa myös yleisempää kuvaa sodan kokemuksista.

Tutkielma sijoittuu siis niin kutsuttuun *uuden sotahistorian*¹⁷ kenttään, joskin aineksia vanhastakin on jonkin verran mukana. Uutta sotahistoriaa tutkielmassa edustaa kahden perheen sodan arkea tutkiva mikrohistoriallinen ja kokemushistoriallinen lähestymistapa. Kokemuksia ja perheiden arkea tarkastellaan perheenjäsenten sodanaikaisen kirjeenvaihdon avulla. Jotta voidaan ymmärtää millaisissa olosuhteissa ihmiset kirjeitä toisilleen lähettivät jatkosodan aikana, täytyy tuntea myös kenttäpostijärjestelmä sekä siihen olennaisesti liittynyt sensuuri- ja tarkkailujärjestelmä sekä näiden toimintatavat. Tämän järjestelmän tutkimisen osuus tässä tutkielmassa edustaa osittain niin sanottua vanhaa sotahistoriaa. Yleisen tason toimintamallien tutkiminen on tehtävä makrohistoriallisesti suurten linjojen ymmärtämiseksi. Tämä makrohistoriallinen osio tutkielmassa toimii kehyksenä mikrohistorialliselle lähestymistavalle. Yleisen tason toimintamallien ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta voidaan luoda mahdollisimman kokonaisvaltainen kuvaus yksilön arjesta ja kokemuksista sodan keskellä. Tästä huolimatta myös tutkielman yleisluontoisempaan osioon on sisällytetty mahdollisimman runsaasti esimerkkejä sota-ajan kirjeistä, jotta yksilöiden ääni ja ”ihmisyys” säilyisivät alati läsnä läpi tutkielman.

¹⁴ Kivimäki 2006, 81.

¹⁵ Kivimäki 2006, 84–85.

¹⁶ Leskelä-Kärki 2006, 22–24.

¹⁷ Tarkemmin *uuden sotahistorian* käsitteestä ja sen haasteista esim. Bourke 2006.

Jatkosotaan keskittyvää uutta sotahistoriaa on viime vuosina kirjoitettu yhä enemmän. Sodan vähemmän tunnettuja puolia ja sodan kokemushistoriaa on käsitelty esimerkiksi Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittamassa teoksessa *Ihminen sodassa*. Myös Sari Näreen ja Jenni Kirveen toimittama *Ruma sota* tuo julki sodan pitkään vaiettuina puolia, kuten propagandaa ja sensuuria. Ilona Kempainen on puolestaan valottanut sodan sankarikuolemien merkitystä ja kokemusta tutkimuksessaan *Isänmaan uhrin*. Uuden sotahistorian tuntemisen lisäksi aiheeni ymmärtäminen vaatii myös perinteisen sotahistorian tuntemista kenttäpostin ja postitarkkailujärjestelmän osalta. Sodanaikaisen kirjesensuurin ja -tarkkailun toiminnassa postilaitoksella on ollut oma merkittävä roolinsa, jota käsitellään Jukka-Pekka Pietiäisen *Suomen postin historia* -teoksessa. Sensuuria yleisemmin on puolestaan käsitelty esimerkiksi Kustaa Vilkuna kirjassaan *Sanan valvontaa*. Sodanajan tarkkailu- ja tiedotuselimistä tiiviin yhteenvedon on toimittanut Martti Favorin teoksessaan *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet*. Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittamassa julkaisussa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations* on koottu oivallisesti yhteen sekä uutta että perinteisempää sotahistoriaa. Teos esittelee perusteellisesti suomalaisen sotahistoriankirjoituksen eri vaiheita toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta tähän päivään. Hyvin hyödylliseksi teokseksi tutkimusetiikan sekä henkilöhistorian haasteiden esiintuojana on osoittautunut Maarit Leskelä-Kärjen *Kirjoittaen maailmassa*. Useamman tutkijan toimittama kirja *Kirjeet ja historiantutkimus* avaa puolestaan kirjeiden sekä muiden yksityisluonteisten ja henkilökohtaisten lähteiden käytön mahdollisuuksia ja metodeja historiantutkimuksen saralla. Teos käsittelee laajasti eri aikakausien kirjeiden mahdollisuuksia historioitsijoiden kannalta. Tutkimuskirjallisuus sisältää näin ollen sekä uuteen että vanhaan sotahistorian tutkimustraditioon pohjautuvia teoksia, mikä antaa oivat lähtökohdat tutkimusaiheen monipuoliselle ja syvälliselle ymmärtämiselle.

1.3. LÄHDEAINEISTO JA SEN HAASTEET

Pääasiallisena lähteenä tässä tutkielmassa on käytetty kahden perheen sodanaikaista kirjeenvaihtoa. Kirjeet ovat arkistoituna Tampereen yliopiston Musiikintutkimuksen laitoksen Sota-ajan kirjeet -kokoelmaan. Käytettyjen kokoelmien numerot ovat 165/I ja 165/II sekä 214. En käytä tässä tutkielmassa tutkimuskohteina olevien perheiden sukunimiä lainkaan, sillä se ei mielestäni ole tarpeellista. Sukunimen poisjättäminen ei vaikuta millään tavalla päätelmiin tai tutkimusprosessiin, mutta mielestäni se on tärkeää kirjeiden yksityisen luonteen vuoksi. Osa kirjeitä lähettäneistä ja vastaanottaneista henkilöistä voi edelleen olla elossa. En millään muotoa tahdo loukata heitä tai heidän yksityisyydensuojaansa, joten mielestäni on mielekkäämpää jättää sukunimet kokonaan pois. Halutessaan lukija saa selville tässä tutkielmassa esiintyvien henkilöiden kokonimet perehtyessään tutkielmassa käytettyihin kirjekokoelmiin.

Kokoelman 165 osat I ja II sisältävät yhteensä noin 220 kirjettä ja lähes 60 postikorttia. Kirjeistä yli 200 kappaletta on lähetetty jatkosodan aikana ja postikorteista yhtä lukuun ottamatta kaikki ovat sodanaikaisia. Kokoelmaan sisältyy myös muutama talvisodan aikana lähetetty kirje. Olen sisällyttänyt ne mukaan tutkielmaan, sillä niiden avulla on ollut mahdollista saada tärkeitä taustatietoja tutkimuskohteena olevasta perheestä. Kokoelma sisältää lisäksi joitakin kirjeitä, jotka on kirjoitettu jatkosodan päättymisen jälkeen. Nämä kirjeet olen rajannut pois tutkielmasta, mikäli ne on lähetetty syyskuun 1944 jälkeen eikä niissä ole enää viittauksia sota-aikaan. Syyskuun lopulla 1944 lähetetyissä kirjeissä sodan loppuminen on ollut vielä uusi asia, joten ne on sisällytetty tutkielmaan. Onhan sodan päättymisen olennainen osa sodan kokemushistoriaa. Erityisen kokoelma numero 165:stä tekee se, että kirjeet ovat rintamalle lähetettyjä eivätkä rintamalta kotiin postitettuja. On huomattavan paljon harvinaisempaa, että rintamalla palvelut on onnistunut säilyttämään suuren osan vastaanottamistaan kirjeistä. Valitettavasti kokoelma ei sisällä rintamalla palvelleen sotilaan itse lähettämiä kirjeitä. Tätä vaillinaisuutta kuitenkin täydentää se, että hän on vastaanottanut kirjeitä veljeltään, joka on myös ollut rintamalla. Näin ollen kokoelma sisältää sekä rintamalle että rintamalta lähetettyjä kirjeitä, mikä takaa monipuolisen ja sangen kattavan otoksen sota-ajan kirjeenvaihdosta.¹⁸

Toinen tutkielmaan valikoitunut kirjekokonaisuus on kokoelma numero 214. Kokoelma sisältää yhteensä lähes 90 kirjettä sekä 13 postikorttia. Tämän lisäksi käytettävissä on jatkosodan lopulla rintamalla kirjoitettu henkilökohtainen sotapäiväkirja. Kirjeistä ja korteista noin kaksi kolmasosaa on kotirintamalta rintamalle lähetettyjä postilähetyksiä ja yksi kolmasosa joukoista kotirintamalle lähetettyä postia. Myös tämä kokoelma sisältää joitakin kirjeitä talvisodan ja välirauhan ajalta. Etenkin välirauhan ajan kirjeet ovat olleet hyödyllisiä tutkielman kannalta, sillä niistä on saatu arvokasta taustatietoa kirjoittajien elämästä. Kokoelman kirjeistä on tutkielmaan sisällytetty vielä lokakuussa 1944 päivättyjä kirjeitäkin, sillä vielä tuolloin rintamalla palvelut sotilas odotti kotiutustaan. Vaikka kokoelma sisältää sekä rintamalle että rintamalta lähetettyä postia, se ei missään nimessä ole täydellisesti säilynyt.¹⁹ *Paljonhan niitä hukkui ja hävisi kun elämä oli sellaista reppu selässä elämistä, mutta jotain aina jäi*, lukee kokoelman saatekirjeessään.²⁰ Tämä on syytä pitää mielessä laajemminkin tutkittaessa sota-ajan kirjekokoelmia.

¹⁸ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

¹⁹ Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

²⁰ Luovuttajan sota-ajan kirjeiden mukana lähettämä saatekirje, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Sota-ajan kirjeiden lisäksi tutkielmassa on käytetty lähdeaineistona Kansallisarkistosta löytyviä Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselinten arkistoja sekä Sota-arkiston²¹ Päämajan sensuuritoimiston arkistoa. Näiden lähteiden kautta on selvitetty kirjesensuurista ja -tarkkailusta vastanneiden toimijoiden organisaatio- ja toimintamalleja. Tämän lisäksi tutkielman kannalta oleellisia ovat tiedotus- ja tarkastuselinten erilaiset mielialakatsaukset ja -raportit. Lähdeaineistoa on runsaasti käytettävissä, joten haasteena onkin ollut lähinnä hedelmällisimmän aineiston löytäminen ja hyödyntäminen. Asetusten ja työjärjestysten sekä organisaatiokaavioiden lisäksi merkittävänä aineistona toimii myös eri toimijoiden välinen sodanaikainen kirjeistö. Näiden aineistojen avulla on pystytty selventämään sitä, millaisessa ympäristössä kirjeitä lähetettiin rintaman ja kodin välillä.

Sota-ajan kirjeiden käyttö lähteenä ei ole täysin ongelmaton. On muistettava, että tutkijan käytettävissä olevat kirjeet voivat olla hyvinkin valikoituneita, kuten Ilona Kemppainen tutkimuksessaan tuo esiin. Rintamalta kotiin saapuneita kirjeitä on luonnollisesti säilynyt enemmän ja paremmassa kunnossa kuin rintamalle lähetettyjä, vaikkakin myös kotona säilyneet kirjeet ovat toisinaan kokeneet kovia. Tämän lisäksi henkilökohtaisimmat kirjeet on voitu jättää perheen omaan haltuun. Esimerkiksi kuolemaa tai kaatumista käsitteleviä kirjeitä ei välttämättä ole haluttu luovuttaa edes akateemiseen kokoelmaan. Nykypäivään säilyneet kirjeet ovat siis vain otos siitä, mitä todellisuudessa kirjoitettiin.²² Kirjekokoelmat voivat näin ollen olla aukollisia ja on mahdollista, että tärkein aines voi toisinaan sisältyä juuri näihin puuttuviin kirjeisiin eli materiaalin aukko-kohtiin.²³ Tämän lisäksi arkistoon lähetettyjä kirjeitä on saatettu myös sensuroida luovuttajan toimesta.²⁴ Kirjeet ovat saattaneet valikoitua arkistoitavaksi joko tietyn kaavan mukaan niiden kirjoittajan itsensä toimesta tai sattumanvaraisesti hänen kuolemansa jälkeen. Tutkijan on otettava tämä huomioon tehdessään tutkimusta.²⁵ Viljo Rasila on tuonut esiin valikoituneisuuden ongelman ja esittikin jo 1980-luvulla, että vain yksi sadasta sota-ajan kirjeestä oli tuolloin enää tallessa.²⁶ Nykyisin sota-ajan kirjeistä entistä harvempi lienee enää tallessa.

Jorma Kalela puolestaan muistuttaa, että historiantutkijan on tärkeä ymmärtää myös käyttämiensä lähteiden subjektiivisuus. Käytettävän lähteen alkuperäisen laatijan piirteet ovat luonnollisesti vaikuttaneet lähteen sisältöön ja tyyliin. Tämän subjektiivisuuden on ennen katsottu väärentävän ”varmaa” tietoa, mutta kuten Kalela toteaa, nykyään etsitään yhä useammin hedelmällistä tietoa niin

²¹ Sota-arkisto on osa Kansallisarkistoa ja toimii omana toimipisteensä Sörnäisissä.

²² Kemppainen 2006, 21.

²³ Leskelä-Kärki 2006, 66.

²⁴ Huuhtanen 1984, 28.

²⁵ Lahtinen e.a. 2011, 19.

²⁶ Rasila 1984, 23–24.

sanotun varman tiedon sijasta.²⁷ Vaikka Kalela käsittelee lähinnä muistitiedon käytön ongelmallisuutta, on subjektiivisuus vahvasti läsnä myös sota-ajan kirjeissä. Yksilöt ovat kertoneet niissä tapahtumista puhtaasti omasta yksityisestä näkökulmastaan. He tuskin ovat odottaneet, että omaisten lisäksi muutkin lukisivat heidän kirjoituksiaan muutoin kuin sensuurimielessä.

Tutkittaessa menneisyyttä, sen ihmisiä ja heidän jälkeensä jättämiä dokumentteja, ollaan aina tekemisissä toisen subjektin kanssa. Maarit Leskelä-Kärki toteaa, että historiantutkimuksessa on kysymys vieraan eli toisen kohtaamisesta. Ihmisiä tutkittaessa historioitsijan tehtävä on kertoa hänet tai heidät. Haasteeksi muodostuu se, miten suhtautua menneisyyden elämiin, joista on kirjoittamassa, ja kuinka tehdä oikeutta niille. Kun lähtökohtana on menneisyyden ja sen yksilöiden arvostaminen sekä ymmärrykseen pyrkiminen, sisältyy ajatteluun silloin myös kunnioitus. Myöntämällä menneisyyden ihmisten toiseuden, historiantutkija pyrkii ymmärtämään tutkimuskohdettaan ja samalla kunnioittaa tätä. Tutkijalla on samalla vastuu myös tutkimuskohteistaan sekä lähtökohdista ja keinoista, joilla hän kohdetta lähestyy. Nykyajan lisäksi tutkijalla on velvoite myös menneille ihmisille, joita hän on tutkimassa.²⁸ *Vähäpätöinenkin kirje kun on kahden ihmisen välinen viesti.*²⁹ Tutkijan on myös myönnettävä olevansa aina kirjeiden sisäisen maailman ulkopuolella. Hän ei tiedä läheskään kaikkea kirjemaailman ulkopuolisesta maailmasta, johon kirjeissä usein viitataan.³⁰ Historiantutkija ei voi myöskään koskaan tavoittaa kaikkia kirjeiden merkityksiä.³¹ Menneisyyden ihmisten toiseus sekä heidän kunnioittaminen on tärkeää pitää alati mielessä sota-ajan kirjeitä luettaessa. Kirjeet ovat hyvinkin henkilökohtaisia ja käsittelevät yksilöille merkittäviä asioita. Näin ollen kirjeitä lukiessa ja niistä tulkintoja tehdessä on pidettävä mielessä se, ettei niitä alun perin ole tarkoitettu muiden kuin alkuperäisen vastaanottajan silmien luettavaksi. Lisäksi on muistettava, ettei tutkija koskaan voi olla täysin sisällä tutkimuskohteen maailmassa.

Historiantutkija on aina sidottu kontekstiinsa ja luo tulkintansa useiden mahdollisuuksien joukosta. Tulkinnat ovat mahdollisia versioita siitä, mitä tapahtui ja mitä se merkitsi. Tutkijan rajoittuneisuuden tunnustamalla, myönnetään myös se, ettei tutkijan velvollisuus ole luoda täydellistä kuvausta. Aukot ja jopa ristiriidat kuuluvat elämäntarinoihin.³² Kirjeitä tutkittaessa ja tulkintoja tehtäessä on hyvä muistaa lähdeaineiston rajoittuneisuus; kokoelma ei välttämättä sisällä kaikkia lähetettyjä kirjeitä eikä niitä ole lähetetty tasaisin väliajoin. Vaikka kirjeenvaihto olisi säilynyt täydellisenä,

²⁷ Kalela 2000, 90–91.

²⁸ Leskelä-Kärki 2006, 632–634.

²⁹ Luovuttajan sota-ajan kirjeiden mukana lähettämä saatekirje, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

³⁰ Lahtinen e.a. 2011, 23.

³¹ Hagelstam 2011, 304.

³² Leskelä-Kärki 2006, 634–635.

historiantutkija ei silti pystyisi luomaan sen avulla täydellistä kuvaa tutkimuskohteestaan vaan ainoastaan yhden tulkinnan.

Nykyään historiantutkimuksessa ei enää puhuta luotettavista tai epäluotettavasti lähteistä vaan pikemminkin eri tavoin informatiivisista lähteistä.³³ Kirjeitä tutkiva historiantutkija ei voi ottaa kirjaimellisesti sitä, mitä kirjeisiin on kirjoitettu. Kirjeisiin on kirjoittamishetkellä vaikuttanut muun muassa ajan tavat, normit, yhteisölliset säännöt ja kulttuuriset sekä historialliset prosessit. Samalla on tiedostettava, ettei kirje ole ainoastaan yhden henkilön yksinpuhelua, vaan se on aina osoitettu jollekin ja sen tarkoituksena on kommunikoida vastavuoroisesti. Tämä elementti erottaa kirjeen esimerkiksi omaelämäkerrallisesta päiväkirjasta. Kirjeet eivät myöskään kerro autenttisesti kirjoittajansa tunteista tai ajatuksista sellaisenaan, koska niihin on kietoutunut loputtomasti välillisyyttä sekä erilaisia kulttuurisia käytänteitä.³⁴ Sota-ajan kirjeitä tuleekin tarkastella lähdeaineistona, jonka avulla ei pyritä kuvaamaan ehdotonta totuutta, vaan saamaan kuva ihmisestä sodan erityisolissa ottaen huomioon ajan ja tilan, jossa hän on kirjeitään kirjoittanut. Tulkittaessa kuvaa, jonka menneisyyden dokumenteista on pääteltävissä, on tärkeää muistaa tehdä oikeutta ja kunnioittaa menneisyyden ihmisiä. On myös muistettava, ettei muitakaan arkistolähteitä kirjeiden lisäksi tule tulkita liian sinisilmäisesti. Asiakirjoja ei ole alun perin tehty historiantutkijaa varten, vaan niillä on ollut omat tehtävänsä ja tarkoituksensa. Näin ollen onkin tärkeää, ettei kirjeistä tai muistakaan arkistolähteistä vedetä liian yleistäviä tulkintoja, sillä tällöin ei toimittaisi oikeudenmukaisesti menneisyyttä ja sen ihmisiä kohtaan.

Historiantutkijalla on aina tutkimusta tehdessään valta käsissään: valta valita kohteensa, valta kysyä ja valta tuoda esiin menneisyyden henkilöitä, jotka ovat hänen mielestään tarpeeksi tärkeitä. Tutkija käyttää valtaa myös siinä, mitkä ovat hänen mielestään kelvollisia lähteitä. Lähteitä hän tulkitsee haluamallaan tavalla ja niin hyvin kuin kykenee.³⁵ Tutkijan valta ulottuu näin ollen myös siihen, mitä hän käyttämästään aineistosta tuo julki ja millä tavalla.³⁶ Sota-ajan kirjeiden arkistossa olisi ollut käytettävissä kymmeniä ellei jopa satoja tähän tutkielmaan sopivia lähdeaineistoja. Tutkielmaan valikoituneet kokoelmat ovat kuitenkin mielestäni edustavia ja ne ansaitsevat tulla kerrotuiksi, siinä missä muutkin menneisyyden kertomukset.

Kuten Leskelä-Kärki kirjoittaa, tutkimuksen tekeminen on aina henkilökohtainen, omiin tunteisiin ja ajatuksiin vaikuttava prosessi. Kirjoittaessamme muista kirjoitamme aina myös itsestämme.

³³ Kalela 2000, 92.

³⁴ Lahtinen e.a. 2011, 13; 20–21.

³⁵ Leskelä-Kärki 2006, 635.

³⁶ Lahtinen e.a. 2011, 24.

Henkilökohtaisuus korostuu, kun tutkimuskohteena on toinen ihminen ajatuksineen ja tunteineen sekä pyrittäessä ymmärtämään ja näkemään tutkimuskohteen elämä osana kontekstia ja osana historiallisia prosesseja. Empaattisuuden ja kriittisyyden tasapainon löytäminen on ratkaisu tutkimuskohteen ja kontekstin yhteensovittamiselle. Yksityisen ihmisen ja suurempien prosessien yhteensovittaminen on yhteydessä empaattisuuteen ja kriittisyyteen. Lähtökohtana tulee olla oikeudenmukaisuus tutkimuskohteelle, mutta on tärkeää huomata, ettei se tarkoita kriittisyyden hautaamista.³⁷ Vaikka Leskelä-Kärki pohtiikin elämäkerrallisen tutkimuksen haasteita, samat haasteet ovat läsnä myös tässä tutkielmassa. Kirjeet on asetettava sopivaan kontekstiin, jotta niitä voidaan tulkita mahdollisimman hedelmällisesti. Kontekstina tässä tutkielmassa on toiminut yksilöiden ja perheiden arki sodan keskellä.

Sota-ajan kirjeitä lähteinä käytettäessä on syytä pitää jatkuvasti mielessä tutkijan etiikka sekä hienotunteisuus. Kirjeiden tunnemaailman voi helposti tuntea itsekkin, ja nämä tuntemukset on syytä tiedostaa. Tuntemuksien tiedostaminen sekä sen ymmärtäminen, että ne voivat vaikuttaa kirjoitus- ja tutkimusprosessiin, on hyvin tärkeää. Empaattisuus ja tutkimuskohteiden tunnemaailmaan uppoutuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkijan tulisi ummistaa silmänsä ja unohtaa tutkimuksen tarkoitus. Menneisyyden ihmisten elämästä kirjoittamisen oikeudenmukaisuuden kannalta kriittisyydellä on vähintään yhtä suuri arvo kuin empaattisuudellakin. Unohtamalla kriittisyyden tutkija tekee vääryyttä tutkimuskohteelleen ja toimii samalla äärimmäisen epäeettisesti.

1.4. TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIELMAN RAKENNE

Käytettäessä sota-ajan kirjeitä lähteinä on pidettävä mielessä sekä edustuksellisuuden vinouma että lähteiden subjektiivisuus, joista olen edellä maininnut. Tämän lisäksi myös kirjeiden maailman rajoittuneisuus on alati muistettava. Tässä tutkielmassa kirjeitä ei ole käytetty tiukan järjestelmällisesti, vaan niiden tarkoitus on ollut tuoda perheiden kohtalot ja sota-ajan kokemukset esiin mahdollisimman aidosti. Tavoitteena ei ole ollut löytää kirjeistä kovia faktoja, vaan ymmärtää sitä, miten ihmiset ovat kokeneet sodanajan maailmaa. Varman tiedon sijasta on siis pyritty löytämään hedelmällistä tietoa kirjeistä käyttäen hyväksi sisällön- ja diskurssianalyysin keinoja.

Sisällönanalyysin avulla on mahdollista analysoida erilaisia dokumentteja systemaattisesti. Dokumenttina voi toimia lähestulkoon mikä tahansa kirjallinen aineisto kuten kirjeet tai raportit. Menetelmän avulla tutkittavasta ilmiöstä on mahdollista muodostaa kuvaus tutkimusaineistosta tiivistetysti, ja liittää se laajempaan kontekstiin ja tutkimustuloksiin. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia aivan kuten diskurssianalyysikin. Historiallisen analyysin avulla luodaan kokonaiskuvaa

³⁷ Leskelä-Kärki 2006, 636.

menneisyydestä, mutta sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin avulla voidaan tarkastella menneisyydestä löytyviä inhimillisiä merkityksiä. Ero sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin välillä tuntuu kenties hiuksen hienolta, mutta se on silti merkittävä. Sisällönanalyysissa tekstistä etsitään sen merkityksiä. Diskurssianalyysissa puolestaan analysoidaan sitä, miten tekstin merkityksiä tuotetaan. Vaikka sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi eivät ole helposti yhteen sovitettavissa, voidaan niiden sisällä tutkimuksellisia ideoita ja ajatuksia lainailla ja soveltaa hyvinkin joustavasti.³⁸

Ilona Kemppainen on selventänyt diskurssianalyysin käyttöä historian tutkimuksessa. Diskurssianalyysia käyttämällä tutkimuskohteena ovat ensisijaisesti kieli ja sen käyttötavat. Näiden avulla voidaan pyrkiä tavoittamaan aikakauden mentaliteetteja, arvoja ja asenteita. Niitä ei kuitenkaan itsessään voida löytää, vaan ne nousevat esiin kielen välityksellä. Diskurssianalyysin avulla on mahdollista kysyä, kuinka lähde heijastaa tuottajansa todellisuutta ja kokemuksia. Metodisena välineenä diskurssianalyysin perusta on kuitenkin poikkeuksetta tekstianalyysi; miten teksti rakentuu, mitä tekstissä käsitellään, otetaanko tekstissä kantaa johonkin asiaan, ja millainen on tekstin logiikka.³⁹ Diskurssianalyyttistä metodia pidetään kokemushistorian keskeisenä työvälineenä, mutta sillä on myös heikkoutensa. Kokemusta on mahdoton tyypistää pelkiksi diskursseiksi, mikä tarkoittaa sitä, ettei diskurssianalyyttisin keinoin voida saavuttaa kokemuksen koko kuvaa. Diskurssianalyysi rajaa kielen ulkopuolisen maailman tutkimuksen ulkopuolelle.⁴⁰ Kokemushistorian tutkimus puhtaasti diskurssianalyyttisin metodein voi näin ollen olla hyvin haastavaa. Vaikka kirjeiden tutkimus on pitkälti kielellisen maailman tarkastelua, on tutkimuksessa pyritty ottamaan huomioon myös niiden ulkopuolinen maailma mahdollisimman moniulotteisesti.

Sisällönanalyysista puhuttaessa on puolestaan muistettava, että sillä voidaan tarkoittaa kahta eri asiaa. On olemassa *sisällönanalyysiä*, jossa pyritään myös määrälliseen analyysiin sekä *laadullista sisällönanalyysiä*. Sisällönanalyysi on näin ollen kehittynyt sekä kvalitatiiviseen että kvantitatiiviseen suuntaan. Tuomi ja Sarajärvi huomauttavat, että näitä eri suuntauksia voitaisiin nimittää sisällön erittelyksi (kvantitatiivinen suuntaus) ja sisällönanalyysiksi (kvalitatiivinen suuntaus). Laadullisen sisällönanalyysin tarkoitus on järjestää aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon, muuttamatta sen olennaista informaatiota. Näin hajanaisesta aineistosta on mahdollista luoda mielekäs kokonaisuus, josta on mahdollista tehdä luotettavia johtopäätöksiä.⁴¹

³⁸ Tuomi & Sarajärvi 2002, 105–106.

³⁹ Luentomateriaalia diskurssianalyysista, Kemppainen 9.10.2003.

⁴⁰ Kivimäki 2006, 79. Kts. myös Kemppainen 2006, 29.

⁴¹ Tuomi & Sarajärvi 2002, 106–110.

Luotaessa historiallista analyysia menneisyydestä, eli toisin sanoen tutkittaessa menneisyyttä, historian tutkijan etuoikeutena on käyttää haluamiaan metodeja, jotka ovat sovellettavissa hänen tarkoituksiinsa. Koska historian tutkija ei ole sidottu ainoastaan yhteen tutkimusmetodiin, hän voi vapaasti lainailla ja soveltaa eri metodeja tutkimuksessaan. Metodien käyttö ja soveltaminen tulee kuitenkin aina perustella. Tässä tutkielmassa on käytetty ensisijaisena tutkimusmetodinä laadullista sisällönanalyysia, jonka avulla kahden perheen sota-ajan kirjeistä on luotu mielekkäitä ja tiiviitä kokonaisuuksia, joiden sisältöjä on mahdollista tulkita ja vertailla. Samalla kokonaisuudet on ollut mahdollista asettaa myös laajempaan makrohistorialliseen kontekstiin. Jotta lähteinä toimivista kirjeistä on voitu rakentaa laadullisen sisällönanalyysin avulla kokonaiskuva, tutkimusmetodeina ovat painottuneet myös diskurssianalyysista tutut tekstin lähestymistavat. Kirjeitä tutkittaessa tekstien lähestymistapa on siis ollut diskurssianalyttinen, mutta samalla kirjeistä on rakennettu vertailua mahdollistavaa kokonaisuutta sisällönanalyysin avulla. Näin ollen on saatu käsitys siitä, millaisessa maailmassa ihmiset elivät sekä millaisia kokemuksia kirjoittajilla oli sodasta ja sen lieveilmiöistä. Diskurssianalyttisten metodien avulla sota-ajan kirjeiden teksteistä on saatu aikaan perusta, jonka pohjalta kirjeitä on ollut mahdollista tutkia laadullisen sisällönanalyysin keinoin.

Tutkielman rakenne etenee siten, että luvussa kaksi kerrotaan yleisellä tasolla, kuinka paljon kirjeitä lähetettiin jatkosodan aikana sekä miten postinkulku oli järjestetty rintaman ja kotirintaman välillä. Yhtäläillä luvussa käsitellään sitä, mikä oli yleisellä tasolla kirjeiden merkitys sodan arjessa eläneille ihmisille. Lisäksi luvussa käsitellään makrotasolla sota-ajan kirjeiden sisältöä sekä avataan esimerkein kirjeistä avautuvaa maailmaa lukijalle. Sodanaikaista kirjeenvaihtoa käsiteltäessä ei voida jättää huomiotta sodanaikaista kirjeiden tarkkailu- ja sensuurijärjestelmää, joten niitä käsitellään perusteellisesti luvussa kolme. Samalla pohditaan lyhyesti kirjetarkkailu- ja sensuurijärjestelmän tehokkuutta sekä sen toimivuutta sota-ajan Suomessa. Luvuissa neljä ja viisi esittelen tutkimuskohteina olleiden perheiden kirjeenvaihdon sisältöjä, ja niiden pohjalta esiin nousevia kokemuksia sodanajan arjesta. Perheet esitellään erillisissä luvuissaan, koska kummankin perheen kokemukset ovat oma kokonaisuutensa. Tarkoitukseni on tuoda esiin kummankin perheen tarina omana ainutlaatuisena kokemushistorianaan. Päätösluvussa näitä tarinoita vertaillaan sekä toisiinsa että yleisiin sota-ajan kirjeiden tunnelmiin ja sisältöihin. Samalla peilaan perheiden kirjeenvaihdossa esiin nousseita kokemuksia sodanajan yleisiin mielialoihin sekä rintamalla että kotiseudulla. Lisäksi luvussa tuodaan esiin perheiden erilaisuus ja ainutkertaiset kokemukset, joista kuitenkin voidaan löytää myös yhteisiä piirteitä.

1.5. PERHEET KIRJEIDEN TAKANA

1.5.1. Perhe ilman isää sodan jaloissa

Tämän tutkielman keskiössä on kauhavalainen maanviljelijäperhe, johon kuuluvat äiti Alma sekä neljä sisarusta Anni, Heikki, Paavo ja Antti. Perhe piti tiiviisti kirjeysteyttä toisiinsa sodan aikana. Käytettävissä olevat kirjeet koostuvat Paavon rintamalle vastaanottamista kirjeistä. Kirjekokoelmassa on lisäksi Paavon ystävien, kavereiden ja ydinperhettä kaukaisempien sukulaisten kirjeitä.⁴² Kokoelmaan sisältyy myös muutama kirje välirauhan ajalta. Nämä kirjeet on lähettänyt Paavolle veljeksistä vanhin eli Heikki, joka oli rintamalla jo talvisodan aikaan.⁴³

Perheen äiti, Alma⁴⁴, syntyi 8. päivä marraskuuta vuonna 1883 ja hän vietti näin ollen 60-vuotissyntymäpäiviään jatkosodan aikana.⁴⁵ Perheen isä puolestaan oli menehtynyt lasten ollessa vielä pieniä.⁴⁶ Veljeksistä kaikki kolme osallistuivat jatkosodan taisteluihin, vaikka kaikki eivät olleet vielä sodan alkaessa tarpeeksi vanhoja. Ainoastaan Heikki osallistui sotatoimiin jatkosodan alusta alkaen. Olihan hän ollut palveluksessa jo vuonna 1940.⁴⁷ Heikki kuului ikäluokkaan vuonna 1919 syntyneet.⁴⁸ Veljeksistä keskimäinen, Paavo, syntyi tammikuun 2. päivä vuonna 1922.⁴⁹ Hän aloitti asepalveluksensa syksyllä 1941 ja alokaskauden jälkeen hänestä tuli sotamies joulukuussa 1941.⁵⁰ Tämän jälkeen Paavon joukkue vietiin pian kohti rintamaa.⁵¹ Nuorin veljeksistä, Antti, osallistui kutsuntoihin keväällä 1943 ja astui palvelukseen 9. maaliskuuta samana vuonna.⁵² Paavo ja Antti selvisivät sodasta hengissä, mutta Heikki kaatui pian jatkosodan alettua 13. heinäkuuta 1941.⁵³ Hän kaatui Suistamossa sijaitsevassa Muuannon kylässä, joka sijaitsee Laatokan Karjalan pohjoisosissa. Kaatuessaan Heikki oli sotilasarvoltaan jääkäri.⁵⁴

Tarkasteltavana olevan perheen elanto tuli kokonaisuudessaan maanviljelyksestä ja siihen liittyvistä sivutuloista kuten halkojen myynnistä.⁵⁵ Maanviljelysperhe omisti maata melko runsaasti eikä kyseessä suinkaan ollut mikään pientila, kuten voidaan päätellä Antin Paavolle lähettämästä puima-

⁴² Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁴³ Kirjeitä Heikiltä Paavolle 24.4.1940; 4.1. ja 22.3.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁴ Nimi käy ilmi kirjekuoreen merkitystä lähettäjistä. Kirje äidiltä Paavolle 7/1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁵ Kirje Annilta Paavolle 17.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁶ Kirje äidiltä Paavolle 11.5.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁷ Kirje Heikiltä Paavolle 24.4.1940, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁸ Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet, KA.

⁴⁹ Syntymäpäiväkortteja vuosilta 1942, 1943 ja 1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁵⁰ Postikorttien osoiterivillä alokas vaihtuu sotamieheksi hieman ennen joulua 1941. Kts. esim. postikortit kotiseudulta Paavolle 23.10.1941 ja 22.12.1941. Kts. myös kirje kotiseudulta Paavolle, 20.12.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵¹ Kirje Antilta Paavolle 16.12.1941 ja Annilta Paavolle 19.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵² Kirje Antilta Paavolle 24.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵³ Kirjeitä äidiltä Paavolle 24.10.1941, 20.7.1942 ja 13.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁵⁴ Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet, KA.

⁵⁵ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

koneen ostoa koskevasta kirjeestä. *Onhan se nyt nurinkurista, että siinä talossa jossa on eniten puimista koko kylässä ei ole puimakonetta.*⁵⁶ Viljelystuotteisiin kuului ainakin ruis, kaura ja ohra sekä lisäksi herneet ja peruna.⁵⁷ Näiden tuotteiden ohella perhe tuotti myös nauriita ja ainakin omaan käyttöön marjoja.⁵⁸ Maanviljelysperheellä oli luonnollisesti myös eläimiä. Kirjeissä viitataan muun muassa hevosiin, joita oli useampiakin.⁵⁹ Lisäksi perheellä oli lehmiä ja sikoja.⁶⁰ Maatöiden ja siihen liittyvien sivutöiden runsaus tai eläinten monipuolisuus ei liene ollut kovinkaan erikoista sota-ajan Suomessa. Tästä huolimatta voitaneen päätellä, että kyseisen perheen tila on ollut kokoluokaltaan keskivertotilaa suurempi.

Perheen hyvinvoinnista kertoo jotakin myös se, että heidän talossaan oli sähköt ja puhelin.⁶¹ Puhelinkojeita oli ennen sotien alkua Suomessa alle 200 000 kappaletta eli noin viidellä prosentilla väestöstä. Jatkosodan jälkeenkään puhelimien määrä ei ylittänyt neljännesmiljoonaa.⁶² Puhelinta ei näin ollen löytynyt joka taloudesta, joten sitä voidaan pitää jonkinlaisena merkinä talon vauraudesta. Vaikka perhe olikin ilmeisen hyvin toimeentuleva, sota vaikutti myös heihin. Viimeistään siinä vaiheessa, kun perheen kaikki miehet olivat joko rintamalla tai kaatuneita, perheen kotityöt vaikeutuivat huomattavasti.

Koska perheen isä oli menehtynyt lasten ollessa nuoria, kuului päävastuu maatalon isännän velvollisuuksista periaatteessa aina vanhimmalle pojalle. Käytännössä velvollisuuksista huolehti vanhin kotona olevista pojista. Vanhin poika kuitenkin usein neuvoi nuorempia veljiään, vaikka olisikin ollut sotaväessä. Väli rauhan aikana Heikki antoi neuvoja Paavolle, joka tuolloin oli vielä kotona, esimerkiksi kärryjen hankintaa liittyen. Toisaalta hän totesi samalla, että *tee kuten tahdot ja olosuhteet myöten antavat... vaikeahan minun on täältä käsin määrätä miten siellä asiat luistavat.*⁶³ Vanhimman pojan vastuu painoi varmasti kantajaansa, vaikka luottamus nuorempiin veljiin olisi ollutkin hyvä. Heikki halusi kuulla töiden ja muiden kotiasioiden etenemisestä, vaikka ei voinutkaan juuri auttaa niiden suhteen. Hänen huoltaan kuvaa osuvasti Paavolle esitetty kysymys *kuinka*

⁵⁶ Kirje Antilta Paavolle 25.10.1942, Sota-ajan kirjeet, TaY.

⁵⁷ Esim. kirjeet Antilta Paavolle 2.2.1942 ja 13.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵⁸ Kirjeitä Annilta Paavolle 8.10.1941 ja 16.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵⁹ Kirjeitä Annilta Paavolle 8.10.1941 ja 5.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁶⁰ Esim. kirjeitä äidiltä Paavolle 11.10.1941; 20.8.1942; 28.11.1942 ja 31.3.1943 sekä Antilta Paavolle 16.12.1941 ja 1.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶¹ Kirjeitä äidiltä Paavolle 18.11.1941; 28.11.1942 ja 10.2.1943 sekä kirje Annilta Paavolle, 22.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶² Moisala & e.a. 1977, 283–285.

⁶³ Kirje Heikiltä Paavolle 24.4.1940, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

sinä siellä kotona niiden töiden kanssa oikein pärjää? Samalla Heikki kuitenkin toteaa luottavansa Paavon kykyyn hoitaa kotiasiat.⁶⁴

Vastaavanlainen suhde syntyi myös Paavon ja Antin välille Paavon lähdettyä sotaväkeen ja Antin jäädessä vanhimman kotona olleen pojan rooliin. Vaikka Antti hoitikin päävastuun viljelystöistä, äiti ja Anni luonnollisesti auttoivat töissä mahdollisimman paljon. Lähestulkoon jokaisessa kirjeessä, jonka Paavo kotiväeltä sai, mainittiin jotakin töistä ja niiden edistymisestä.⁶⁵ Antti ehdotti Paavolle toisinaan, että jokin tietty työ pitäisi tehdä tai jotain ostaa. Hän kuitenkin halusi ehdotuksilleen Paavon hyväksynnän.⁶⁶ Myös muut perheenjäsenet kyselivät Paavolta neuvoa tai mielipidettä erilaisiin perhettä koskeviin päätöksiin.⁶⁷ Paavon ohjeet töiden suhteen olivatkin tärkeitä kotiväelle ja niiden arvo myönnettiin. *Pane siellä vain edelleenkin tuollaisia ohjeita paperille, ne ovat täällä hyvään tarpeeseen*, kirjoitti Antti Paavolle.⁶⁸ Toisaalta kotiväki yritti myös keventää Paavon töistä tuntemaa taakkaa. *Ei sinun tarvitse ajatella mitään töistä kyllä me täällä nyt jotenkin tresuutamme*.⁶⁹ Vaikka Paavo ei ollutkaan kotona ja vaikka hänen vastuutaan kotiasioista pyrittiin keventämään, oli hänen roolinsa hyvin merkittävä perheen tekemien päätösten ja maatöiden kannalta. Näin ollen voidaan sanoa, että vanhimman pojan vastuu säilyi myös silloin, kun nuorempi veli vielä oli kotona.

Kun molemmat elossa olevat pojat olivat armeijan palveluksessa, yrittivät he kumpikin hoitaa kotiasioita mahdollisuuksien mukaan. *Kyllä mä koetan pitää niistä kotiasioista huolta parhaan kykyni mukaan*, kirjoitti Antti pian palvelukseen astumisensa jälkeen.⁷⁰ Tästä huolimatta töiden edistyminen askarrutti veljesten mieliä, kuten voidaan seuraavasta päätellä: *Ne kotohommat ovat, arvaan mä, huolena niin Sulla kuin mullakin*.⁷¹ Naisväki ei jäänyt kokonaan vaille miestyövoimaa, vaikka molemmat pojat olivatkin sotaväessä. Apuja tuli niin sukulaisilta kuin muiltakin apulaisilta.⁷² Kotoa kirjoitettiinkin, *että ei meillä ole nyt oikein mitään hätää*. Samassa kirjeessä kuitenkin toivottiin, että Paavo pääsisi viljelyslomalle.⁷³ Tilanne ei kuitenkaan ollut ihanteellinen, sillä *huonoahan se työvoima siellä kotona eittämättä on, kun he eivät ole edes onnistuneet saamaan*

⁶⁴ Kirjeitä Heikiltä Paavolle 4.1.1941 ja 22.3.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁶⁵ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶⁶ Kirjeitä Antilta Paavolle 22.1.1942; 2.2.1942; 16.4.1942; 7.7.1942; 25.10.1942 ja 17.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶⁷ Esim. kirjeitä Annilta Paavolle 14.9.1943; 5.11.1943 ja 8.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁶⁸ Kirje Antilta Paavolle 7.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁶⁹ Kirje Annilta Paavolle 8.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁷⁰ Kirje Antilta Paavolle 27.3.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁷¹ Kirje Antilta Paavolle 1.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁷² Esim. kirjeitä äidiltä Paavolle 7.4.1943 ja 15.5.1943 sekä Annilta Paavolle 23.4.1943 ja 3.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁷³ Kirje Annilta Paavolle 31.3.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

*vakinaista apulaistakaan.*⁷⁴ Kotiasiat painoivat veljesten mieliä, vaikka tilanteelle ei mitään voinutkaan. Tieto siitä, että naisväellä oli apunaan sukulaisia ja muita avustajia, ei varmastikaan rauhoittanut heidän mieliään kokonaan. Apuna olleella väellä kun oli olemassa myös omat velvollisuutensa.

Tutkimuskohteena oleva perhe piti tiiviisti yhteyttä toisiinsa koko sodan ajan. Paavo sai kotiväeltä kirjeitä pääsääntöisesti useamman kappaleen viikossa ja kirjoitti itse yhtä ahkerasti takaisin.⁷⁵ Hiemankin tavallista pidempi kirjoittamisväli huolestutti kotiväkeä: *oli niin pitkä väli kun tuli kirje että me jo olimme huolissamme sinusta.*⁷⁶ Toisaalta myös Paavo odotti saavansa kirjeitä kotoa säännöllisesti ja muistutti asiasta, mikäli kirjeitä ei saapunut tarpeeksi usein. *Sinä moitit että ei kirjoiteta mutta kun se minulta ainakin käy niin huonosti ja Annillakaan ei tahdo olla aikaa ja hän sanoo että ei hän tiedä mitä kirjottaa,* vastattiin Paavolle.⁷⁷ Antti puolestaan oli hieman isoveljeään laiskempi kirjeen kirjoittaja, minkä hän tiedosti itsekin. *Tuli taas vähän aikaa olluksi niin leväperäinen tämän kirjoittamisen suhteen, että akatkin taisivat luulla jo minun haudan partaalla häilyvän.*⁷⁸ Toisaalta hänen kirjeensä ovat huomattavasti pidempiä, silloin kun hän niitä kirjoitti.⁷⁹ Antin kirjeiden pitkät lähetysvälit aiheuttivat huolta sekä kotiväelle että Paavolle. *Antilta ei ole tullut kirjettä sitten kun sinäkin olit vielä kotona. On enempi, kun kaksi viikkoa. En tiedä mitä se meinaa kun ei kirjiota.*⁸⁰ Näistä esimerkeistä voidaan päätellä kirjeenvaihdon olleen hyvin tärkeää molemmille osapuolille. Pienetkään viivästykset eivät jääneet huomaamatta kummaltakaan osapuolelta.

1.5.2. Poika sodassa – kotirintamalla muu perhe ja tuleva vaimo

Toinen tutkielmaan valikoitunut perhe asui sodan aikana Tampereen Epilässä. Viisihenkiseen perheeseen kuului äidin ja Juho-isän lisäksi lapset: Unto, Risto ja Sinikka. Perheen miehistä ainoastaan Unto palveli armeijassa jatkosodan aikana. Kirjekokoelma koostuu sekä Unton kotirintamalle lähettämistä kirjeistä että kotiseudulta Untolle lähetetyistä kirjeistä. Huomattava osa säilyneestä kirjeenvaihdosta on käyty Unton ja hänen tulevan vaimonsa Evan välillä. Kotiväen ja Evan kanssa käydyn kirjeenvaihdon lisäksi kokoelma sisältää myös Unton palvelustovereiden sekä yhden serkun

⁷⁴ Kirje Antilta Paavolle. Vapun päivänä 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁷⁵ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁷⁶ Kirje äidiltä Paavolle 1.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁷⁷ Kirje äidiltä Paavolle 13.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁷⁸ Kirje Antilta Paavolle 27.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I I, TaY.

⁷⁹ Esim. kirjeitä Antilta Paavolle 22.1.1942; 16.4.1942; 18.4.1943 ja 27.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁸⁰ Kirje Annilta Paavolle 14.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

lähettämiä kirjeitä. Sotakirjeitä on säilynyt jatkosodanaikaisten kirjeiden lisäksi myös talvisodan ja välirauhan ajalta.⁸¹

Unto perheineen ei käytettävissä olevan aineiston perusteella ollut kaikkein ahkerin kirjeenvaihtoperhe. Isä kirjoitti Untolle harvakseltaan perustellen asiaa sillä, ettei kotirintamalla mitään erikoista ole tapahtunutkaan ja perheen muu väki on Untolle kuitenkin kirjoittanut.⁸² Myöskään Evan ja Unton välinen kirjeenvaihto ei ollut yhtä tiheää kuin mahdollisesti toisilla sota-ajan nuorilla pareilla. Sodan alkupuolella Unto huomautti Evalle, ettei ollut saanut häneltä kirjettä kuukauteen. *Kirjoita nyt heti kun tämän saat nyt voin antaa sellaisen osoitteen että voit kirjoittaa. En ole tämän kuukauden aikana saanut yhtään kirjettä mistään päin.*⁸³ Myöhemmin syksyllä Unto kirjoitti Evalle, että on saanut vasta yhden kirjeen uudessa sijoituspaikassaan, *mutta eiköhän niitä taas ala tulemaan.*⁸⁴ Toisaalta Unto itsekin ei mitä ilmeisimmin ollut ahkerin kirjeenvaihtaja, mikä voidaan päätellä seuraavasta. *Etkö edes häpeä kun kehtaatkin olla näin kauan kirjoittamatta minulle, arvoisalle serkullesi.*⁸⁵ Vaikkei kirjeitä vaihdettu sodan aikana niin paljoa kuin olisi voitu, olivat kirjeet tärkeitä Untolle. *Olen odottanut tänne kovin kirjeitä mutta en ole vielä saanut kuin eräältä kaverilta sieltä Johanneksesta.*⁸⁶ Etenkin Unto kaipasi kirjeitä rintamalla ollessaan, vaikka ei itsekin ollut kirjoittajana tunnollisimmasta päästä.

Kuten todettua, perheen jäsenistä ainoastaan Unto osallistui varsinaisiin sotatehtäviin. Hän aloitti palveluksensa välirauhan aikana keväällä 1940. Koulutusjakson aikana Unto oleskeli ainakin Läyliäisten seudulla.⁸⁷ Myöhemmin välirauhan aikana hänen sijoituspaikkansa vaihtui useampaankin kertaan.⁸⁸ Koulutusjakson aikana Unto kävi paljon kirjeenvaihtoa serkkunsa kanssa. Serkku antoi usein neuvoja Untolle armeijassa olon suhteen. *Koeta nyt äkseerata pukseerata ja opetella menemään äkkiä maahan ettes heti keikahda kun ammutaan.*⁸⁹ Hän myös neuvoi Untoa välttämään taistelulähetiksi ryhtymistä sillä, *jos syttyisi sota olisit heti ensimmäisenä päätäsi lyhyempi.*⁹⁰

Ennen palvelukseen astumistaan keväällä 1940 Unto oli työskennellyt Epilän konepajalla, missä hän oli valmistanut kranaatteja talvisodan aikana.⁹¹ Perheen Juho-isä työskenteli koko jatkosodan

⁸¹ Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸² Kirje isältä Untolle 15.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸³ Kirje Untolta Evalle 27.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁴ Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁵ Kirje serkulta Untolle 1.3.1942. Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁶ Kirje Untolta Evalle 20.7.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁷ Kirjekuori Untolta Evalle 18.3.1940 sekä postikortti Untolta Evalle 15.5.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁸ Kirje Untolta Evalle 2.8.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁸⁹ Kirje serkulta Untolle 10.5.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁰ Kirje serkulta Untolle 2.7.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹¹ Kokoelman 214 saatekirje, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

ajan. Sotatilasta huolimatta hänellä oli ainakin vuonna 1943 jopa kesäloma.⁹² Todennäköisesti hän työskenteli teollisuuden palveluksessa, kuten suuri osa Epilän kaupunginosan asukkaista⁹³. On selvää, ettei perhe työskennellyt maanviljelyksen parissa, sillä Untolla ei ollut siitä juuri kokemusta.⁹⁴ Nuorempi veli, Risto, oli mitä ilmeisimmin jonkin sortin kauppias. Perheenjäsenet eivät kuitenkaan tahtoneet päästä perille siitä, millaista kauppaa Risto oikein kävi.⁹⁵ Kirjekokoelmasta ei löydy viitteitä siitä, mitä perheen äiti ja tytär tekivät työkseen.

Unto haavoittui jatkosodan alkuvaiheessa heinäkuussa 1941 ja hänet siirrettiin Joensuun sotasairaalaan. *Meni sirpale selästä sisään ja jäi sinne*, kuvasi Unto haavoittumistaan.⁹⁶ Myöhemmin Unto sai siirron Tampereelle toipumaan, mutta jo elokuussa 1941 hän oli jälleen palveluskelpoinen.⁹⁷ Suoraan taistelurintamalle Unto ei kuitenkaan palannut, vaan hänet siirrettiin ensin Lahteen.⁹⁸ Lahdesta Unton tie vei Hiitolaan vallatulle alueelle, jossa Unto toimi sotavankien vanginvartijana.⁹⁹ Vuoden 1942 syksyllä Unto viimein palasi alkuperäiseen yksikkönsä, mistä hän olikin sangen iloinen.¹⁰⁰ Unto joutui toistamiseen tutustumaan sotasairaalan arkeen maaliskuussa 1943, mutta tällä kertaa korkean kuumeen eikä haavoittumisen takia.¹⁰¹ Elokuussa 1944 Unto joutui vielä kerran sairaalahoitoon. Tällä kertaa punataudin heikennettyä hänen kuntoaan merkittävästi. Tauti vaivasi koko Unton joukkuetta ja Unto kirjoittikin kotiin, että *se on ollut jo melkein jokamiehessä*.¹⁰² Unto sai siis kokea osansa ja varmasti hieman ylikin sodan vitsauksista.

Kaiken kaikkiaan Unto vietti palveluksessa koulutusjakson ja jatkosodan aikana yli neljä vuotta, keväästä 1940 aina syksyyn 1944 asti. Sodan päätyttyä Unto joutui odottamaan aikansa myös kotiuttamistaan.¹⁰³ Siviilielämään palaaminen oli Untolle suuri helpotus, kuten seuraavasta voidaan päätellä: *Tänään vapauduin klo 14... ja nyt nautin elämästäni yli 4 vuoden tauon jälkeen*.¹⁰⁴

⁹² Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹³ Kts. Epilän teollisuusalueesta esim. Kaarninen: Epilä - tilasta teollisuuskeskukseksi.

⁹⁴ Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁵ Kirjeet Sinikalta Untolle 19.10.1944 ja isältä Untolle 23.10.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁶ Kirje Untolta Evalle 18.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁷ Kirjeet rintamakaverilta Untolle 16.8.1941 sekä kirje Untolta Evalle 28.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁸ Kirje Untolta Evalle 30.9.1941 sekä Untolta kotiväelle 30.9.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁹⁹ Kirjeet Untolta Evalle 20.10.1941; 4.11.1941 ja 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁰⁰ Kirje Untolta Evalle 25.11.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁰¹ Kirje Untolta Evalle 18.3.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁰² Kirje Untolta kotiväelle 30.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁰³ Esim. kirje Untolta Evalle 23.10.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁰⁴ Unton sotapäiväkirja 13.11.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

2. KIRJEITÄ, KORTTEJA JA PAKETTEJA

2.1. KUINKA PALJON POSTIA KIRJOITETTIIN JA MITEN SE KULKI?

Jatkosodan aikana lähetettiin kenttäpostin kautta kirjeitä, postikortteja ja paketteja rintaman ja kotirintaman välillä yhteensä vähintään 850 miljoonaa kappaletta.¹⁰⁵ Kun tähän lisätään sotilasasiat ja muu posti, puhutaan yhteensä noin miljardista jatkosodan aikana kenttäpostin kautta kulkeneesta postilähetyksestä.¹⁰⁶ Arviot lopullisesta postin määrästä vaihtelevat jonkin verran, mutta edellä mainitut luvut antavat edustavan kuvan postilähetysten määrän kokoluokasta.

Postilähetystyksiä lähetettiin lähes kaksinkertainen määrä kotirintamalle verrattuna kotoa rintamalle lähetettyyn postiin. Sotilasviranomaisten mukaan kirjeitä ja postikortteja lähetettiin rintamalta kotiseudulle jatkosodan aikana noin 530 miljoonaa kappaletta, kun kotirintamalta postia lähetettiin ”vain” noin 300 miljoonaa lähetystä.¹⁰⁷ Kenttäpostin kautta kulkeneiden pakettien suhde sen sijaan oli ymmärrettävistä syistä hyvin erilainen; paketteja lähetettiin kotirintamalta joukoille noin kymmenkertainen määrä verrattuna rintamalta kotiin lähetettyihin paketteihin.¹⁰⁸ Rintaman ja kotirintaman välillä vallitsi myös melkoinen rahaliikenne, sillä kenttäpostin kautta kulki rahaa posti-osoituksina 260 miljoonan euron edestä vuoden 2003 rahanarvoon muutettuna. Valtaosa rahoista kulki rintamalta kotiin, sillä rintamalla ei rahalle juuri käyttöä ollut. Vain kuudesosa rahaliikenteestä kulki kotoa rintamalle. Tämä osoittaa kuitenkin sen, että halutessaan rahaa sai joukoissakin kulumaan.¹⁰⁹ Kaikki rahaliikenne ei luonnollisestikaan kulkenut postin välityksellä, sillä rahaa voitiin jättää kotiväelle myös lomilla ollessa tai antaa muiden lomalaisten matkaan. Kotirintamalla rahat tulivat usein tarpeeseen ja niistä kiiteltiin vuolaasti.¹¹⁰

Lokakuussa 1940 viimeistellyn suunnitelman mukaan tarvittaessa perustettavaan kenttäpostiin osoitettiin henkilökunta. Suunnitelman mukaan kenttäpostien henkilöstö koostuisi asevelvollisuudesta vapautetuista sekä Päämajan kenttäpostia varten asevelvollisuudesta vapautettavista henkilöistä. Suunnitelmien ansiosta kenttäposti oli jatkosodan alkaessa järjestetty paremmin kuin talvisodan aikana. Kenttäpostin organisaatio oli jatkosodan alkaessa samankaltainen talvisodan loppuvaiheen kenttäpostiorganisaation kanssa. Keskuskenttäpostikonttorit sijaitsivat Pieksämäellä, Lahdessa, Kajaanissa, Turussa, Tampereella, Rovaniemellä, Helsingissä, Seinäjoella ja Oulussa.

¹⁰⁵ Pietiäinen 1988, 177–178.

¹⁰⁶ Rönkkönen 2005, 646.

¹⁰⁷ Pietiäinen 1988, 178.

¹⁰⁸ Pietiäinen 1988, 178; Rönkkönen 2005, 637.

¹⁰⁹ Rönkkönen 2005, 637.

¹¹⁰ Esim. kirjeet äidiltä Paavolle 20.3.1942; 23.9.1942 ja 23.12.1942 sekä kirje Annilta Paavolle 8.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

Sotatilanteen vaihdellessa uusia konttoreita perustettiin ja vanhoja lakkautettiin tai siirrettiin.¹¹¹ Keskuskenttäpostikonttorien tehtävänä oli vastaanottaa kotirintamalta lähetetty posti ja lajitella se sekä lähettää eteenpäin kenttäpostikonttoreihin. Kenttäpostikonttorit puolestaan huolehtivat postin kulkeutumisesta joukko-osastoihin, jotka vastasivat postin kulkemisesta sotilaille joko huollon tai lähettien välityksellä.¹¹² Kenttäpostilaitosta ei ollut välirauhan aikana ajettu kokonaan alas, vaan se toimitti rauhanaikana asevelvollisten postilähetyksiä. Kesäkuun 20. päivä 1941 annettiin asetus kenttäpostilaitoksesta sotatilan aikana, mikä valmisti kenttäpostin siirtymistä sodanajan valmiuteen. Enimmillään konttoreita oli jatkosodan aikana 55 yksikköä.¹¹³ Keskuskenttäpostikonttorien vahvuudeksi määriteltiin elokuussa 1942 460 miestä ja 210 naista ja kenttäpostikonttorien määrävahvuuksiksi 315 miestä ja 90 naista. Yhteensä kenttäpostin henkilökunnan henkilövahvuus ei saanut ylittää 1225 henkilöä, mutta tähän lukuun tuli laskea mukaan myös sensuroinnista vastanneet henkilöt.¹¹⁴ Kesäkuussa 1944 keskuskenttäpostikonttoreissa työskenteli noin 700 henkilöä ja lisäksi yhtymien kenttäpostikonttoreissa oli keskimäärin viisi henkilöä töissä. Suurimmassa kenttäpostikonttorissa Äänislinnassa työskenteli 169 henkilöä.¹¹⁵

Kenttäposti kulki jatkosodan alussa nopeammin kuin talvisodassa, jossa kirje rintamalta kotiin kulki 5–6 päivässä ja toisinpäin noin päivän hitaammin. Toisaalta hyökkäysvaiheen aikana rintamakenttäpostikonttorit saattoivat joutua muuttamaan sijaintiaan useita kertoja muutaman päivän välein, mikä luonnollisesti hidasti postin kulkua. Kenttäposti kulki kuitenkin sangen sujuvasti heti sodan alkupäivistä lähtien, ja kirjeiden lähettäminen rintamalta kotirintamalle oli sallittua 27.6.1941 jälkeen.¹¹⁶ Maantieteellinen välimatka kotien ja rintamien välillä oli Suomessa kohtalaisen lyhyt ja lisäksi helposti saavutettavissa. Tämän vuoksi postin sodanaikaista kulkua voidaan yleisellä tasolla pitää sangen varmana ja hyvin toimineena. Parhaimmillaan kirjeet kulkivat kodin ja rintaman välillä jopa kahdessa päivässä. Sodanaikainen postinkulku ei tietenkään voinut olla täysin luotettavaa, vaan kirjeitä hävisi tai tuhoutui kokonaan tai ne saattoivat tulla perille myöhässä sekä väärässä järjestyksessä. Hektisten taisteluvaiheiden aikana postin oli mahdotonta pysyä joukkojen perässä. Lisäksi epäsuotuisat sääolosuhteet hidastivat postinkulkua.¹¹⁷ Kun otetaan huomioon se, että posti kulki vain muutamia päiviä sodan alkamisen jälkeen, voidaan todeta kenttäpostijärjestelmän olleen hyvin valmistautunut sodanaikaiseen toimintaan. Myös postin kulkunopeus ja kohtalainen varmuus kerto-

¹¹¹ Pietiäinen 1988, 175.

¹¹² Hagelstam 2011, 306.

¹¹³ HUUHTANEN 1986, 6.

¹¹⁴ P.M. selostus Päämajan sensuuroimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, liitteenä oleva kirje Järjestelyosastolta Huolto-osastolle, 20.8.1942 (kirje nro: 1876), T 10683/15, KA (Sörnäinen).

¹¹⁵ Rönkkönen 2005, 646.

¹¹⁶ Pietiäinen 1988, 172–175.

¹¹⁷ Hagelstam 2011, 306–307.

vat hyvin sotaan valmistautuneesta kenttäpostioorganisaatiosta, joka sodan aikanakin toimi hyvin olosuhteisiin nähden.

Koska postia kulki sodan aikana huomattavan paljon, se kuormitti kuljetusvälineitä, joita tarvittiin myös joukko- ja tavarankuljetuksia varten. Tämän vuoksi kenttäpostin käytäntöjä jouduttiin muuttamaan sodan aikana.¹¹⁸ Jatkosodan aikana postimääriä pyrittiin rajoittamaan erilaisin keinoin. Ihmisiä kehoitettiin supistamaan kenttäpostin kautta kulkevien kirjeiden ja pakettien määrää vapaaehtoisesti. Kesällä ja syksyllä 1941 ruuan lähettäminen kiellettiin, ja syyskuussa kiellettiin yhden viikon ajaksi kaikkien pakettien lähettäminen. Tästä huolimatta pakettien määrä kasvoi syksyn 1941 aikana, ja tiukemmat rajoitukset olivat tarpeen. Marraskuusta lähtien kotirintamalta lähetettävään kenttäpostiin oli liitettävä alennuslipuke, mikäli halusi lähettää postia huomattavasti normaalia postimaksua halvemmalla kenttäpostitaksalla.¹¹⁹ Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että sotilaille jaettiin kuukausittain tietty määrä alennukseen oikeuttavia merkkejä, joita pystyi lähettämään kotiin käytettäväksi rintamalle saapuvalla kenttäpostille. Toimenpiteellä pyrittiin rajaamaan ensisijaisesti pakettipostin määrää, mutta tarkoituksena oli laajentaa menettely koskemaan myös kirjepostia. Tämä uudistus kuitenkin lykkääntyi aina vuoteen 1943 saakka.¹²⁰ Perusajatuksena oli rajoituksista huolimatta tarjota kaikille mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä kirjeitse. Tämän vuoksi osa postista kuljetettiin joko täysin maksutta tai huomattavasti alennetulla postitaksalla. Koko sodan ajan postikortit ja kevyet kirjeet sekä alle 5 kilon paketit oli mahdollista lähettää maksutta rintamalta kotiin. Kotiseudulta lähetetyt kevyet kirjeet olivat myös maksuttomia lokakuuhun 1943 asti. Kotoa rintamalle lähetetty kirje sai kuitenkin sodan aikana painaa enintään 250 grammaa ja paketti korkeintaan 2 kiloa.¹²¹

Asemasotavaiheen pitkittyttyä alettiin syksyllä 1943 rajoittaa myös kotirintamalta lähetettävän kirjepostin määrää 30. syyskuuta annetun asetuksen perusteella. Tästä lähtien kaikissa kenttäpostin kautta ilmaiseksi kotirintamalta joukkoihin kulkeneissa kirjeissä ja postikorteissa tuli olla kenttäpostimerkki tai kenttäpostilipuke.¹²² Lipukkeita jaettiin sotilaille tietty kiintiö kuukaudessa.¹²³ Maksuttoman kirje- ja postikorttipostin takaavien lipukkeiden lisäksi kotirintaman postitoimipaikoista pystyi ostamaan maksullisia kenttäpostimerkkejä ilman rajoitusta käytettäväksi sellaiseen kenttäpostiin, jossa ei ollut maksutonta merkkiä. Lokakuun jälkeen kenttäpostilähetykset kulkivat

¹¹⁸ Hagelstam 2011, 306.

¹¹⁹ Pietiäinen 1988, 175–176.

¹²⁰ Pietiäinen 1988, 176; Rönkkönen 2005, 638–639.

¹²¹ Hagelstam 2011, 306.

¹²² Pietiäinen 1988, 176–177.

¹²³ Lähteestä riippuen esim. syksyllä 1943 8–12 lipuketta sotilasta kohden. Kuukausikiintiö myös vaihteli sodan aikana, kts. esim. Pietiäinen 1988, 176–177; Rönkkönen 2005, 638–639.

ainoastaan kyseisillä maksuttomilla tai maksullisilla merkeillä.¹²⁴ Uudistusten myötä kenttäpostin määrän kasvu pysähtyi ja mahdollisesti jopa laski hieman.¹²⁵

Vuoden 1943 kenttäpostin rajoitusten taustalla lienee ollut osittain se, että kesäkuukausina 1943 kenttäpostikonttoreiden tarkastustoimistoissa tarkastettiin lähes miljoona kirjettä. Tämän lisäksi tarkastettiin myös paketteja.¹²⁶ Vaikka postin määrää pyrittiin rajaamaan sotilasta kohti jaetuilla lipukkeilla, oli niitä helppo vaihtaa etenkin tupakalla. Kaikki sotilaathan eivät suinkaan käyttäneet jokaista lipukettaan.¹²⁷ Kiintiöistä huolimatta kenttäpostia kulki kotirintaman ja rintaman välillä huomattavan paljon myös rajoitusten jälkeen. On vaikea arvioida olisiko postin määrä kasvanut edelleen, mikäli minkäänlaisia rajoituksia ei olisi ollut.

2.2. KENTTÄPOSTIN MERKITYS SODANAJAN IHMISILLE

Kenttäpostin avulla välitettyä yhteydenpitoa kotirintaman ja rintaman välillä voidaan pitää sotavuosien henkisen kestävyuden peruskivenä.¹²⁸ Kirjeenvaihdon avulla pyrittiin pitämään yllä yhteyttä kodin ja rintaman välillä paikallisesta ja kokemuksellisesta etäisyydestä huolimatta. Läheiselle ihmiselle kirjoittaminen oli se henkireikä, joka auttoi jaksamaan läpi raskaan ajan.¹²⁹ Tieto siitä, että kotona tai rintamalla on joku joka välittää, auttoi luonnollisesti jaksamaan raskaita aikoja sekä kotona että etulinjassa.¹³⁰ Rintamalta kirjoitetuilla kirjeillä oli suuri merkitys kotiväen mielialoihin. *Huomattavan mielialatekijän muodostavat nimittäin kenttäpostikirjeet. Jos niiden sisältö on reipas, toivorikas ja kohottava, säteilee niistä kirjeitä saaviin omaisiin ja näiden ympäristöön parempaa mielialaa*, todettiin Valtion tiedotuslaitoksen mielialakatsauksessa.¹³¹ Myös kotirintaman mielialan vaikutus rintamalla oleviin sotilaisiin oli merkittävä, sillä miesten täytyi pystyä luottamaan siihen, että kotiväki pärjäisi myös ilman heitä.¹³² Koska puhelinyhteyttä rintamalle ei ollut, kenttäposti oli yleisin ja tavallisin keino saada yhteys rintamalta kotiin, rintamien välillä tai kotoa rintamalle. Lomallekin päästiin ainoastaan oman vuoron tullessa kohdalle tai erityi-

¹²⁴ Rönkkönen 2005, 639.

¹²⁵ Pietiäinen 1988, 178.

¹²⁶ Arimo 1984, 33.

¹²⁷ Huuhtanen 1986, 6.

¹²⁸ Huuhtanen 1986, 387; Rönkkönen 2005, 646.

¹²⁹ Hagelstam 2011, 321.

¹³⁰ Hagelstam 2006, 223.

¹³¹ Tarkkailuosaston mielialakatsaus nro 4, 31.1.1942, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Dg:1, KA.

¹³² Kirves 2008, 14.

sen perustelun turvin.¹³³ Erityislomiakaan ei aina saanut, vaikka perustelut olisivat olleetkin painavia.¹³⁴ Näin ollen kirjeenvaihto oli ainoa keino pitää säännöllistä yhteyttä kodin ja rintaman välillä.

Kirjeenvaihdon merkitys mielialoille ja kansan taistelutahdolle sekä taistelu- että kotirintamalla ymmärrettiin myös ylemmällä tasolla. Tämän vuoksi ihmisiä kannustettiin pitämään yhteyttä kirjeitse. Sodan alettua lehdistössä julkaistiin kirjoituksia, joissa muistutettiin ihmisiä heidän velvollisuudestaan kirjoittaa rintamalle. Lisäksi lehtikirjoitukset sisälsivät ohjeet siitä, millaisia kirjeiden tulisi olla. Valituksien ja kotiongelmien kirjoittamisesta neuvottiin luopumaan, sillä kannustavat kirjeet pitäisivät taistelumoraalin korkeammalla. Myös sotilaita neuvottiin kotiin lähetettävien kirjeiden sisällön suhteen. Tappioista ja tuhoista kirjoittamisen sijaan kotirintamalle tuli kertoa, että kirjoittaja voi hyvin ja taistelutahtoa riitti. Kirjeiden kirjoittamiseen siis velvoitettiin ja kirjoittamista ohjeistettiin, mikä tekee sodanajan kirjeenvaihdosta normitettua toimintaa. Vuonna 1941 sotilaat saivat ohjeet siitä, mistä kenttäpostikirjeissä sai kirjoittaa ja mikä oli soveliaista kirjesisältöä.¹³⁵ Jo ennen sotia palveluksessa olleita kehoitettiin kirjoittamaan kirjeitä. *Älä nyt ihmettele vaikka minä kirjoitan sinulle, sillä meille annettiin urakaksi tänään kirjoittaa 2 kirjettä*, kertoi eräs palvelustaan suorittanut kirjeessään.¹³⁶ Näin ollen on mahdollista, että jo asepalveluksen aikana miehiä kouluttiin kirjoittamaan kirjeitä kotiseudulle, jotta se luonnistuisi myös sota-aikana.

Sodan luomassa äärimmäisessä kriisitilanteessa kotiväki ja rintamamiehet saattoivat vieraantua toisistaan. Kirjeiden avulla kuitenkin koetettiin välttää tätä vieraantumista. Rintamakirjeissä käsitellään huomattavana paljon normaaleja arkipäivän asioita, kuten ruokaa, asumisoloja tai vapaa-aikaa. Tämä selittynee osin sillä, että kotiväkeä haluttiin säästää sodan kauhuilta. Arkisista asioista kirjoittaminen helpotti myös välimatkan ja kuoleman uhan sietämistä. Se auttoi lisäksi säilyttämään kosketuksen normaaliin siviilielämään.¹³⁷ Sotilaille kirjeen kirjoittaminen kotiin saattoi tarkoittaa sitä, että hän oli hetken aikaa lähempänä kotia ja normaalia arkea edes ajatuksen tasolla. Tämä selittää kirjeiden arkipäiväisyyttä. Kirje oli sotilaille tila, jonka kautta hän saattoi hetkeksi siirtyä kotiin ja turvalliseen siviilielämään rintama-arjen keskeltä.¹³⁸ Siviilielämän autuus ja sen normaaliuden kaipuu kuuluivat rintamalla palvelleiden miesten keskinäisen kirjeenvaihdon vakioaiheisiin.

¹³³ Rönkkönen 2005, 635.

¹³⁴ Kirje rintamamieheltä Paavolle 7.8.1942 sekä kirjeitä kotoa Paavolle 31.3.1943; 15.5.1943 ja 23.6.1943 ja kirjeitä Antilta Paavolle 1.5.1943; 10.5.1943 ja 16.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

¹³⁵ Hagelstam 2011, 304–308.

¹³⁶ Kirje palveluksessa olleelta Untolle 27.10.1939, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹³⁷ Hagelstam 2006, 213–214; 224–227.

¹³⁸ Hagelstam 2011, 318.

Lomille pääsyä kaivattiin, ja tietoa toisten yksiköiden lomakerrosta kyseltiin säännöllisesti.¹³⁹ Toisaalta näissä kirjoituksissa loma ja siviilielämä näyttävät saavan toisinaan hyvinkin ruusuisen ja ihannoidun kuvan. Varmasti rintamaelämään verrattuna siviili- ja lomaelämä olikin auvoista. Täysin varmana en kuitenkaan pitäisi sitä, että kosketus tähän normaalielämään olisi säilynyt pelkästään kirjeiden avulla. Ainakin rintamamiesten välisessä kirjeenvaihdossa normaali siviilielämä vaikuttaa vain kaukaiselta ja jopa utopistiselta todellisuudelta. Siitä kirjoittaminen ja sen kaipaaminen saattoivat osaltaan jopa vahvistaa vieraantumista todellisesta siviilielämästä. Kirjeet auttoivat näin ollen säilyttämään yhteyttä kotirintamaan ja läheisiin, mutta saattoivat samalla myös vieraannuttaa rintamamiehiä normaalin elämän todellisuudesta.

Kirjeenvaihdosta kotirintaman ja rintaman välillä muodostui asemotavaiheessa myös tärkeä ajanviete sotilaille.¹⁴⁰ Jatkosodan aikana rintamalla oli usein hyvin aikaa kirjeiden kirjoittamiseen lukuun ottamatta tietenkin hyökkäysvaiheen ja kesän 1944 torjuntataistelun vaiheita.¹⁴¹ Asemotavaiheen aikana korsut olivat olosuhteisiin nähden hyvin varusteltuja, mikä helpotti kirjoittamista huomattavasti verrattuna hyökkäysvaiheeseen. Ahtaassa teltassa tai keskeneräisessä korsussa kirjoittaminen lienee ollut melko epämukavaa verrattuna viimeistelyyn korsuun huonekaluineen ja toisinaan jopa sähköineen.¹⁴² Etulinjastakin kyettiin kuitenkin tarvittaessa kirjoittamaan kirjeitä ja kortteja kotiin toisin kuin talvisodassa. Kesäaikaan käydyt etulinjastaistelut antoivat mahdollisuuden kirjoittaa myös yöllä ilman, että valon puute tai paleltumisen mahdollisuus häiritsivät kirjoittajaa.¹⁴³

Kirjeenvaihtoa käytiin tuttujen lisäksi myös tuntemattomien kanssa. Tuntemattomia kirjeenvaihtotovereita oli sekä sotilailla että kotirintaman naisväellä. Oletettavimmin kyseessä oli poikamiesten ja tyttöihmisten harrastus, joka poiki myös kirjetovereita etsiviä lehti-ilmoituksia. Osa kirjoittajista etsi ystävää tai jopa aviopuolisoa, mutta suuri joukko kirjoitti vain ajankulukseen. Ahkerimmilla kirjoittajilla saattoi olla jopa kymmeniä kirjeenvaihtotovereita.¹⁴⁴ Rintamamiehet saattoivat etsiä kirjeenvaihtotovereita aina Ruotsista asti, mutta tällainen toiminta pyrittiin lopettamaan heti alkunsa.¹⁴⁵ Sensuuri puuttui myös lehti-ilmoitusten kaksimieliseen kielenkäyttöön.¹⁴⁶ Vieraita ihmisiä saatettiin lähestyä ensiksi postikortilla ja myöhemmin kirjeillä, mutta toisinaan kirjeenvaihto saattoi

¹³⁹ Esim. kirjeitä rintamamiehiltä Paavolle 24.1.; 25.1.; 6.4.; 10.4.; 7.8.; 10.10.; 21.11.1942 ja 12.1.; 9.5.; 30.5.; 23.6.; 10.7.; 28.10.; 30.11.; 8.12.1943 sekä 9.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY sekä kirjeitä rintamamieheltä Untolle 6.2.1942 sekä 6.3.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁴⁰ HUUHTANEN 1986, 6.

¹⁴¹ RÖNKKÖNEN 2005, 635.

¹⁴² HAGELSTAM 2011, 311.

¹⁴³ HUUHTANEN 1986, 388.

¹⁴⁴ RÖNKKÖNEN 2005, 638; kts. myös JUNILA 2012, 220.

¹⁴⁵ Kirje VTL:n tarkastusjaostolta Päämajan tiedotusosastolle, 14.2.1942 (kirje nro: 1993), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:2, KA.

¹⁴⁶ KIRVES 2008, 28–29.

loppua heti alkuunsa. *En ole vierasta naisväkeä lähestynyt kuin vaivaisella kortilla, siihen sain kirjeen vastaukseksi, mutta se on taas jäänyt multa vastaamatta vaikka on tullut jo toista kuukautta sitten.*¹⁴⁷ Kirjeenvaihto herätti toisinaan myös paheksuntaa, ja erityisen joutavana toimintana pidettiin ”kotiseudun hepsankeikkojen” kirjeenvaihtoa useiden eri sotamiesten kanssa, kuten Uuden Suomen Timo (J. V. Tuura) kirjoitti.¹⁴⁸ Kirjeenvaihto tuntemattomien kanssa lienee ollut yksi keino irrottautua sotilaan arjesta. Tällä tavalla etenkin nuoremmat ja naimattomat henkilöt kykenivät säilyttämään kosketuksen vastakkaiseen sukupuoleen sodasta huolimatta. Ventovieraille lähetetyt kirjeet olivat luonnollisesti sisällöltään hieman erilaisia kuin kotiin tai kotoa kirjoitetut kirjeet.

Kenttäpostilla oli myös tärkeä merkitys yleisessä tiedonvälityksessä kotirintaman ja rintaman välillä. Kirjeiden merkitys nousee entisestään, kun otetaan huomioon muun tiedonvälityksen rajoittuneet mahdollisuudet täysin totuudenmukaiseen kuvaukseen sodan tapahtumista ja oloista. Kirjeiden avulla kotirintama saattoi saada tarkempaa tietoa taisteluista ja sotilaiden oloista.¹⁴⁹ Kotirintaman postinkantajista tuli sodan jatkuessa sekä toivottu että pelätty henkilö. Kirjeitä rintamalta odotettiin, mutta samalla pelättiin kirjeiden tulon lakkaavan.¹⁵⁰ Huoli rintamalla olevien hengissä säilymisestä haavoittumattomana ja terveenä oli täysin perusteltua.¹⁵¹ Toisinaan rintamalla ollutta perheenjäsentä pyydettiin kirjoittamaan, vaikkei asiaa olisikaan.¹⁵² Hiemankin tavallista pidempi väli kirjeenvaihdossa sai omaiset nopeasti huolestumaan. *Oli niin pitkä väli kun tuli kirje että me jo olimme huolissamme sinusta.*¹⁵³ Kotiväelle kirjeiden saapuminen merkitsi näin ollen ennen kaikkea sitä, että isä, veli, aviomies tai poika oli vielä hengissä. Tieto läheisten hyvinvoinnista auttoi jaksamaan läpi sota-ajan erityisolujen.

Kirjeiden saaminen oli tärkeää myös sotarintamilla palvelleille sotilaille. Läheisiltä ja kohtalotovereilta saapuneiden kirjeiden vastaanottaminen toi vaihtelua karuun rintama-arkeen. Rintamamiehillekään kirjeiden sisältö ei ollut pääasia, vaan se että kirjeitä ylipäättään saatiin. *Vaikkei se niin paljon mitään erikoisempaa sisälläkään, tietää kuitenkin, että muistetaan ja se lämmittää mieltä.*¹⁵⁴ Tämä tiedostettiin myös kotirintamalla, minkä vuoksi rintamalle kirjoitettiin usein, vaikkakin toisinaan hyvinkin lyhyesti. *Saat useammin kirjeen kirjoitti sisko veljelleen ja totesi, ettei muuta asiaa tällä kertaa juuri ole.*¹⁵⁵ Joskus kotiväen oli jopa vaikea keksiä tarpeeksi kirjoitettavaa, mistä

¹⁴⁷ Kirje Antilta Paavolle juhannus 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

¹⁴⁸ Pietiäinen 1988, 177–178.

¹⁴⁹ Kemppainen 2006, 25–27.

¹⁵⁰ Pietiäinen 1988, 170.

¹⁵¹ Rönkkönen 2005, 635.

¹⁵² Esim. kirjeet Antilta Paavolle 22.1.1941 ja Annilta Paavolle 5.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁵³ Kirje Annilta Paavolle 1.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁵⁴ Kirjeet Antilta Paavolle 27.3.1943 ja 1.7.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY

¹⁵⁵ Kirje Annilta Paavolle 5.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

usein myös mainittiin vastaanottajalle. Kirjeiden toistuva tyyli huomattiin myös itse. *Tavanomaiset terveiset siis vain meiltä kaikilta ja hyvät voinnit.*¹⁵⁶ Sen lisäksi, että kirjeet toivat väriä harmaaseen arkeen, niihin vastaaminen oli tärkeää ajankulua sotilaille. Vastaus kirjeisiin kirjoitettiin usein heti, *kun tätä aikaa on niin ettei tiedä missä aikansa oikein saisi kulumaan ja tässähän se kuluu kun vain pistää töpinäksi.*¹⁵⁷ Sotilaille odottelu ja toiminnan puute olivat usein hyvin uuvuttavaa. Kirjeiden kirjoittaminen oli keino irrottautua hetkeksi tästä ympäröivästä tylsyydestä. Epäilemättä myös sen tiedostaminen, että oli kotiväelle ja ystäville kirjoittamisen arvoinen henkilö, piristi mieltä.

Jatkosodan aikana elintarviketilanne kotiseudulla heikkeni jatkuvasti. Tästä huolimatta kenttäpostin kautta lähetettiin suuri määrä elintarvikkeita ja varusteita rintamalle. Tämän huoltotoiminnan merkitystä ei voida väheksyä. Paketit loivat omalta osaltaan yhteenkuuluvuuden tunnetta kodin ja etulinjan välillä. Kaikki paketit otettiin kiitollisina vastaan, joskin monet sotamiehet myös estelivät kotiväkeä lähettämästä niitä, sillä he tiesivät puutteen olevan kova kotonakin.¹⁵⁸ *Älä sinä Eva lähetä tällaisena aikana sellaista sokerimäärää, sitähan ei sinullakaan ole paljoa.*¹⁵⁹ Toisaalta kotoa saadut paketit olivat odotettuja, sillä toivathan ne täydennystä ruoka- ja tupakka-annoksiin. Rintamalta kotiin lähetettiin lähinnä ylimääräisiä varusteita, puhdetöitä ja rahaa sekä ”sosialisoitua” sotasaalista ja valtion omaisuutta.¹⁶⁰ Paketteja voitiin lähettää myös muille kuin lähimmille omaisille, jos tämä vain suinkin oli mahdollista.¹⁶¹ Ainakin jouluna 1942 jaettiin myös niin kutsuttuja tuntemattoman sotilaan paketteja. Tällaiset paketit menivät tuntemattomille vastaanottajille, jotka tosin saattoivat tulla tunnetuiksi lähettäjiille kiitoskirjeiden myötä.¹⁶² Lähes aina rintamalle saadusta paketista tai kotiin lähetyistä rahoista kiiteltiin vuolaasti.¹⁶³ Voi kuitenkin olla, että ainakin lähimpien perheenjäsenten kesken näitä lähetyksiä pidettiin jokseenkin itsestään selvinä. Kun paketteja lähetettiin tasaisella tahdilla rintamalle, kiitoskirjeet saattoivat muuttua lähinnä rutiiniluontoisiksi. Todennäköisesti jokainen paketti kuitenkin tuotti mielihyvää vastaanottajalle, joten kiitoksetkin lienevät olleet vilpittömiä niiden rutiininomaisuudesta huolimatta.

Pakettilähetyksiäkin pyrittiin rajaamaan ja elintarvikkeiden lähettäminen oli toisinaan kiellettyä. Syksyllä 1941 esimerkiksi voin lähettäminen rintamalle oli kiellettyä. Tämän lisäksi yli kahden kilon painoisia paketteja ei saanut lähettää, mikäli ne sisälsivät ainoastaan elintarvikkeita. Rajoituk-

¹⁵⁶ Kirje Antilta Paavolle 13.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁵⁷ Kirje rintamamieheltä Paavolle 12.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

¹⁵⁸ HUUHTANEN 1986, 387.

¹⁵⁹ Kirje Untolta Evalle 20.10.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁶⁰ RÖNKKÖNEN 2005, 637.

¹⁶¹ Kirje äidiltä Paavolle 1.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁶² Kirjeet Annilta Paavolle 8.1. ja 22.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

¹⁶³ Esim. kirjeet äidiltä Paavolle 2.3. ja 23.9.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY sekä Untolta Evalle 20.10.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

set aiheuttivat pakettien lähettäjiille mielipahaa ja katkeruutta postivirkailijoita kohtaan. Usein haluttiin lähettää suurempia paketteja, *mutta kun ne ovat siellä postissa niin nuukia ja häyjä että sitä pitää siellä sitten ruveta vähentämään.*¹⁶⁴ Elintarvikkeiden lähetyskielto aiheutti mielipahaa kotiseudulla, josta olisi haluttu lähettää ruokaa rintamalle. *Kenttäpostin ruonlähetyskielto on edelleen ollut arvostelun kohteena.*¹⁶⁵ Rajoitukset kuitenkin vaihtelivat tilanteen mukaan, sillä esimerkiksi keväällä 1942 rintamalle sai lähettää *vaikka kuinka suuren* paketin.¹⁶⁶ Elintarvikkeiden lähetyskieltoa kierrettiin toisinaan hyvin järjestelmällisesti. *Näyttää siltä, kuin sitä yhä laajemmin kierrettäisiin siten, että kotiseudulta matkustaa rintamalle kuriiri mukanaan rautatievaunullinen paketteja.*¹⁶⁷ Asetettuja rajoituksia voitiin kiertää pienemmässä mittakaavassa myös valehtelemalla paketin sisällöstä tai osasta sisältöä.¹⁶⁸ Riskinä oli se, että paketti ei välttämättä koskaan saapunut perille.¹⁶⁹ Pakettien perille tulo ei ollut itsestäänselvyys muutenkaan. Hyvin usein kotiväki kyselikin kirjeissä, onko kotoa lähetetty paketti saavuttanut vastaanottajan, ja mikäli paketti oli kadonnut matkalla, sitä surkuteltiin.¹⁷⁰ Suurin osa paketeista kuitenkin löysi perille, mikä oli jo saavutus sinänsä olosuhteet huomioon ottaen.

Kenttäposti oli erittäin tärkeä osa armeijan huoltoa, sillä se toimi siteenä etulinjan ja kotirintaman välillä.¹⁷¹ Kirjeenvaihtoon liittyi olennaisesti myös säännöllisyys sekä ennustettavuus kirjeiden saamisen suhteen. Eräänlainen kaavamaisuus loi turvallisuutta ja vakautta arkeen. Tauko kirjeenvaihdossa puolestaan aiheutti huolta sekä levottomuutta. Säännöllisyys kirjeissä merkitsi sota-aikana tietoa rintamalla olleen hengissä säilymisestä. Selittämätön tauko kirjeissä saattoi saada kotiväen pelkäämään pahinta.¹⁷² Postin välityksellä toiminut huolto oli sekä materiaalista että henkistä. Jälkikäteen on vaikea arvioida, kumpi oli tärkeämpää rintamalla palvelleille sotilaille. Jokaisella oli oma taustansa ja toiselle paketti saattoi olla suuri osoitus lähettäjän huolehtivaisuudesta, kun taas toinen kaipasi kipeimmin lähimmäisen sanoja ja uutisia kotipuolesta.

2.3. MISTÄ KIRJOITETTIIN RINTAMAN JA KOTIRINTAMAN VÄLILLÄ?

On mahdotonta antaa täydellistä kuvausta siitä, mitä rintaman ja kotirintaman välillä kirjoitettiin. Jokainen kirjoittaja kirjoitti omista lähtökohdistaan. Toiset kokivat sodan oikeutetumpana kuin toiset. Jotkut kirjoittivat usein, toiset harvoin. Vaikka nykypäivään säilyneistä kirjeistä ei voida

¹⁶⁴ Kirje kotiväeltä Paavolle 15.1.1941 sekä kirje Annilta Paavolle 29.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁶⁵ Tarkkailuosaston mielialakatsaus nro 9, 18.9.1941, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Dg:1, KA.

¹⁶⁶ Kirje äidiltä Paavolle 29.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁶⁷ Tarkkailuosaston mielialakatsaus nro 9, 18.9.1941, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Dg:1, KA.

¹⁶⁸ Kirje äidiltä Paavolle 10.10.1941 sekä Antilta Paavolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁶⁹ Kirje äidiltä Paavolle 29.12.1941 sekä kirjeet Antilta Paavolle, 4.1. ja 15.10.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁷⁰ Esim. kirjeet äidiltä Paavolle 23.10.1941; 18.11.1941 ja 20.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁷¹ Pietiäinen 1988, 170.

¹⁷² Hagelstam 2011, 311–312.

tehdä liian yleistäviä johtopäätöksiä, on jonkinasteista yhteenvettoa sota-ajan kirjeenvaihdosta silti mahdollista tehdä.

Kuten jo aiemmin todettiin, suuri osa rintamakirjeistä käsittelee hyvin arkipäiväisiä asioita, kuten ruokaa ja asumisololoja tai arkipäivän töitä. Sodan keskellä kirjoittaneet yksilöt saattoivat näiden kirjoitusaiheiden avulla säilyttää jossain määrin normaalin suhtautumisen ja läheisyyden toisiinsa.¹⁷³ Kirjoittaessaan kirjettä rintamalta sotilaalla oli mahdollisuus olla hetken aikaa ”kahden” kirjeen vastaanottajan kanssa. Keskittyessään kirjeen lukemiseen ja siihen vastaamiseen kirjoittajan oli mahdollista sulkea muut henkilöt ja tila ulkopuolelle.¹⁷⁴ Kotikuulumiset ja perheenjäsenten tekemiset kerrottiin tarkasti kirjeissä ja hyvän voinnin sekä terveisten toivotukset kulkivat kirjeissä molempiin suuntiin.¹⁷⁵ Sodan tapahtumat herättivät varmasti voimakkaita tunteita yksilöissä, mutta tieto sensuurin olemassaolosta tuskin kannusti henkilöitä kirjoittamaan syvimpiä tuntojaan kirjeisiin, joita joku ulkopuolinen saattoi lukea. Arkiset kirjoitusaiheet eivät tarkoita sitä, etteikö sodanajan yksilöillä olisi ollut tunteita. Pikemminkin se kertoo siitä, ettei kaikkia tunteita voitu purkaa kirjeisiin.¹⁷⁶ Rintamalla olleet joutuivat kokemaan paljon sellaisia asioita, joista olisi ollut hyvin vaikeaa tai suorastaan mahdotonta kirjoittaa kotiväelle. Kokemuksia ei aina pystynyt pukemaan sanoiksi eikä niistä toisaalta haluttu edes kirjoittaa, sillä se olisi voinut vieraannuttaa sotilaan ja kotiväen suhdetta toisistaan. Tämä tarkoituksellinen hiljaisuus oli näin ollen keino vähentää etäisyyttä ruokkivia tekijöitä.¹⁷⁷ Kirjoittamatta jättäminen ei siis aina johtunut siitä, että olisi pelätty sensuuria, vaan toisinaan myös siitä, että rintamalla ollut ei halunnut kertoa kaikkea kokemaansa.

Sensoreista huolimatta useimmat kirjeet päättyivät helliin ja kaipaaviin sanoihin, jollaisia ei kenties normaaleina aikoina olisi käytetty.¹⁷⁸ Tässä tutkielmassa käytetyssä aineistossa kirjeet loppuivat usein melko neutraaleihin sanoihin, kuten *voi hyvin* tai *hyvää voittoa* sekä *kuulemiin*,¹⁷⁹ mutta poikkeuksiakin löytyy runsaasti.¹⁸⁰ Melko neutraaliksi kirjeen lopetukseksi voidaan sanoa myös parisunnan välillä usein käytettyä ilmaisua *rakkain terveisin*.¹⁸¹ Tunteellisemmat ja vahvempaa huolta läheisten hyvinvoinnista ilmaisevat kirjeenlopetukset näyttävät keskittyvän kirjeisiin, joissa käsitellään perheenjäsenen kaatumista sekä kaatumisen muistopäivää. Tämän lisäksi suurten uskon-

¹⁷³ Hagelstam 2006, 224–225.

¹⁷⁴ Hagelstam 2011, 311.

¹⁷⁵ Rönkkönen 2005, 635.

¹⁷⁶ Kirves 2008, 51.

¹⁷⁷ Hagelstam 2011, 318.

¹⁷⁸ Rönkkönen 2005, 635.

¹⁷⁹ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II sekä 214, TaY.

¹⁸⁰ Esimerkkejä huomattavasti tunteellisimmista kirjeiden lopetuksista mm. kirjeitä kotoa Paavolle 21.11.1941; 19.1.; 3.7.; 6.7.; 25.10.; 1.11.1942; 10.2.1943 sekä 6.2.; 22.3. ja 31.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

¹⁸¹ Esim. kirjeet Untolta Evalle 18.7.1941; 27.7.1941; 28.8.1941 ja 18.3.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

nollisten juhlien aika, kuten joulu tai pääsiäinen, vaikuttivat sanavalintoihin. Eroja syntyy myös sotatilanteiden vaihtelun myötä; asemasodan arjen neutraalit loppusanat vaihtuvat huolestuneisiin ja rohkaiseviin Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua kesällä 1944.¹⁸² On kuitenkin huomattava, että perheiden kirjoitustavoissa oli eroja eikä esimerkiksi uskonnollisten juhlien läheisyys vaikuttanut Unton ja hänen läheistensä kirjeenvaihdon sanavalintoihin.

Myös sodan karusta arjesta, taistelusta, väkivallasta ja kuolemasta kirjoitettiin kirjeissä, mutta yllättävän vähäisissä määrin eikä kovinkaan yksityiskohtaisesti. Sen lisäksi, että läheisiä haluttiin säästää karuimmilta kuvauksilta, kirjesensuuri vaikutti oletettavasti osaltaan kuvauksien puuttumiseen. Tulihan rintamalta lähtöisin olevien kirjeiden olla sävyltään mieluiten iloisia ja toivoa ylläpitäviä. Kaatumisista ja verisistä taisteluista kirjoittaminen ei tähän tarkoitukseen tietenkään sopinut.¹⁸³ Toki kaatumisistakin kirjoitettiin, etenkin silloin, kun joku tuttu henkilö kaatui. Sankarikuolema saatettiin kuitenkin ohittaa hyvinkin ohimennen kirjeissä riippuen luonnollisesti siitä, kuinka läheisestä henkilöstä oli kysymys. Sodassa kaatumisen merkityksen ja tarkoituksen pohtiminen riippui sekä kirjoittajan itsensä luonteesta että kirjeen vastaanottajan persoonasta.¹⁸⁴ Usein oman lähiseudun kaatuneet mainittiin rintamalle lähetetyissä kirjeissä, mutta tyyli oli monesti hyvin lakoninen. Kirjeissä tyydyttiin toteamaan, että kaatuneita on tuotu kotiseudulle. Ne kaatuneet, jotka tunnettiin lähemmin, mainittiin tietenkin nimeltä. Yllättävän yleistä kirjeissä oli maininta siitä, että suru-uutisia tulee liian tiheään.¹⁸⁵ *Kun niitä on nyt niin tuotu... Viime pyhänä haudattiin 4 ja nyt on taas jo monta odotukses.*¹⁸⁶

Se, mistä kirjoitettiin ja kuinka asiat ilmaistiin, määrittyi pitkälti kirjoittajan suhteesta vastaanottajaan.¹⁸⁷ Vaikka kaatumisista ja omista tappioista ei kerrottu kenties aivan kaikkea kirjeissä, tappioista ja omien joukkojen sotaliikkeistä kerrottiin kuitenkin avoimemmin kuin talvisodan aikana.¹⁸⁸ Ainakin tässä suhteessa siis sallittiin ja toteutettiin avoimempaa kirjoittelua kodin ja rintaman välillä kuin talvisodassa.

Kirjeiden sisällön arkipäiväisyys selittyy siis osittain kodin ja rintaman yhteisyyden säilyttämiseksi.¹⁸⁹ Tämän lisäksi arkipäiväisyys voi selittyä sillä, että sodissa kirjeitä kirjoitetaan usein tietyn kaavan mukaan. Sivut täytetään sanoilla, jotka eivät varsinaisesti kerro yhtään mitään todellista.

¹⁸² Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II sekä 214, TaY.

¹⁸³ Hagelstam 2006, 225.

¹⁸⁴ Kemppainen 2006, 111.

¹⁸⁵ Esim. kirjeet kotiväeltä Paavolle 18.11.1941; 14.3.; 5.4.; 21.4.1942; 30.1.; 10.9.1943 sekä 10.7.; 13.7. ja 24.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

¹⁸⁶ Kirje äidiltä Paavolle 18.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

¹⁸⁷ Hagelstam 2006, 225.

¹⁸⁸ HUUHTANEN 1986, 7.

¹⁸⁹ Hagelstam 2006, 227.

Tällöin teksti täyttyy helposti retorisilla ja jopa kliseisillä lauseilla.¹⁹⁰ Sensuurin ja itsesensuurin vaikutuksen lisäksi kirjeiden sisältöön vaikutti kirjoittajien halu muokata ja stabilisoida kaoottinen sodan kokemus eheäksi ja ymmärrettäväksi kirjeeksi. Sodan todellisuus on tällöin muuttunut kirjeissä mystifioiduksi ja kollektiivisten sääntöjen mukaiseksi sodan kuvaamiseksi.¹⁹¹ Toistavaan kaavaan ja toistuviin sanamuotoihin törmää myös tässä tutkielmassa käytetyissä aineistoissa, joskin Paavon perheen kohdalla toistuvuus on huomattavasti selkeämpää.¹⁹² Kotirintamalta rintamalle lähetetyt kirjeet toistavat Paavon perheen tapauksessa hyvin usein samaa kaavaa: terveydentilapäivitys, maininta säästä, viljelystöiden edistyminen, varmistus paketin saapumisesta perille sekä loppusanat.¹⁹³ Unton ja Evan välisessä kirjeenvaihdossa toistuu puolestaan lähes poikkeuksetta maininta ikävästä ja odotuksesta. Asiaa ei aina ilmaista samoin sanoin, mutta sisältö säilyy samana.¹⁹⁴ Tietenkään kaikki tässä tutkielmassa esiin nostettujen kokoelmien kirjeet eivät sisällä samaa kaavamaisuutta, mutta todella suuri osa noudattelee sitä. Rintamalle haluttiin kyllä kirjoittaa, mutta sanottava näyttäisi toisinaan loppuneen kesken. Tällöin kirjeistä tuli usein itseään toistavia ja säännönmukaisia. Sen sijaan sotaa mystifioivia kuvauksia kyseinen aineisto ei juurikaan sisällä.

Kirjeenkirjoittajien kesken muodostuu erilaisia käytäntöjä, tapoja ja normeja, jotka vaikuttavat kirjoittamiskäytäntöihin. Sodan aikana näihin käytäntöihin vaikuttivat myös sensuurisäännökset. Tavoista ja normeista kirjeiden kirjoittamisen yhteydessä puhuttaessa on käytetty myös käsitettä ”kirjeenkirjoittamisen sopimus”. Sopimus on käytännössä pääosin tiedostamaton, mutta se sisältää molemminpuolisia odotuksia, velvollisuuksia ja sitoumuksia. Nämä puolestaan vaikuttavat kirjeiden muotoon ja sisältöön. Esimerkkinä sopimukseen liittyvistä sitoumuksista voi olla vaikkapa kirjoittajien lupaus kirjoittaa takaisin.¹⁹⁵ Tällaiset tiedostamattomat ja äänenlausumattomat sopimukset kirjoittajien kesken ovat osaltaan saattaneet vaikuttaa kirjeenvaihdon kaavamaisuuteen sekä toistuviin sisältöihin.

Jatkosota kesti oletettua pidempään, mikä aiheutti turtumista sotatilaan. Korsuelämä oli sotilaan normaalielämää, ja koti säilyi tuttuna ainoastaan kotilomien ansioista. Sodan normaalius näkyi esimerkiksi postikorttien aihevalikoimassa, joka sisälsi humoristisia postikortteja. Turtumus näkyy myös jatkosodan aikana kirjoitetuissa kirjeissä, jotka eivät ole yhtä huolehtivaisia ja helliä kuin talvisodassa.¹⁹⁶ Sotaan turtumisesta kertoo myös mielialaraporteista löytyvä maininta siitä, *ettei*

¹⁹⁰ Fussel 1975, 181–184. Kts. myös Kirves 2008, 51.

¹⁹¹ Kivimäki 2006, 71.

¹⁹² Sota-ajan kirjeet 165/I ; 165/II sekä 214, TaY.

¹⁹³ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

¹⁹⁴ Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

¹⁹⁵ Hagelstam 2011, 309–310.

¹⁹⁶ Huuhtanen 1986, 7; 388.

*miesten puolesta olla erikoisemmin huolissaan, kuten joskus ennen.*¹⁹⁷ Asemasotavaiheen rauhallisuus on siis osaltaan vaikuttanut siihen, ettei kirjeissä tunnu olevan aina kovinkaan paljoa sisältöä. Kirjeiden sisältöä ei välttämättä pyritty tietoisesti saamaan tylsäksi ja arkipäiväiseksi, vaan sotatilan normaaliksi tunteminen, tylsyys ja turtumus olivat omiaan lisäämään kirjeiden arkipäiväisyyttä.

Täysin arkipäiväiseksi en kuitenkaan yhtäkään kirjettä leimaisi, sillä sotatila ja sen uhat ovat enemmän tai vähemmän läsnä jokaisessa tässä tutkielmassa esitellyssä kirjeessä. Kirjeiden kirjoittajat olivat taatusti tietoisia sodasta ja sen vaikutuksista elämään. Toisaalta juuri se, että sota tiedostettiin hyvin selkeästi, saattoi vaikuttaa siihen, ettei siitä kirjoitettu. Minkä vuoksi itsestään selvästä asiasta olisi tarvinnut kirjeissä erikseen mainita, kun kaikki sen tiesivät? Tämä seikka on syytä muistaa sota-ajan kirjeitä tutkittaessa.

3. JATKOSODAN KIRJETARKKAILUJÄRJESTELMÄ

3.1. TALVISODAN JA VÄLIRAuhan TARKKAILUKONEISTO – JATKOSODAN JÄRJESTELMÄN ESIASTE

Ensimmäisen maailmansodan myötä tunnustettiin ohjatun ja valvotun tiedottamisen hyödyt sodankäynnille. Käsitteenä propaganda koettiin kuitenkin hyvin yleisesti negatiivisena asiana. Tämä lienee osasyynä siihen, että Suomen sotilaspiireissä sodanajan propagandasuunnittelu aloitettiin vasta 1930-luvun lopulla.¹⁹⁸ Toisen maailmansodan aikana jokaisessa sotaa käyneessä maassa harjoitettiin mielipiteenmuokkausta propaganda- ja sensuurijärjestelmien avulla joko oman valtiojohdon tai miehittäjien määräyksestä.¹⁹⁹ Suomessa tiedotustoimintaan varatut määrärahat olivat kuitenkin pieniä verrattuna muihin maihin.²⁰⁰ Voidaan sanoa, että etenkin ennen talvisotaa suomalainen tiedotustoiminta ja sensuuri osana sitä, oli vielä heikosti järjestettyä. Jatkosodan alkaessa toiminta oli paremmin organisoitua, vaikkakin se haki edelleen uomiaan. Jo talvisodan aikana Suomessa järjestettiin tiedotus- ja tarkkailutoimintaa kenttä- ja siviilipostin tarkastus mukaan lukien. Talvisodan aikaiset tiedotus- ja tarkkailukoneiston toimintatavat ja organisaatiomallit toimivat luonnollisesti esiasteena jatkosodan organisaatioille. Näin ollen jatkosotaa edeltävien toimintatapojen ja toimijoiden lähempi tarkastelu on paikallaan.

Sodan uhan kasvaessa vuonna 1939 Suomessa aloitettiin muiden maiden tavoin valmistelut myös propagandan ja sensuurin aloilla. Sekä armeija että siviilitoimijat valmistautuivat mahdolliseen

¹⁹⁷ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 17, 8.7.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

¹⁹⁸ Perko 1974, 14.

¹⁹⁹ Rusi 1938, 17.

²⁰⁰ Suomen sodanaikainen tiedotus- ja sensuuritoiminta, Tiedotustoimintaa koskevia artikkeleita, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA.

sotatilaan.²⁰¹ Ennen toista maailmansotaa Suomen valtiovallalla oli vain vähäistä kokemusta keskitetystä informaation jakelusta ja hankinnasta sekä yleisestä virallisesta tiedotustoiminnasta. Tiedotustoimintaa alettiin kiireesti suunnitella toisen maailmansodan puhjettua ja esikuvia toiminnalle haettiin Ruotsista sekä Englannista.²⁰² Syyskuussa 1939 valtioneuvosto asetti suunnittelukomitean pohtimaan tarvittavia toimenpiteitä sodan syttyessä. Komiteaan kuului edustajia ulkoasianministeriöstä, sotilasviranomaisia sekä Suomen Tietotoimiston ja Finlandia-toimiston asiamiehiä. Pian komitean perustamisen jälkeen 11.10.1939 annettiin asetus valtioneuvoston kanslian alaisesta tiedotuskeskuksesta, jonka tehtäviin kuului muun muassa tietojen hankkiminen sekä viranomaisten tiedotusten toimittaminen julkisuuteen. Sodan alettua tiedotuskeskuksen tehtävät eivät juuri muuttuneet, joskin joulukuussa annettu asetus korosti sen merkitystä muihin propaganda-elimiin nähden.²⁰³ Joulukuun 12. päivänä tiedotuskeskus siirrettiin sota-aikana melko toimeettomaksi ajautuneen opetusministeriön alaisuuteen.²⁰⁴ Vaikka tiedotuskeskuksen oli lain mukaan tarkoitus vastata kaikista tiedotusasioista, Päämaja otti sensuurin vastuulleen talvisodan alusta asti.²⁰⁵

Tiedotuskeskuksen ensimmäiseksi päälliköksi nimitettiin lähetystöneuvos Urho Toivola. Toivola ei kuitenkaan jatkanut tehtävässä koko talvisotaa, vaan helmikuun 22. päivä hänelle myönnettiin ero päällikön tehtävistä. Tiedotuskeskuksen uudeksi päälliköksi komennettiin kapteeni Heikki Reenpää, joka jatkoi tehtävässä asepalveluksesta vapautumiseensa asti 17.5.1940.²⁰⁶

Toimintansa aikana Tiedotuskeskus ei saanut aikaan ohjesääntöä tai virallista työjärjestystä. Tästä huolimatta se jakautui toimintansa mukaan eri osastoihin, jotka olivat kanslia-, katsaus-, käänös-, ja radio-osasto sekä ulkomaisten lehtimiesten palvelu, taloudenhoito ja henkilökohtainen propaganda. Tiedotuskeskus teki yhteistyötä talvisodan aikana läheisimmin Päämajan propagandaosaston, Suomen Tietotoimiston, Yleisradion, Finlandia Uutistoimiston, Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin kanssa. Työnjakoa näiden elimien kesken ei koskaan tarkasti määritelty, mutta käytännössä työt kuitenkin jakaantuivat luonnollisesti eri tahoille. Esimerkiksi Maan Turva ja Hembygdsfronten laativat mielialakatsauksia Tiedotuskeskukselle. Tehtävää helpotti se, että Maan Turva oli luonut jo aikaisemmin laajan kenttäorganisaation, jonka avulla katsausten tekeminen oli mahdollista.²⁰⁷

²⁰¹ Herlin 1996, 84.

²⁰² Suomen sodanaikainen tiedotus- ja sensuuritoiminta, Tiedotustoimintaa koskevia artikkeleita, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA.

²⁰³ Favorin 1969, 1–2.

²⁰⁴ Suomen sodanaikainen tiedotus- ja sensuuritoiminta, Tiedotustoimintaa koskevia artikkeleita, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA. Kts. myös Favorin 1969, 2.

²⁰⁵ Herlin 1996, 84.

²⁰⁶ Favorin 1969, 12; Jutikkala 1997, 10.

²⁰⁷ Favorin 1969, 2–4.

Talvisodan jälkeen Tiedotuskeskus siirrettiin toukokuussa 1940 takaisin valtioneuvoston kanslian alaisuuteen, ja sen toiminta supistettiin säästäväisyyssyistä minimiin. Valtioneuvoston tiedotuskeskus lakkautettiin lopullisesti kuitenkin vasta kesällä 1941, jolloin sen seuraaja Valtion tiedotuslaitos (VTL) otti ohjat käsiinsä.²⁰⁸ Tiedotuskeskuksen siirryttyä takaisin valtioneuvoston alaisuuteen, myös sen päällikkö vaihtui. Aiemmin tiedotuskeskuksen sihteerinä toiminut filosofian maisteri L. A. Puntila korvasi päällikkönä aiemmin toimineen Heikki Reenpään.²⁰⁹ Valtion Tiedotuskeskuksen rooli talvisodassa jäi melko vähäiseksi, mutta sen merkitys jatkosodan merkittävän toimijan VTL:n esiasteena oli huomattava.²¹⁰

Sensuuritoiminnasta vastasi talvisodan aikana Päämaja, jonka alaiseksi sensuuri määriteltiin joulukuun 5. päivänä 1939 annetun asetuksen mukaan. Päämajaan oli kuitenkin jo 18.10. perustettu sensuuritoimisto, jonka tehtävänä oli ollut ohjesääntöjen laatiminen ja henkilövarausten suunnittelu. Talvisodan alettua maassa pantiin täytäntöön täydellinen sotasensuuri, joka jakautui tiedotus- ja tavarasensuuriin sekä julkaisutarkastukseen. Tiedotussensuurin alaisuuteen kuului posti- ja kenttäpostisensuurin lisäksi lennätin- ja puhelintarkastus. Rautatie- ja matkahuoltosensuuri sekä tulli- ja teollisuussensuuri olivat puolestaan tavarasensuurin eri osa-alueita. Alun perin kotirintaman tarkastustoiminnasta oli vastuussa sensuurivirasto, jonka oli tarkoitus toimia Valtiollisen poliisin yhteydessä ja sisäasianministeriön alaisena. Talvisodan alettua sensuurivirasto kuitenkin siirrettiin Päämajan määräysvaltaan.²¹¹ Päämajalle alisteista sensuurivirastoa johti filosofian tohtori Kustaa Vilkuna.²¹² Joulukuun 5. päivänä annettu asetus virallisti Päämajan roolin koko sensuurista vastaavana tahona. Päämajan johtaessa toimintaa henkilövaraukset voitiin toteuttaa yksinkertaisesti ja tehokkaasti komennuksina. Vakavimpana puutteena voidaan pitää sitä, että sotilasviranomaiset vastasivat koko sensuurista ja näin ollen myös julkisesta sanasta.²¹³ Alkuperäisistä suunnitelmista huolimatta Päämajan alaisuudessa tulivat olemaan siis sekä sotatoimialueen että kotialueen sensuuri.

Käytännössä sensuuri toimi siten, että maa oli jaettu sotasensuuripiireihin, jotka vastasivat alueensa sensuuritoimistojen ja -laboratorioiden toiminnasta. Kaiken kaikkiaan sensuuritehtävissä toimi talvisodan aikana yhteensä noin 2000 henkilöä erilaisissa tehtävissä.²¹⁴ Esimerkiksi Helsingin

²⁰⁸ Favorin 1969, 4–6.

²⁰⁹ Favorin 1969, 12; Jutikkala 1997, 10.

²¹⁰ Herlin 1996, 84.

²¹¹ Favorin 1969, 12–13.

²¹² Jutikkala 1997, 10; Vilkuna 1962, 12.

²¹³ Vilkuna 1962, 11–12.

²¹⁴ Favorin 1969, 13.

postisensuuritoimistossa työskenteli 106 henkilöä, jotka olivat iältään 19–58-vuotiaita. Päävastuun postisensuurista kantoivat asepalveluksesta vapautetut virkamiehet ja naiset.²¹⁵

Kenttäpostin sensuurijärjestelmä oli muodostunut jo ennen talvisodan alkua ja sitä oli päästy testaamaan sotaharjoitusten aikaisessa kenttäpostiliikenteessä. Päämajan ennen sodan puhkeamista perustamat postisensuuritoimistot sijaitsivat Viipurissa, Kouvossa, Sortavalassa, Joensuussa, Kajaanissa, Rovaniemellä ja Torniossa sekä ulkomaanpostiliikennettä seuranneet sensuuritoimistot Helsingissä, Turussa ja Maarianhaminassa. Näiden lisäksi sensuuritoimistoja oli myös Pieksämäen ja Tampereen keskuskenttäpostikonttorien yhteydessä. Kuten jo edellä mainittiin, sodan syttymisen myötä myös siviilien sensuurivirasto tuli Päämajan alaiseksi, mikä lisäsi postisensuuritoimistojen määrää kaiken kaikkiaan 19 toimistoon. Maaliskuussa 1940 perustettiin viisi uutta keskuskenttäpostikonttoria ja niiden yhteyteen myös sensuuritoimistot. Uudistuksen jälkeen kotirintamalta joukoille kulkenut posti tarkastettiin keskuskenttäpostikonttorien sijaintipaikkakunnalla.²¹⁶

Talvisodan päätyttyä sensuuria alettiin vähitellen lieventää. Huhtikuun lopulla kotimaan siviilipostin sekä sähköiden ja puheluiden tarkastustoiminta lopetettiin. Samalla vieraiden kielten käyttämistä kirjeissä rajoittaneet kiellot poistettiin.²¹⁷ Kenttäpostin tarkastus puolestaan päättyi vasta 20.5.1940. Samaisella päivämäärällä siirrettiin sensuurivirasto virallisesti Päämajan sensuuritoimistoon. Tarkastuksien vähennyksistä huolimatta sensuuri ei kuitenkaan täysin lakannut, vaan tarkastuksia jatkettiin ulkomaan posti-, puhelin- ja lennätinliikenteen osalta. Tämän lisäksi sanoma- ja aikakauslehtien sekä radion julkaisuja tarkkailtiin jatkuvasti. Välirauhan aikaisesta sensuurista ei kuitenkaan enää vastannut Päämaja, vaan vastuu siirrettiin 31. toukokuuta perustetulle ja sisäasianministeriön alaiselle tiedotustoiminnan tarkastusvirastolle.²¹⁸ Tarkastusviraston päälliköksi komennettiin sotamiehenä kenttäarmeijassa palvellut Kustaa Vilkuna, ja hänen apulaisikseen tulivat Päämajan sensuuritoimistossa työskennelleet Lauri Miettinen ja Lauri Posti.²¹⁹ Talvisotaa varten luotua sensuurijärjestelmää ei siis rauhan tultua lakkautettu, vaan toiminta jatkui sodan jälkeen.²²⁰ Sotasensuuri korvattiin 10.6.1940 niin sanotulla väliaikaisella tarkastuksella, mutta esimerkiksi postitarkastusten osalta toiminta jatkui entisellään.²²¹

²¹⁵ Pietiäinen 1988, 180.

²¹⁶ Pietiäinen 1988, 172; 180–181.

²¹⁷ Pietiäinen 1988, 181.

²¹⁸ Favorin 1969, 13.

²¹⁹ Vilkuna 1962, 19.

²²⁰ Rusi 1982, 359.

²²¹ Kirje Päämajalle 5.6.1940 (kirje nro: 4138), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

Tarkastusvirasto aloitti toimintansa kesäkuun alussa ja tarkastuksia varten perustettiin toimipisteitä ympäri Suomea. Postitarkastustoimistoja oli tässä vaiheessa Helsingissä, Turussa, Maarianhaminassa ja Torniossa. Tarkastuksia kuitenkin lievennettiin edelleen loppuvuoden 1940 aikana, ja esimerkiksi postiliikennettä tarkkailtiin ainoastaan pistokokein sekä selkeästi epäilyttävissä tapauksissa. Tämä tietenkin tarkoitti myös toimistojen vähenemistä ja henkilökunnan vähentämistä. Toisaalta jo toukokuussa 1941 sensuurin toimintaa jälleen tehostettiin sodan uhan käydessä yhä selvemäksi.²²²

Taulukko 1. Yhteenvedo talvisodan ja välirauhan aikaisesta sensuuritoiminnan vastuunjaosta viranomaisten kesken.

Päivämäärä	Tapahtuma
11.10.1939	Asetus Valtioneuvoston kanslian alaisesta Tiedotuskeskuksesta.
18.10.1939	Päämajan sensuuritoimisto perustetaan.
30.11.1939	Talvisota alkaa. Täydellinen sotasensuuri astuu voimaan. Sisäasianministeriön sensuuriviraston alainen kotialueen postisensuuri siirtyy Päämajan määräysvaltaan. Päämaja ottaa käytännössä vastuun koko sensuurista.
5.12.1939	Päämaja asetetaan virallisesti vastuuseen sensuurista.
12.12.1939	Tiedotuskeskus siirretään opetusministeriön alaisuuteen.
20.4.1940	Kotimaan siviilipostin tarkastus lopetetaan.
17.5.1940	Tiedotuskeskus siirretään takaisin valtioneuvoston kanslian alaisuuteen.
20.5.1940	Kenttäpostin tarkastus lopetetaan. Sisäasianministeriön alainen sensuurivirasto liitetään virallisesti Päämajan sensuuritoimistoon.
31.5.1940	Sensuuritoiminta siirtyy Päämajalta sisäasianministeriön alaiselle Tiedotustoiminnan tarkastusvirastolle.
1.6.1940	Tarkastusvirasto aloittaa toimintansa.
10.6.1940	Sotasensuuri korvataan väliaikaisella tarkastuksella.

Lähteet: Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA; Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA; Favorin 1969, 1, 12–15; Herlin 1996, 84; Pietiäinen 1988, 181.

²²² Favorin 1969, 13–15.

Talvisodan ja välirauhan aikana sensuuri- ja tarkkailutoiminnasta vastasit useat eri tahot ja toiminta oli jossain määrin heikosti keskitettyä. Etenkin työnjako Päämajan ja siviilien välillä muuttui useammankin kerran. Kenttäpostille ja siviilipostille oli olemassa omat sensuurinsa, joista Päämaja vastasi. Kuitenkin vasta talvisodan päätyttyä siviilipostin sensuurista vastannut sensuurivirasto yhdistettiin Päämajan sensuuritoimistoon. Lähes heti tämän jälkeen vastuu sensuurista siirrettiin Päämajalta siviilien johtamalle tarkastusvirastolle. Tämänkaltainen hajaantuneisuus ja vaihtelevuus hankaloittivat sensuurin toimintaa ja alensivat toiminnan laatua talvisodan ja välirauhan aikana. Jatkosodan aikaisen sensuurin kannalta on huomattavaa, että järjestelmää ei missään vaiheessa ajettu täysin alas. Näin ollen jatkosodan alkaessa sensuurin ja tarkkailutoiminnan aloittaminen oli huomattavasti paremmin suunniteltua sekä helpommin toteutettavissa.

3.2. JATKOSODAN KIRJETARKKAILUN JA -SENSUURIN ORGANISAATIO

Talvisodan jälkeen luotu tarkastusvirasto huolehti välirauhan aikana ja jatkosodan kynnyksellä sensuurin valmisteluista sodanajan vaatimustason täyttämiseksi. Kesästä 1940 asti propagandan keskittämistä oli suunniteltu pääministeri Rytin asettaman komitean toimesta. Suunnitteluun osallistuivat valtioneuvoston tiedotuskeskus, ulkoasianministeriö, pääesikunta, tiedotustoiminnan tarkastusvirasto, Finlandia Uutistoimisto ja sanomalehdistö. Tavoitteena oli tiedotustoiminnan ja sensuurin talvisodan aikaista tehokkaampi keskittäminen. Tuloksena oli asetus, jonka perusteella Valtion tiedotuslaitos (VTL) perustettiin 22.6.1941. Vaikka organisaatio sai virallisesti hyväksyntänsä edellä mainittuna päivämääränä, oli tiedotuslaitoksen henkilökuntaa alettu kokoamaan suunnitelmien mukaisesti jo kesäkuun puolivälissä.²²³ Laitoksen johtajaksi määrättiin toimitusjohtaja, kapteeni Heikki Reenpää, joka myöhemmin ylennettiin majuriksi. Valintaan vaikutti merkittävästi Reenpään onnistuminen tehtävässään tiedotuskeskuksen päällikkönä keväällä 1940.²²⁴ VTL:n tehtäviksi määriteltiin Päämajan yhteydessä olevia tiedotuselimiä lukuun ottamatta kaikkien maassa olevien tiedotus- ja propagandaelinten, laitosten ja järjestöjen johtaminen sekä toiminnan valvominen.²²⁵

Tiedotustoiminnan keskittämisen myötä VTL:sta kasvoi suuri organisaatio, jonka henkilökuntaan kuului lokakuussa 1941 lähestulkoon 1000 henkilöä, joista yli 400 oli naisia.²²⁶ Alkuperäisen komitean tekemän mietinnön mukaan henkilökunnan määrävahvuudeksi oli laskettu vain 458

²²³ Favorin 1969, 6–7.

²²⁴ Favorin 1969, 12; Vilku 1962, 48.

²²⁵ Suomen sodanaikainen tiedotus- ja sensuuritoiminta, Tiedotustoimintaa koskevia artikkeleita, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA.

²²⁶ P.M. VTL:n toiminnan supistamisesta, Tarkastustoimintaa koskevia muistioita ja lausuntoja, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Ha:2, KA.

henkilöä.²²⁷ Tästä johtuen on ymmärrettävää, että hyvin pian VTL:n perustamisen jälkeen sen toimintaa alettiin taloudellisista syistä johtuen supistaa.²²⁸ Tästä huolimatta VTL kasvoi merkittävästi suunniteltua suuremmaksi organisaatioksi.

Komitea oli alun perin ehdottanut julkaisusensuurin liittämistä VTL:een, mutta Päämaja halusikin luovuttaa koko sensuurin siviilien johdettavaksi. Sensuuri eli tarkastusvirasto siirrettiinkin 2. heinäkuuta 1941 annetun asetuksen perusteella kokonaan VTL:n alaiseksi omaksi jaostokseen. Tarkastusviraston sensuuritoiminta säilyi kuitenkin erillisenä ja hyvinkin itsenäisenä muista VTL:n jaostoista. Tarkastusjaoston johdossa jatkoi tarkastusvirastoa johtanut Kustaa Vilkuna.²²⁹ Jaosto säilytti omat toimintatapansa ja vanhan toimipisteensä, joka sijaitsi erillään muista osastoista. Näin ollen se jäi melko irtonaiseksi toimijaksi vasta perustetusta VTL:sta.²³⁰ Pitkästä suunnittelusta huolimatta VTL:n alkutaipaleella näyttää olleen epäselvyyttä siitä, missä määrin sensuuri lopullisesti tulisi sen alaiseksi.²³¹

Valtioneuvoston antaman asetuksen mukaisesti tarkastuksista huolehti *VTL sekä sen alaiset paikalliset tarkastustoimistot ja laboratoriot*.²³² Näitä paikallisia tarkastustoimistoja oli siviilipostilähetysten tarkastamista varten Helsingissä, Turussa, Maarianhaminassa ja Torniossa. Kenttäpostia varten tarkastustoimistoja sijaitsi jokaisen keskuskenttäpostikonttorien yhteydessä. Sotatoimialueilla toimineet tarkastustoimistot voitiin asetuksen perusteella alistaa Päämajan johtoon ja valvontaan.²³³ Tämä johti käytännössä siihen, että hyvin nopeasti sodan alkamisen jälkeen kenttäpostin tarkastus siirtyi Päämajan alaisuuteen.

Siviilipostia tarkastettiin asetuksen nojalla rajoitetusti, ja ainoastaan Suomen ja ulkomaiden välinen postiliikenne oli tarkastuksen alaista. Tämän lisäksi viranomaisten erillisestä pyynnöstä voitiin tarkastettavaksi lähettää myös maan sisäistä postia.²³⁴ Postilähetystistä oli sensuroitava kaikki lausunnot ja tiedonannot, jotka liittyivät puolustusvoimiin tai käynnissä olleeseen sotaan. Esimerkiksi joukkojen sijoituspaikat ja kuvaukset aseistuksesta olivat kiellettyjä. Annettu asetus oli muodoltaan sangen väljä, sillä se kielsi myös haitallisesti maan puolustukseen tai yleiseen turvallisuuteen vaikuttavat tiedonannot sekä rauhattomuutta ja levottomuutta herättävät lausunnot ja huhut. Edellä mainittuja tietoja sisältäviä postilähetystisiä voitiin sensuroinnin lisäksi myös viivyttää

²²⁷ Vilkuna 1962, 43.

²²⁸ Favorin 1969, 9.

²²⁹ Favorin 1969, 16, 20–21.

²³⁰ Vilkuna 1962, 48.

²³¹ Jutikkala 1997, 21.

²³² Valtioneuvoston kanslian päätös 4.7.1941, Tiedotus- ja tarkastustoimintaa koskevat asetukset ja valtioneuvoston päätökset, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA.

²³³ *ibid.*

²³⁴ Pietiäinen 1988, 183.

tai pidättää kokonaan.²³⁵ Tulkinnanvaraa siitä, mitä sai tai piti sensuroida, jäi näin ollen melko runsaasti. Tämä oli osasyynä siihen, että tarkastajien oli toisinaan haastavaa säilyttää yhtenäistä linjaa sensuroinnissa.

Ulkomaiden ja Suomen välisen postiliikenteen tarkistus ei kuitenkaan sotilasviranomaisten mielestä ollut riittävää, vaan he katsoivat, että myös kotimaista siviilipostia oli tarkkailtava. Etenkin sotatoimialueen postiliikenne haluttiin tarkastuksen alaiseksi. Valtioneuvoston kanslia antoi asiaa koskevan päätöksen elokuun 18. päivänä 1941. Päätöksen myötä koko kotimainen postiliikenne saatettiin tarkastuksen alaiseksi. Pysyvä tarkastus ja sensuuri järjestettiin kuitenkin ainoastaan takaisin vallatun alueen ja Itä-Karjalasta vallatun alueen postiliikenteelle.²³⁶ Takaisin vallatun alueen siviiliposti tarkastettiin tarkastustoimistoissa kenttäpostin tavoin pistokokein.²³⁷ Sensuuria kiristettiin näin ollen nopeasti jatkosodan alkuvaiheessa Valtioneuvoston kiristäessä asetuksia vain alle kaksi kuukautta edellisen asetuksen antamisen jälkeen.

Postitarkastukset eivät suinkaan koskeneet kaikkia tasapuolisesti. Tarkastuksista vapaata virkapostia saivat lähettää siviili- ja sotilasviranomaisten lisäksi kuntien ja kirkon viranomaiset sekä ulkomaan lähetystöt ja konsulaatit. Näiden lisäksi myös valtion- ja sotilasjohdon sekä diplomaattien yksityisposti oli tarkastusvapaata. Myös Valtioneuvoston kanslia- ja osastopäälliköt sekä keskusvirastojen päälliköt kuuluivat yksityispostitarkastuksista vapautettujen joukkoon. Toisaalta erityisestä pyynnöstä myös edellä mainittujen henkilöiden yksityispostia voitiin lähettää tarkastettavaksi.²³⁸ Ylimmän sotilasjohdon lisäksi myös muita armeijassa tai puolustuslaitoksen muissa tehtävissä toimineita upseereita ja sotilasvirkamiehiä oli vapautettu yksityispostin tarkastuksista. Näiden henkilöiden määrä vaihteli sodan aikana, ja henkilömuutoksia päivitettiin tilanteen mukaan.²³⁹ Kaiken kaikkiaan postitarkastuksista oli siis vapautettu melko paljon henkilöitä.

Valtioneuvoston kanslian elokuun 18. päivänä annetun asetuksen perusteella alistettiin kaikki sotatoimialueilla toimineet tarkastustoimistot Päämajan sensuuriosaston alaisuuteen.²⁴⁰ Päämaja oli

²³⁵ Asetus kiellosta antaa eräänlaisia tietoja ja levittää huhuja (asetus nro 479) 22.6.1941, Tiedotus- ja tarkastustoimintaa koskevat asetukset ja valtioneuvoston päätökset, Hb:1, KA. Kts. myös, Pietiäinen 1988, 183.

²³⁶ Favorin 1969, 17; Pietiäinen 1988, 183.

²³⁷ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Kkpk:ien tarkastustoimistoille 3.9.1941 (kirje nro: 230), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Fc:1, KA.

²³⁸ Valtioneuvoston kanslian päätös 4.7.1941, Tiedotus- ja tarkastustoimintaa koskevat asetukset ja valtioneuvoston päätökset, Hb:1, KA. Kts. myös Pietiäinen 1988, 183.

²³⁹ Esim. Kirjeitä Päämajan ja VTL:n välillä, 7/1941 (kirje nro: 140), 28.4.1944 (kirje nro: 1002) ja 4.5.1944 (kirje nro: 1394), Kirjeistö päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinien arkisto, Fc:1 ja Fc:4, KA.

²⁴⁰ P.M. selostus Päämajan sensuuroimiston toiminnasta v:n 1941–44 aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen). Kts. myös Favorin 1969, 17–18; Pietiäinen 1988, 183.

pyytänyt tarkastustoimistojen alistamista, koska ne olivat siirtymässä sotatoimialueille.²⁴¹ Kenttäpostin tarkastustoimistot olivat aloittaneet toimintansa 27.6.1941 keskuskenttäpostikonttorien yhteydessä Pieksämäellä, Lahdessa, Kajaanissa, Turussa, Tampereella, Rovaniemellä, Helsingissä, Seinäjoella ja Oulussa. Useimmat tarkastustoimistot olivat siirtyneet sotatoimialueille muutaman kuukauden sisällä niiden perustamisesta.²⁴² Elokuussa 1941 Päämajan alainen kenttäpostikonttori 10 muutettiin myös keskuskenttäpostikonttoriksi.²⁴³ Marraskuun alussa ainoastaan Tampereen keskuskenttäpostikonttorin yhteydessä toiminut tarkastustoimisto sijaitsi kotialueella ja oli näin ollen VTL:n alaisuudessa. Muut keskuskenttäpostikonttorit sijaitsivat tarkastustoimistoinen sotatoimialueilla. VTL ja Päämaja pyrkivät pitämään ohjeistuksensa yhtenäisinä, jotta tarkastus tapahtuisi samoin kriteerein riippumatta siitä, kumman alaisuudessa tarkastustoimisto oli.²⁴⁴

Päämajan alaisuuteen kuului lisäksi takaisin vallatun alueen siviilipostin sensuuri, ja kyseisen alueen postiliikenne tarkastettiin kenttäpostikonttorien tarkastustoimistoissa. Myös Itä-Karjalan vallatun alueen posti määrättiin sotilasviranomaisten toimesta tarkastuksen alaiseksi lokakuussa 1941. Tästä tarkastuksesta oli vastuussa Päämajan sensuuriosasto.²⁴⁵ Kun sodan alussa postitarkastuksista ja -sensuurista olivat vastanneet siviilit eli VTL, oli tilanne muuttunut jo ennen vuodenvaihdetta melkoisesti. Päämaja vastasi kenttäpostin tarkastuksen lisäksi myös takaisin vallatun ja Itä-Karjalan alueen siviilipostin sensuurista. Muutos selittyy sillä, että tarkastustoimistot olivat siirtyneet sotatoimialueille, jossa sotilasviranomaisten oli luonnollisesti siviilihallintoa helpompi koordinoida ja toteuttaa tarkastustoimintaa.

Maaliskuussa 1942 VTL asetettiin vastaamaan sensuurista takaisin vallatulla alueella. VTL ei katsonut aiheelliseksi jatkaa alueen postitarkastustoimistojen toimintaa, eikä sillä ollut myöskään mahdollisuutta huoltaa niitä, minkä seurauksena ne jäivät Päämajan sensuuritoimiston alaisiksi. Sotilasviranomaiset olivat kuitenkin sitä mieltä, että tarkastuksen jatkaminen oli välttämätöntä.²⁴⁶ Käytännössä sillä, että VTL määrättiin huolehtimaan alueen sensuurista, ei ollut merkitystä. Todellisuudessa alueella sijainneet postitarkastustoimistot jäivät Päämajan alaisuuteen ja määräysvaltaan.

²⁴¹ Kirje Päämajan tiedostusosastolta VTL:lle 9.8.1941 (kirje nro: 182), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁴² P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen). Kts. myös Pietiäinen 1988, 183.

²⁴³ Kirje Armeijan Huolto-osasto 8.8.1941 (kirje nro: 1611), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁴⁴ Kirje Päämajan tiedostusosastolta Komentoosikunnan päällikölle 2.11.1941 (kirje nro 504), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁴⁵ Favorin 1969, 18.

²⁴⁶ Favorin 1969, 18.

3.3. VTL:N JA PÄÄMAJAN TEHTÄVÄT JA KESKINÄISET SUHTEET

Vaikka VTL perustettiin vasta jatkosodan aattona 22.6.1941, oli sen toimintatapoja pohdittu jo vuoden päivät, kuten edellä on käynyt ilmi. Kirjetarkkailun ja -sensuurin organisaatio oli osa suurempaa valvonta- ja tiedotusorganisaatiota, jonka toimintaa johtivat VTL ja Päämaja. Tämän vuoksi on syytä tutustua hieman yleisemmin näihin toimijoihin ja niiden keskinäisiin suhteisiin.

VTL:n perustamista oli suunniteltu huolellisesti, ja suunnittelutyöhön olivat osallistuneet myös sotilasviranomaiset. Tiedotustoiminnalla koettiin olevan ratkaiseva merkitys mielialakehitykseen, joten se haluttiin keskittää yhteen laitokseen. Myös osittainen sotasensuurin liittäminen tähän keskitettyyn yksikköön nähtiin tärkeäksi. Komitea tuli siihen tulokseen, että VTL:n tulisi olla sotilaallisesti järjestetty, sillä tällöin toiminnan järjestäminen olisi yksinkertaisempaa ja taloudellisempaa. Koska VTL:n tehtävä nähtiin kuitenkin lähinnä poliittisena, komitea ehdotti sotilaallisesti järjestetyn laitoksen asettamista pääministerin johdon alaiseksi. Laitos järjestettäisiin siten, että se jakaantuisi yleisten asioiden ja sotilasasioiden jaostoihin, jotka edelleen jakautuisivat molemmat neljäksi alaosastoksi.²⁴⁷

Pääministeri Ryti hyväksyi komitean ehdotuksen elokuussa 1940, minkä seurauksena aloitettiin yksityiskohtaiset suunnitelmat sodan varalle. Sotilastahot eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä sensuurin asemaan jo päätetyssä esityksessä. Komitean mietintö sai huomiota osakseen pääesikuntaa myöten ja johti koko armeijan tiedotustoiminnan uudelleen järjestelyyn. Jo huhtikuussa 1941 suunnitelmat Päämajan oman tiedotusosaston perustamisesta olivat valmiita. VTL:n sotilasjaoston tehtävistä pääosa siirtyikin jatkosodan alettua Päämajan tiedotusosastolle. Tämä johti nopeasti siihen, että VTL:n sotilasasioiden jaostoa ryhdyttiin supistamaan ja organisaatiota suuntaamaan käytännön osoittamalle linjalle. Marraskuussa 1941 koko jaosto lopetettiin, ja osa sen tehtävistä siirrettiin yleistenasioiden jaostoon ja loput sotilasasioiden sijalle perustettuun tarkastusjaostoon.²⁴⁸ VTL:n organisaatio muodostui tästä eteenpäin hyvin yksinkertaisesti; positiivisesta tiedotustoiminnasta vastasi tiedotusjaosto ja ehkäisevästä tarkastusjaosto.²⁴⁹

Marraskuusta 1941 aina maaliskuuhun 1943 asti VTL:n organisaatio säilyi pääosin samanlaisena. Laitos muuttui yhä enemmän virastomaiseksi, mihin oli viitannut jo sotilasasioiden jaoston lakkauttaminen. Toisaalta sotilaallisesta järjestyksestä muistutti muun muassa henkilökunnan palkattomuus ja matkalittrat. Henkilökuntaa myös siirrettiin jatkuvasti kenttäarmeijaan ja esikunta-

²⁴⁷ Vilkuna 1962, 38–41.

²⁴⁸ Vilkuna 1962, 43–51; Jutikkala 1997, 13.

²⁴⁹ Jutikkala 1997, 33.

tehtäviin, mikä osaltaan muistutti sotilaallisuuden olemassaolosta.²⁵⁰ VTL anoi Päämajalta henkilöiden sijoittamista VTL:seen tai henkilöiden pitämistä sen hetkisissä tehtävissään, sen sijaan, että osaava henkilö olisi siirretty rintamalle tai Päämajaan.²⁵¹

Maaliskuussa 1943 majuri Reenpää joutui väistymään VTL:n päällikön tehtävistä.²⁵² Vaihdukseen vaikutti merkittävästi se, että VTL:n apulaispäällikkö Puntila haluttiin siirtää syrjään lähinnä poliittisten syiden vuoksi. Lisäksi Reenpää oli ikänsä perusteella vapautunut asepalveluksesta jo vuonna 1941 ja oli valmis jättämään tehtävänsä.²⁵³ Reenpään seuraajaksi nousi tarkastusjaoston päällikkönä toiminut Kustaa Vilkuna. Vilkunan tehtävää puolestaan jatkoi hänen apulaisenaan toiminut Lauri Posti, joka jatkoi tehtävässään aina joulukuuhun 1944 saakka.²⁵⁴ VTL:n päällikkönä toiminutta Vilkunaa kehoitettiin sen sijaan hakemaan eroa keväällä 1944 henkilökohtaisten erimielisyyksien vuoksi. Hänen seuraajansa kenraalimajuri Heikki Kekoni nimitettiin VTL:n päälliköksi 1.4.1944. Kekoni pyysi Vilkunaa jatkamaan neuvottelevana virkamiehenä, minkä ansiosta Vilkuna pystyikin jatkamaan aktiivista toimintaansa.²⁵⁵

Päämajan tiedotustoiminnasta vastasi jatkosodassa uudistettu tiedotusosasto, jonka päällikkönä toimi kapteeni Kaarle (Kalle) Lehmus, joka ylennettiin lokakuussa 1942 majuriksi. Tiedotusosaston organisaatio muodostui vuoden 1941 loppuun mennessä neljästä eri toimistoista (Ttus 1–4), joilla jokaisella oma vastuualueensa. Päämajan tiedotusosaston henkilökunnan määrä kasvoi vuonna 1941 siinä määrin, että hyökkäysvaiheen päättyessä henkilökuntaa oli kanslialotat mukaan lukien 47 henkeä. Osasto oli kasvanut suunniteltua suuremmaksi, sillä alkuperäisten suunnitelmien mukaan Lehmus oli laskenut 12 henkilön riittävän.²⁵⁶

Ttus 4 eli sensuuritoimisto valvoi kenttäpostin sekä takaisinvallatun alueen ja Itä-Karjalan alueen siviilipostin tarkastuksia. Lisäksi sensuuritoimiston tehtäviin kuului mielialojen havainnointi sekä sotatoimia ja puolustusvoimia koskevien kirjoitusten tarkastus. Toimisto antoi myös lausuntoja talvi- ja jatkosotaa käsittelevistä teoksista sekä seurasi julkaisutarkastuksen toimintaa.²⁵⁷ Päämajan sensuuritoimistoa johti koko jatkosodan ajan majuri Taavi Patoharju.²⁵⁸ Sensuuritoimisto kuului

²⁵⁰ Jutikkala 1997, 144–145.

²⁵¹ Esim. kirjeet VTL:n tarkastusjaostolta Päämajan järjestelyosastolle 29.3.1943 (kirje nro: 1368), 6.10.1943 (kirje nro: 1385), 29.11.1943 (kirje nro: 1585), 19.1.1944 (kirje nro: 129) ja 18.4.1944 (kirje nro: 911), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:3 ja Fc:4, KA.

²⁵² Favorin 1969, 12.

²⁵³ Jutikkala 1997, 224–225.

²⁵⁴ Favorin 1969, 12, 20–21.

²⁵⁵ Favorin 1969, 12; Jutikkala 1997, 232–233. Kts. myös liite 1 Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastustoiminnan päälliköt talvi- ja jatkosodan aikana.

²⁵⁶ Perko 1974, 17–21.

²⁵⁷ Sensuuritoimiston siirron yhteydessä mainitut tehtävät, 23.5.1942 (kirje nro: 1145), T 10683/15, KA (Sörnäinen).

²⁵⁸ Perko 1974, 20.

jatkosodan alussa Päämajan valvontaosastoon (Valv.3), mutta se siirrettiin jo heinäkuun 25. päivä 1941 Päämajan tiedotusosaston alaiseksi (Ttus4).²⁵⁹ Ehdotus siirrolle tuli VTL:n taholta, jonka mukaan sensuuritoimisto oli jäänyt syrjään sijoituspaikkansa (Mäntyharju) vuoksi. Siirto tiedotusosaston alaiseksi Mikkeliin koettiin helpottavaksi tekijäksi VTL:n ja Päämajan sensuuritoimiston yhteistyölle.²⁶⁰

Päämajan sensuuritoimiston ja VTL:n tarkastusjaoston suhde muodostui hyvin samankaltaiseksi jatkosodan aikana kuin Päämajan sensuuritoimiston ja erillisen sensuuriviraston suhde talvisodan aikana. Tosin tällä kertaa lopullinen päätösvalta kuului periaatteessa tarkastusjaostolle. Todellisuudessa Päämajalla oli kuitenkin päätösvalta kaikkia sotilasasioita ja osin myös poliittisia aiheita koskevia kirjoituksia tarkastettaessa.²⁶¹

Joukoille ja kotirintamalle tarkoitetun tiedotustoiminnan yhdistäminen yhteen viralliseen tiedotuselimeen oli alusta alkaen tuonut VTL:een mukanaan dualismin, joka hankaloitti sen toimintaa. Käsyt ja aineistoa oli otettava vastaan ja toteutettava kahdesta eri suunnasta: sotilastahoilta ja siviilijohdolta. On huomattavaa, että myös armeijan mielialojen hoitaminen oli yhtä lailla kahden elimen alaista. Armeija pyrki luonnollisesti vähentämään siviilimäisen viraston sekaantumisesta omiin sisäisiin asioihinsa. Osittain tästä johtuen tehtäviä ja miehistöä siirrettiin VTL:n leivistä Päämajaan. Toisaalta sodan pitkittyessä Päämaja vaati yhä useammin VTL:n palveluksessa olleita reserviläisiä myös tavallisiin rintamatehtäviin.²⁶²

Pääasiassa sensuuri- ja tarkastustoiminnasta vastanneiden Päämajan sensuuritoimiston ja VTL:n alaisen tarkastusjaoston väliset suhteet säilyivät hyvinä jatkosodan aikana. Toisaalta myös erimielisyyksiä ilmaantui esimerkiksi ohjeistuksen noudattamisen ja alistussuhteiden suhteen.²⁶³ Yhteistyön helpottamiseksi ja nopeuttamiseksi Päämajan sensuuritoimisto muutti lokakuussa 1942 Mikkelistä Helsinkiin.²⁶⁴ Yleisemmällä tasolla Päämajan ja VTL:n välejä hiersi jatkosodan aikana VTL:n muuntuminen sotilaallisesta laitoksesta poliittiseksi virastoksi. Tiedotuselimen politisoitumista ei katsottu hyvällä sotilasviranomaisten taholta.²⁶⁵ Politisoitumisen lisäksi jännitettä suhteisiin loi sanomalehdistön kirjoittelu, johon VTL:n tarkastajien ei aina katsottu puuttuvan riittävän tehokkaasti. Tämä näkyi runsaina valituksina kenttäarmeijan ja kotijoukkojen esikunnilta

²⁵⁹ P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen).

²⁶⁰ Kirjeet VTL:n ja Päämajan välillä, 15.7.1941 ja 25.7.1941 (kirje nro: 521), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁶¹ Favorin 1969, 18–19.

²⁶² Jutikkala 1997, 30–31.

²⁶³ Vilkuna 1962, 101.

²⁶⁴ P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen). Kts. myös Vilkuna 1962, 101.

²⁶⁵ Jutikkala 1997, 228.

Päämajaan lähetetyissä raporteissa.²⁶⁶ Tällaisten raporttien laatiminen tuskin paransi Päämajan ja VTL:n välejä, muttei todennäköisesti niitä heikentänytkään ratkaisevasti.

Jo VTL:n suunnitteluvaiheessa siviilit ja Päämaja olivat eri linjoilla. Vaikka suunnittelu toteutettiin yhdessä ja hyväksyttiin kaikkien puolesta, alkoivat sotilastahot suunnitella ja muokata omaa tiedotustoimintaansa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Näin ollen sodan syttyä käytännön toimet erosivat suuresti suunnitelluista. Voisikin sanoa, että esimerkiksi VTL:n sotilasasioiden jaoston lopettamisen suhteen käytännön toiminta määräsi suunnan, ja suunnitelmat muuttuivat sen mukana. Sotilasviranomaisten halukkuus luovuttaa sensuuri siviiliviranomaisten käsiin näyttää hieman oudolta, sillä samaan aikaan suunnitelmia Päämajan tiedotusosaston toiminnasta kehiteltiin ja laitettiin täytäntöön. Jatkosodan aikaista kirjesensuuri ja -tarkkailu järjestelmää voi kuvata vähintäänkin monimutkaiseksi ja sekavaksi, kuten koko tiedotustoiminnan organisaatiota.²⁶⁷

VTL muuttui yhtenäisestä sotilaallisesti järjestetystä laitoksesta joukoksi toisiinsa muodollisesti sidoksissa olevia toimistoja ja yhtymiä. Tämä kehitys vei tiedotustoimintaa kohti talvisodan aikaista järjestystä.²⁶⁸ Kehityksen suunnasta huolimatta VTL:n johdossa toimi sodan aikana vain kolme eri henkilöä.²⁶⁹ Tässä suhteessa organisaatio olikin melko staattinen, vaikka toiminta oli muuten jossain määrin hajanaista. Hajaantumiskehitys voidaan katsoa alkaneeksi jo ennen VTL:n virallista perustamista. VTL:n sotilasasian jaoston merkitys jäi hyvin vähäiseksi, koska Päämajan sensuuri-toimistolle siirtyi yhä useampia alun perin jaostolle suunniteltuja tehtäviä. Tämä oli osasyynä siihen, että VTL:n toimintaa alettiin supistaa jo syksyllä 1941.

Kenttäpostin sensuroinnista vastanneen tahon vaihtelut sodan aikana ovat silmiinpistäviä. Aluksi tarkastuksia johti VTL:n tarkastusjaosto, mutta pian toimistot siirtyivät sotatoimialueille ja Päämajan tiedotusosastosta tuli toimintaa johtanut elin. Päämaja johti myös sotatoimialueiden siviilipostin tarkastusta, kunnes takaisin vallatun alueen postitarkastus siirrettiin muodollisesti takaisin VTL:n alaisuuteen. Tästä huolimatta Päämaja jatkoi käytännössä alueen postitarkastusten valvomista. Kun otetaan huomioon vielä se, että ennen sotaa sotilasviranomaiset olivat halunneet luovuttaa koko sensuurin siviilien eli VTL:n käsiin, muutokset saavat omituisen leiman. Postitarkastusten sekaavuutta lisäsi vielä se, että osa tarkastustoimistoista oli VTL:n johdossa ja osa Päämajan johdossa. Vaikka tahot neuvottelivat keskenään pyrkien yhteneväisyyteen sensuroinnissa, olisi johtaminen ollut oletettavasti selkeämpää, mikäli siitä olisi vastannut vain yksi ja sama taho.

²⁶⁶ Vilkuna 1962, 157–160.

²⁶⁷ Kts. myös liite 2, Siviili- ja sotatoimialueiden kirjesensuurista vastanneet toimijat jatkosodan aikana.

²⁶⁸ Jutikkala 1997, 232.

²⁶⁹ Kts. liite 1, Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastustoiminnan päälliköt talvi- ja jatkosodan aikana.

3.4. JATKOSODAN POSTISENSUURI KÄYTÄNNÖSSÄ – MITEN, MITÄ JA KUKA TARKASTI?

Ylemmän tason sekavuudesta huolimatta kirje- ja pakettisensuuri jatkoi käytännön toimintaansa tasaisen varmasti. Kirjeitä ja paketteja tarkastettiin eikä tämän tutkielman kannalta ole kaikkein olennaisinta se, kenen alaisuudessa tarkastajat missäkin vaiheessa olivat. Olennaista on se, että tarkastukset jatkuivat keskeytymättä koko jatkosodan ajan.

Sotilasviranomaisten tekemien laskelmien mukaan sotasensuurin määrävahvuus sodan aikana piti olla lähes 2300 henkilöä, joista noin 55 prosenttia olisi ollut naisia. Henkilövahvuus sisälsi sekä VTL:n että sotilastahojen vahvuudet. Tällä henkilömäärällä oli tarkoitus suorittaa kaikki sotasensuurin tarkastukset, joihin kuului mm. kotimainen lennätin-, posti-, ja puhelinliikenne sekä julkaisu- tarkastus.²⁷⁰ Jatkosodan alkupuolella määrävahvuudesta oli kuitenkin täytetty ainoastaan noin neljännes.²⁷¹ Määrä tuntuu pieneltä, jos sitä vertaa talvisodan vastaavaan. Talvisodassahan tarkastuksista oli vastannut yhteensä noin kaksituhatta henkeä. Tämän lisäksi tarkastettavaa oli tuolloin vähemmän. Oletettavasti juuri tämä on pääsyy siihen, että esimerkiksi kenttäpostia tarkastettiin prosentuaalisesti huomattavasti vähemmän jatkosodan aikana verrattuna talvisotaan.

Heinäkuussa 1942 Päämajan alaisten kenttäpostin tarkastustoimistojen määrävahvuus oli 197, joista 134 henkilöä oli naisia.²⁷² Kesäkuussa 1944 Päämajan alaisissa kenttäpostin tarkastustoimistoissa työskenteli postitarkastustehtävissä noin 200 henkilöä.²⁷³ Tarkastettavia postilähetyksiä kulki tarkastustoimistojen laskujen mukaan marraskuun kahden ensimmäisen viikon aikana vuonna 1941 noin 7,3 miljoonaa, joista 1,6 prosenttia tarkastettiin.²⁷⁴ Kun sodanajan määrävahvuus tarkastustoimistoissa näyttää säilyneen melko samana koko jatkosodan ajan voidaan todeta, ettei tarkastajilta näiden lukujen valossa loppuneet työt kesken. Lisäksi työtä riitti myös kotimaisen ja ulkomaisen siviilipostin tarkastamisessa VTL:n tarkastustoimistoissa.

VTL:n neljässä postitarkastustoimistossa työskenteli yhteensä 72 virkailijaa vuoden 1941 lopulla. Tarkastettavia lähetyksiä oli paljon ja esimerkiksi tammikuussa 1944 postilähetyksiä tarkastettiin noin 175 000 kappaletta.²⁷⁵ Postitarkastustoimistoissa jouduttiin tekemään kompromisseja tarkastusten suhteen, sillä henkilökunnan määrä oli vähäinen. Kokemuksen karttuessa niin kutsuttujen

²⁷⁰ Yhteenveto sotasensuurin toiminta-elimistä ja määrävahvuuksista, T 10683/12, KA (Sörnäinen).

²⁷¹ Vilkuna 1962, 46–47.

²⁷² P.M. selostus Päämajan sensuuroimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, liitteenä oleva kirje Sensuuroimistolta Huolto 2:lle, 20.7.1942 (kirje nro: 1561), T 10683/15, KA (Sörnäinen).

²⁷³ Rönkkönen 2005, 644–646.

²⁷⁴ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Komentoesikunnan päällikölle 21.11.1941 (kirje nro: 630), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁷⁵ Kirje VTL:n tarkastusjaoston toimintakertomus 3.3.1942 (nro: 1673), VTL tarkastusjaosto toimintakertomukset, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Db:1, KA.

vakioasiakkaiden postia tarkastettiin vain muodollisesti, mikä mahdollisti resurssien säästämisen oleellisempaan tarkastustyöhön.²⁷⁶ Tarkastuksia ei näin ollen pystytty toteuttamaan suunnitellulla tavalla henkilökunnan vähyden vuoksi. Käytössä olleisiin resursseihin nähden postitarkkailu näyttää kuitenkin toimineen melko tehokkaasti.

Postitarkastukset olivat osa sodanajan arkea. Kenttä- ja siviilipostin tarkastamisella haluttiin varmistaa, ettei postin mukana kulkeutunut vihollista hyödyttävää informaatiota. Tämän lisäksi kirjeistä etsittiin myös merkkejä vakoilusta, jota sotaa käyvässä maassa tapahtui.²⁷⁷ VTL:n alaisten kotialueella toimineiden postitarkastustoimistojen tuli toimittaa havaitut vakoilu- ja maanpetokseliseen toimintaan viittaavat postilähetykset Valtiollisen Poliisin tai Päämajan valvontaosaston tietoon.²⁷⁸ Päämajan valvontaosasto saattoi myös pyytää VTL:n tarkastusjaostoa pidättämään epäilyksen alaisten henkilöiden postia.²⁷⁹ Kenttäpostin tarkastajia puolestaan saatettiin käskää ottamaan erityisvalvontaan tietyn yksikön posti tai tietyltä kotialueelta saapuva posti.²⁸⁰ Pääsääntöisesti pistokokein toiminutta tarkastusseulaa voitiin siis tarpeen tullen kohdentaa koskemaan tarkemmin epäilyksen alaista postia.

Kirjeistä etsittiin tavallisten kirjoitusten lisäksi salakirjoituksia, joiden tunnistamiseen tarkastajia oli ohjeistettu erityisellä ohjeella.²⁸¹ Salakirjoituksissa käytettyjen salamusteiden esiin saamisen lisäksi kemiallisin keinoin voitiin etsiä kirjeistä myös erilaisia myrkkyjä ja räjähteitä.²⁸² Kemiaaliset tarkastukset voitiin suorittaa tarkastuslaboratorioissa. Tarkastustoiminnassa pyrittiin näin ollen ottamaan huomioon myös erikoisemmat sensuurin kiertoyritykset. Oletettavaa kuitenkin on, että tällaisia keinoja käyttivät lähinnä vakoojat eivätkä tavalliset ihmiset.

Vuonna 1941 rintamamiehet saivat ohjeistusta siitä, mitä kirjeisiin sai tai ei saanut kirjoittaa. Kaikki vihollista hyödyttänyt tiedon paljastaminen oli luonnollisesti kiellettyä. Tämän vuoksi joukkojen nykyisen tai tulevan sijoituspaikan mainitseminen oli kiellettyä. Samoin kiellettiin joukko-osastojen kunnosta, vahvuudesta tai aseistuksesta kirjoittaminen. Tämän lisäksi tuli muistaa, että sotilailta

²⁷⁶ Valtion tiedotuslaitoksen tarkastustoiminnasta 6.11.1941, Tarkastustoimintaa koskevia esityksiä ja artikkeleita 1940–1946, Ha:2, KA.

²⁷⁷ Rönkkö 2005, 644.

²⁷⁸ Postitarkastustoimiston työjärjestys 23.7.1941, Tiedotus- ja tarkastuselinten työjärjestys-, organisointi- ja toimintaohjeita, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Hb:1, KA.

²⁷⁹ Kirje Päämajan valvontaosastolta tarkastusjaostolle 25.9.1941 (kirje nro:786), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁸⁰ Kirjeet Päämajan tiedotusosastolta Kkpk:ien tarkastustoimistoille, 18.10.1941 (kirje nro: 391) ja 12/1941 (kirje nro: 797), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

²⁸¹ Salaisten tietojen etsiminen postilähetyksistä, Asetuksia, päätöksiä ja ohjesääntöjä tiedotustoiminnan tarkastamisesta, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Ha:1, KA.

²⁸² Kirje Päämajalta VTL:n tarkastusosastolle 27.6.1941 (kirje nro: 102), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

vaadittiin asiallisuutta myös kirjeitse tapahtuvassa kommunikaatiossa. Valehtelu, asioiden vääristely tai liioittelu sekä parjaaminen tai halventava teksti ei sopinut sotilaille. Myöskään rintamavelvollisuuksista ruikuttaminen ei ollut sopivaa, sillä kotiseudulla oli omat vaikeutensa eikä kotiväkeä sopinut rasittaa valituksilla.²⁸³

Kenttäpostin tarkastuksissa pyrittiin kiinnittämään erityistä huomiota siihen, ettei kirjeissä esiintyisi joukkojen oleskelu- ja sijaintipaikkoja eikä muita sotilasarvoja kuin sotamies. Esimerkiksi tykkimies oli sensuurin silmissä jo liian yksityiskohtainen sotilasarvo.²⁸⁴ Joulukuuhun 1941 mennessä tarkastajat olivat tehneet kenttäpostin kautta kulkeneista kirjeistä noin 19 000 poistoa, joista yli kaksi kolmasosaa koski joukkojen sijaintipaikkaa.²⁸⁵ Joukko-osastojen sijoituspaikkojen ilmaisemisen katsottiinkin jo syksyllä 1941 olevan luvattoman yleistä. Tämän lisäksi esiintyi huomattavasti myös liian yksityiskohtaisia taistelukuvaksia sekä tietoja tappiosta ja menetyksistä.²⁸⁶ Joukko-osastojen sijaintia koskevia tietoja saatettiin antaa läheisille kielloista ohjeista huolimatta, sillä elämä jatkuvassa epävarmuudessa on oletettavasti korostanut tarvetta tietää läheisten olinpaikka.²⁸⁷ Sijaintipaikkojen ilmaisujen suhteen kirjoittajat näyttävät siis olleen hyvinkin kurittomia.

Pakettien tarkastuksilla puolestaan pyrittiin rajoittamaan valtion omaisuuden ja muiden luvattomien esineiden kulkua. Pakettien tarkastamista perusteltiin myös sillä, että tavarain lisäksi niissä kulki myös kirjoitettua informaatiota.²⁸⁸ Kenttäpostipakettien tarkastuksesta annettiin tarkentavia ohjeita esimerkiksi keväällä 1942, koska pakettien pidättäminen ja yksittäisten tavaroiden poistaminen lähetyksistä nähtiin arkaluontoisena asiana.²⁸⁹ Keväällä 1943 sotilasviranomaiset olisivat halunneet oikeuden tarkastaa myös siviilipostin kuljetettaviksi jätetyt paketit niillä alueilla, missä sotajoukkoja oli. Tällaista asetusta tai määräystä ei kuitenkaan koskaan annettu.²⁹⁰ Pakettien tarkastamiseen oli aihettakin, sillä ne eivät aina sisältäneet ilmoitettua sisältöä.²⁹¹ Kotiseuduilta lähetetyistä paketeista takavarikoitiin usein alkoholijuomia. Rintamalta kotiin lähetetyistä paketeista puolestaan pidätettiin valtiolle kuuluvaa omaisuutta. Muun muassa kotiin pestäviksi lähetettyjä alusvaatteita jäi sensuurin

²⁸³ Hagelstam 2011, 308.

²⁸⁴ Valtioneuvoston kanslian päätös tiedotustoiminnan tarkastamisesta sodan aikana, 4.7.1941, Tiedotustoimintaa koskevat asiakirjat, Valtioneuvoston tiedotuselinien arkisto, Hb:1, KA.

²⁸⁵ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Komentoesikunnan päällikölle 8.12.1941 (kirje nro: 758), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinien arkisto, Fc:1, KA.

²⁸⁶ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Komentoesikunnan päällikölle 10.11.1941 (kirje nro: 546) Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinien arkisto, Fc:1, KA.

²⁸⁷ Hagelstam 2011, 316.

²⁸⁸ P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen).

²⁸⁹ Päämajan tiedotusosaston ohjekäskey nro 4, 6.5.1942 (kirje nro: 726), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinien arkisto, Fc:2, KA.

²⁹⁰ Pietiäinen 1988, 186–187.

²⁹¹ Kirje äidiltä Paavolle 10.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

haaviin.²⁹² Usein kotoa lähetetyt paketit sisälsivät myös kirjeen.²⁹³ Mikäli paketit olisi jätetty tarkastamatta, niiden avulla olisi voitu kiertää kirjesensuuriakin. Pakettitarkastukset toimivat siis osaltaan kirjesensuuria täydentävänä osana sen lisäksi, että niillä pyrittiin ehkäisemään luvattoman tavaran postitusta.

Kirjeissä kielletyt asiat poistettiin mustaamalla tai leikkaamalla ne irti postilähetyksistä. Avatut kuoret suljettiin uudelleen ja niihin leimattiin tarkastusleima, johon tarkastaja saattoi lisätä myös oman tunnuksensa.²⁹⁴ Ainoastaan avattuihin ja tarkastettuihin kirjekuoriin merkittiin kyseinen leima. Leimausjärjestelmän myötä tarkastajat pystyivät kontrolloimaan sitä, mitkä lähetykset oli jo tarkastettu. Jatkosodan aikana suoritettujen arvioiden mukaan noin neljä prosenttia kenttäpostista tarkistettiin. Tämä oli huomattavan paljon pienempi osuus kuin talvisodan aikana, jolloin lähetyksistä tarkastettiin noin 15–20 prosenttia.²⁹⁵ Kirjeet tarkastettiin pääasiassa pistokokein, ja tarkastukset jakaantuivat tasaisesti rintamalohkojen kesken. Ainoastaan Itä-Karjalan postia tarkkailtiin erityisen usein alueen siviilihallinnon vakiinnuttamisen aikoihin.²⁹⁶ Kirjesensuurin toiminta voidaan nähdä omalla tavallaan avoimena toimintana, sillä tarkastuksista ilmoitettiin lähetyksen vastaanottajalle. Näin ollen ei pidetty yllä sellaista koneistoa, jossa ihmiset eivät olisi koskaan voineet olla varmoja, tarkkailtiinko heitä vai ei. Toisaalta sensuurileimat toimivat muistutuksena siitä, että mitä tahansa ei kannattanut kirjoitella tai lähettää postin välityksellä. Tarkastukset olivat siinä suhteessa tasa-arvoisia, että lukuun ottamatta Itä-Karjalan aluetta, ne koskivat eri alueita yhtä lailla.

Tarkastuksia yritettiin kiertää käyttämällä siviilipostia kenttäpostin sijaan, vaikka kenttäpostikin olisi ollut käytettävissä.²⁹⁷ Palveluksessa olleilla ei kylläkään ollut oikeutta käyttää siviilipostia, mutta tämä ei estänyt sen käyttöä. Toinen keino kiertää tarkastukset oli lähettää kirje lomalle lähtevän rintamakaverin matkassa, mikäli tämä oli kotoisin samalta seudulta kuin kirjeenkirjoittaja.²⁹⁸ Näillä keinoilla pyrittiin kiertämään kenttäpostin tarkastukset, mikä viittaa siihen, että siviilipostin tarkastusten uskottiin olevan lievemmat.

Tarkastajat koostuivat rintamapalvelukseen kelpaamattomista miehistä sekä naisista, joilla oli tarvittava viranhoitotaito. Mahdollisuuksien mukaan myös tarkastajien kielitaitoon pyrittiin kiinnit-

²⁹² Hagelstam 2011, 307.

²⁹³ Kirje äidiltä Paavolle 3.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

²⁹⁴ Rönkkö 2005, 644–645.

²⁹⁵ Pietiäinen 1988, 181–184.

²⁹⁶ HUUHTANEN 1986, 7.

²⁹⁷ Kirje Päämajalta VTL:lle 4.2.1943 (kirje nro: 236), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:3, KA.

²⁹⁸ Hagelstam 2011, 316.

tämään huomiota.²⁹⁹ Postitarkastuksen parissa työskennelleiden tuli allekirjoittaa vaitiololupaus ennen kuin aloittivat tehtävissään.³⁰⁰ Tarkastajat olivat siis vaitiolovelvollisia ja kirjeistä kiinnostuminen muuten kuin palvelustehtävän suorittamismielessä oli rangaistava teko. Väärinkäytöksiä pyrittiin välttämään myös siten, etteivät tarkastajat voineet valita tarkastettavia kirjeitä. Sen sijaan he saivat pinon kirjeitä esimieheltään sattumanvaraisesti. Kirjesalaisuutta ja kirjoittajien yksityisyyttä suojeltiin näin ollen eri keinoin kirjetarkastuksista huolimatta.³⁰¹ Ihmisten yksityisyydensuojaa yritettiin siis jollain tasolla suojella esimerkiksi tarkastajien uteliaisuudelta. Tämä tuntuu jokseenkin ristiriitaiselta otettaessa huomioon sensuurin tarkoitus ja tehtävät.

Sensuuritarkastajat ja kirjesensuuritoiminta yleisesti saivat osakseen myös melko ankaraa kritiikkiä. Yhteistoimintaa kenttäpostin ja sensuurin välillä kuvattiin luvattoman heikoksi. Tarkastajina työskennelleet saivat myös osansa arvostelusta. Koska tarkastajat saivat vain pientä korvausta työstään, arvioitiin kykenevämpien yksilöiden hakeutuvan muihin töihin. Erityisen kovaa arvostelua saivat osakseen sensoreina toimineet naiset, joiden ei uskottu ymmärtävän rintamasotilaan oloja eikä huumorintajua. Tämä puolestaan johti turhiin poistoihin, mutta toisaalta myös kiellettyjen aiheiden poistamatta jättämiseen. Etenkin turhat poistot kirjeistä aiheuttivat turhaa katkeruutta kenttäpostin lähettäjissä.³⁰² Esimerkiksi kotiseudulta tulevia lomapyyntöjä oli turhaan pidätetty, mutta sotasairaaloiden sijaintien mainitseminen oli epähuomiossa läpäissyt sensuurin.³⁰³ Tarkastajien kokemattomuus yhdistettynä suuriin ja epämääräisiin valtuuksiin johti yhdenmukaisuuden puutteellisuuteen sensuroinnissa.³⁰⁴ Päämajan tiedotusosasto joutui myös muistuttamaan useamman kerran tarkastajia siitä, ettei tarkastettuihin kirjeisiin saanut sensuroimisen lisäksi lisätä mitään muita merkintöjä kuin tarkastusleiman.³⁰⁵ Myös tavalliset kansalaiset suhtautuivat hyvin kielteisesti postisensuuriin ja -sensoreihin, mikä johtui osaltaan ihmisten epätietoisuudesta. Suurella yleisöllä ei ollut tietoa esimerkiksi siitä, että edes jonkinasteista yksityisyydensuojaa pyrittiin pitämään yllä tarkastuksienkin yhteydessä.³⁰⁶

Sensorien kokemattomuudesta kertoo myös se, että Päämajan tiedotusosasto joutui useampaan kertaan ohjeistamaan tarkastustoimistojen henkilökuntaa. Muun muassa tähdennettiin sitä, ettei

²⁹⁹ Sota-ajan määrävahvuudet, T 10683/ 12, KA (Sörnäinen).

³⁰⁰ Postitarkastustoimiston työjärjestys § 14, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Ha:1, KA.

³⁰¹ Hagelstam 2011, 309.

³⁰² Tarkastustoimistojen toiminnassa ilmenevistä epäkohdista ja niiden korjaamismahdollisuuksista, Tarkastustoimintaa koskevia muistioita ja lausuntoja, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Ha:2, KA. Kts. myös Pietiäinen 1988, 185.

³⁰³ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Kkpk:ien tarkastustoimistoille 3.9.1941 (kirje nro:230), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

³⁰⁴ Vilkuna 1962, 13–14.

³⁰⁵ Kirjeet Päämajan tiedotusosastolta Kkpk:ien tarkastustoimistoille, 12.9.1941(kirje nro:230) ja 24.11.1941 (kirje nro: 651), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

³⁰⁶ Hagelstam 2011, 308–309.

kirjeitä tullut lähettää tiedotusosastolle tai valvontaosastolle kuin todella epäselvissä tapauksissa.³⁰⁷ Yhdenmukaisuuden puute johtui oletettavasti hyvin pitkälti tarkastajien kokemattomuudesta ja koulutuksen puutteesta. Vaikuttaa siltä, että tarkastajat lähettivät usein kirjeitä myös eteenpäin Päämajan tiedotus- tai valvontaosastolle. Epävarmuus siitä, miten piti toimia, oli varmasti tällaisen toiminnan taustalla. Laajat ja epätasälliset ohjeet ja valtuudet eivät ainakaan helpottaneet tarkastajien tehtävää.

3.5. MIELIALASEURANTA JA ITSESENSUURI KIRJEISSÄ

Kenttäpostin tarkastuksilla oli kiellettyjen aiheiden sensuroimisen lisäksi tärkeä tehtävä myös rintamalla olevien joukkojen mielialan selvittäjänä. Mielialojen tarkkailu jatkui koko jatkosodan ajan.³⁰⁸ Armeijan mielialojen lisäksi myös kotirintaman mielialoja seurattiin, mutta kotirintaman mielialaseurannasta vastasi pääosin VTL eikä Päämaja.³⁰⁹ Kotijoukkojen mielialojen seuranta oli tärkeää, sillä etulinjan sotilaiden taistelutahto oli tiukasti yhteydessä kotirintaman kestävyYTEEN.³¹⁰ *Huomattavan mielialatekijän muodostavat kenttäpostikirjeet* todettiin tarkastusjaoston mielialakatsauksessa. Etenkin rintamalta kantautuvilla huonoilla uutisilla oli erittäin suuri merkitys kotiväen mielialoihin.³¹¹ Kirjeitä tarkastelemalla saatiin kuvaa sekä joukkojen että kotirintaman mielialoista. Mielialaseurannasta puhuttaessa ei pidä kuitenkaan unohtaa kenttäpostin ja siviilipostin tarkkailun lisäksi kotirintamalla tapahtunutta muuta seurantaa.

Kotirintaman mielialojen seuraamista varten oli maahan luotu hyvin laaja asiamiesten verkosto. Kyseinen verkosto koostui 11 tarkkailupiiristä ja 61 tarkkailualueesta ja se kattoi tasaisesti koko valtakunnan. Jatkosodan alkaessa tarkkailevia asiamiehiä oli noin 5000, mutta sodan pitkittyessä tarkkailijoiden määrää lisättiin ja lopulta se kaksinkertaistui. Asiamiesverkostosta käytettiin lyhennettä VIA, joka tuli sanoista vapaus, isänmaa ja aseveljeys, joskin lyhenteen on katsottu tarkoittavan myös tietä³¹², jota pitkin arkaluontoista tietoa levitettiin. VIA:n toimittamien raporttien perusteella VTL laati viikoittaiset yhteenvetonsa.³¹³ Verkoston rahoituksesta vastasi puolustusministeriö.³¹⁴ Tästä huolimatta verkostoon kuuluneet asiamiehet, jotka sodasta johtuen olivat

³⁰⁷ Kirjeitä Päämajan tiedotusosastolta Kkpk:ien tarkastustoimistoille, 3.9.1941 (kirje nro: 230), 3.10.1941 (kirje nro: 334), 18.10.1941 (kirje nro: 406) ja 31.10.1941 (kirje nro: 505), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

³⁰⁸ Pietiäinen 1988, 182–183.

³⁰⁹ Favorin 1972, 7.

³¹⁰ Perko 1974, 135. Kts. myös Kirves 2008, 14.

³¹¹ Tarkkailuosaston mielialakatsaus nro 4, 31.1.1942, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Dg:1, KA.

³¹² VIA tarkoittaa latinaksi tietä, kts. Jutikkala 1997, 16.

³¹³ Perko 1974, 60–61.

³¹⁴ Jutikkala 1997, 17.

pääosin naisia, olivat sodan alusta alkaen VTL:n alaisia.³¹⁵ VIA irrotettiin VTL:sta vuonna 1943, kun järjestön katsottiin toimivan liian itsenäisesti.³¹⁶ Irrottamisen syynä oli osaltaan myös VIA:n kohtaama kritiikki, jota VTL ei halunnut kontolleen. Yhteydenpito VIA:n ja VTL:n tiedotusjaoston välillä kuitenkin jatkui tapahtuneesta huolimatta.³¹⁷ VIA:n hieman epämääräistä suhdetta VTL:een kuvaa myös se, ettei sitä useimmissa tapauksissa löydy virallisista organisaatiokaavoista. Eräässä kaavakuvassa se puolestaan on merkitty ainoastaan katkoviivoin muuhun organisaatioon.³¹⁸ Osittain epävirallisen luonteensa ansiosta VIA pystyi toimimaan huomaamattomammin kuin, jos se olisi ollut liitettyä VTL:een. Toisaalta VTL:n oli myös helpompaa irrottautua VIA:sta ja näin ollen myös sen suorittamasta arkaluonteisesta valvonta- ja seurantatyöstä. Tästä laajasta kotirintaman tarkkailusta huolimatta myös kenttäpostin tarkastuksissa seurattiin sekä armeijan että kotiseudun mielialoja, mikä olikin tehokasta, sillä tarkastettiinhan tarkastustoimistossa molempiin suuntiin kulkeva posti. Sensuroinnin ohella mielialakatsausten laatiminen molempien rintamien mielialoista kuului tarkkailuorganisaation tehtäviin.

Sotatilanteen vaihtelut luonnollisesti vaikuttivat sekä kotirintaman että etulinjan mielialoihin. Jatkosodan alun sotilaallinen menestys auttoi kestäämään suuriksi paisuneet tappiot, ja usko lopulliseen menestykseen kasvoi sekä kotona että taistelurintamalla. Mielialat muuttuivat hyökkäysvaiheen aikana pessimistisemmiksi, kun vähitellen ymmärrettiin, ettei sota päättyisikään yhtä nopeasti kuin oli kuviteltu. Vanhan rajan ylitys ja tieto viljan luovutusmääristä sekä työvoiman riittävyyden askarruttaminen vaikuttivat luonnollisesti mielialoihin. Näistä seikoista huolimatta menestyksekkäät sotatoimet pitivät mielialaa yllä sekä kotona että rintamalla.³¹⁹ Tyytymättömyyttä kuitenkin esiintyi tasaisesti sodan aikana. Rintamalla tyytymättömyyttä aiheuttivat lähinnä lomien vähäys.³²⁰ Kyselyt muiden yksiköiden lomakerrosta sekä lomista kirjoittelu ylipäättään muodostivat suuren osan taistelurintamien välisestä kirjeenvaihdosta.³²¹ Kesän 1944 tilanteen myötä rintamamiehet, jotka olivat tottuneet säännöllisiin lomiin, olivat uuden tilanteen edessä. *Laskimme että se joka on viimeinen vuorossa pääsee noin 3 vuoden kuluttua lomalle.*³²² Lomatyytymättömyyden lisäksi rintaman mielialoissa tapahtui heilahduksia negatiivisempaan suuntaan suurten juhlapyhien

³¹⁵ Favorin & Heinonen 1972, 7–8.

³¹⁶ Kirves 2008, 48.

³¹⁷ Jutikkala 1997, 231–232.

³¹⁸ Organisaatiokaavat, Tiedotus- ja tarkastuselinten työjärjestys-, organisointi-, ja toimintaohjeita, Valtioneuvoston tiedotuselinien arkisto, Hb:1, KA.

³¹⁹ HUUHTANEN 1986, 11–13.

³²⁰ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro: 19, 8.8.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

³²¹ Esim. kirjeet rintamamiehiltä Paavolle 24.1.; 6.4.; 10.4.; 7.8.; 21.11.1942 ja 12.1.; 9.5.; 23.6.; 10.7.; 28.10.; 30.11.; 8.12.1943 sekä 9.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

³²² Kirje Untolta Evalle 19.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

aikoihin sekä kevätkylvöjen ja viljankorjuun aikoihin.³²³ Tällaisina aikoina huoli ja kaipuu tuntuivatkin tavallista voimakkaampina, mikä heijastui myös kirjeissä kodin ja rintaman välillä.

VTL:n suorittaman mielialaseurannan ja armeijan kirjetarkkailun avulla teettämien mielialakatsausten yhteenvetoraportit vastasivat hyvin toisiaan.³²⁴ Eri tahoilla teetettyjen mielialakatsausten perusteella maan siviili- ja sotilasjohtolla oli melko tarkka käsitys koko kansan mielialoista jatkosodan eri vaiheiden aikana.

Sodanajan kirje- ja postisensuuria tarkasteltaessa ei voida ohittaa itsesensuuria. Itsesensuurin löytäminen sota-ajan kirjeistä on haastavaa, sillä se vaatii toisinaan hyvinkin paljon tulkintaa. Jälkikäteen ei ole mahdollista varmasti todeta jonkin asian puuttumisen kirjeestä olleen itsesensuuria, sillä kysymys on voinut olla siitäkkin, ettei kirjoittaja ole syystä tai toisesta halunnut kirjoittaa jostakin aiheesta.

Sensuuri sääteli ja rajoitti sota-aikana lähetettyjen kirjeiden sisältöä, mutta rajan vetäminen sensuurin ja itsesensuurin välillä on vaikeaa. On tarkasteltava sitä, missä määrin sensuurimääräykset vaikuttivat kirjoittajien kirjoittamiin kirjeisiin ja toisaalta sitä, kuinka paljon itsesensuuri muokkasi kirjeiden sisältöä. Pyrkimys noudattaa säännöksiä vaikutti kirjeiden sisältöön, mutta toisaalta itsesensuuria sisältyy kirjeisiin myös silloin, kun pyritään ottamaan huomioon vastaanottajan reaktiot. Vastaanottajan palautteen ennakointi saattoi osaltaan aiheuttaa itsesensuuria etenkin silloin, kun kirjoittaja uskoi suojelevansa vastaanottajaa.³²⁵ Usein esimerkiksi kuolemaan tai kuolevan ihmisen viime hetkiin liittyneitä epämiellyttäviä yksityiskohtia ei nähty tarpeelliseksi kertoa kirjeissä. Sen sijaan vainajasta haluttiin kirjoittaa kunnioittavasti ja keskittyä hänen elämänsä myönteisiin puoliin.³²⁶ Suru-uutisia kuului toisinaan myös kotirintamalta etulinjaan. Myös tällaisissa tapauksissa pyrittiin suojelemaan vastaanottajaa. Iäkkään ihmisen heikosta kunnosta voitiin varoittaa jo etukäteen, jolloin asiaan pystyi valmistautumaan. Poismenosta itsestään voitiin sitten myöhemmin mainita ilmoitusluontoisesti.³²⁷ Vanhan ihmisen menehtyminen sota-aikana voitiin nähdä myös yhden kärsimystarinan päättymisenä.³²⁸ Luonnollisesti kirjeiden sisällöt vaihtelivat sen mukaan, kuinka läheinen menehtynyt ihminen oli ollut vastaanottajalle ja lähettäjälle.

³²³ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro:1, 10.1.1944, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

³²⁴ Kirje Päämajan tiedotusosastolta Komentoesikunnan päällikölle 10.11.1941 (kirje nro: 546), Kirjeistö Päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Fc:1, KA.

³²⁵ Hagelstam 2006, 216, 225–226.

³²⁶ Kemppainen 2006, 27.

³²⁷ Kirjeet äidiltä Paavolle 28.1. ja 10.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³²⁸ Kirje rintamamieheltä Paavolle 28.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Toisinaan kirjoittajat eivät kuitenkaan välittäneet sensuurimääräyksistä. Tämä saattoi johtua siitä, että kirjoittajat olivat huomanneet vain vähäisen määrän kirjeistä joutuvan tarkastuksen kohteeksi. Joskus myös tarve purkaa tunteensa kirjeeseen saattoi olla niin suuri, ettei sensuurisäännöksistä välitetty.³²⁹ Sota-ajan kirjeistä on vaikea määritellä, mikä on mahdollista itsesensuuria ja mikä puolestaan varovaisesti kirjoitettua sisältöä. Toisaalta varovainen kirjoittelu voidaan itsessään jo nähdä itsesensuuriin muotona.

Kirjesensuurin kohteeksi joutuminen ei välttämättä aiheuttanut vastaanottajassa niin suuria tunteita kuin voisi ajatella. Asiasta voitiin mainita lähettäjälle seuraavassa kirjeessä. *Niin se sinun kirjeesi oli menny tai tullu oiken tarkastuksen kautta mutta eihän siinä ollu mitään muuta kuin sitä jota aina ennenkin tyytyväisyyttä ja hyvää mieltä.*³³⁰ Toisaalta voitiin olla myös vahingoniloisia siitä, että tarkastajat olivat lukeneet kirjeen saamatta sensuroida siitä mitään. *Siinä taasen ukkojen noukka paloo.*³³¹ On myös mahdollista, että kirjeen tarkastetuksi joutuminen aiheutti vastaanottajalle ja lähettäjälle mielipahaa, mutta siitä ei uskallettu kirjoittaa. Juuri vastaanotettu muistutus sensuurin olemassaolosta teki kirjoittajista mahdollisesti varovaisempia ja ainakin hetkeksi taipuvaisempia itsesensuuriin. On myös huomattava, että tarkastuksen kohteeksi joutumisesta yleensä mainittiin kirjeen lähettäjälle. Kun otetaan huomioon se, että vain murto-osa kirjeistä tarkastettiin, on asiasta mainitseminen luonnollista. Vaikka sensuurileima ei olisi aiheuttanutkaan minkäänlaisia tunteita, oli se silti todennäköisesti arjesta poikkeava ja siten uutiskynnyksen ylittävä tapahtuma.

Näkyvimpiä itsesensuurin ilmenemismuotoja tutkitussa aineistossa ovat paikannimien kierto-ilmaisuudet sekä niiden kokonaan poisjättäminen. Paikannimen tilalle on saatettu kirjoittaa esimerkiksi *kasarmilla, täällä jossain* tai *Laatokan rannalla*. Vaihtoehtoisesti olinpaikka on voitu kertoa hyvin summittaisesti, kuten vaikkapa *Kannaksella* tai *Syvärillä*.³³² Toisaalta, mikäli vastaanottajalle haluttiin antaa tarkempi tieto omasta sijainnista, saatettiin oma asemapaikka ilmaista kiertäen. Oleskelupaikka saatettiin ilmaista vaikkapa seuraavanlaisesti: *terveiset täältä suuren järven rantakaupungista* tai *Saimaan rannalla*, jolloin vastaanottaja osasi päätellä kirjoittajan sijainnin.³³³ Sijaintipaikka voitiin paljastaa myös esimerkiksi sanaleikkien tai yhteisten koodien avulla.³³⁴ Aina omaa palveluspaikkaa ei kuitenkaan edes yritetty peitellä, vaan sijaintipaikkakunnan nimi kerrottiin

³²⁹ HageIstam 2006, 225 (viittaus nro 55).

³³⁰ Kirje äidiltä Paavolle 6.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³³¹ Kirje Antilta Paavolle 1.7.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³³² Esim. kirjeet rintamamiesten väillä 11.3.; 6.4.; 6.11.; 21.11.; 19.12.1942, ja 3.2.; 19.2.; 28.3.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

³³³ Esim. kirjeitä Antilta Paavolle 2.4. ja 6.6.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³³⁴ Huuhtanen 1984, 28.

turhia kursailematta.³³⁵ Mikäli kirjeenvaihdossa olleet olivat vaihtaneet kuulumisia esimerkiksi lomalla, olinpaikan voitiin tietenkin kertoa olevan sama kuin ennenkin.

Näyttää siltä, että annettuja ohjeita ja määräyksiä noudatettiin hyvin vaihtelevasti omien joukkojen sijainnin ja liikkeiden suhteen. Toisinaan sijoituspaikka ilmoitettiin ja toisinaan ei. Kotirintamalta lähetettyihin kirjeisiin sai luonnollisesti kirjata lähetyspaikan, mutta joukoissa palvelleiden perheenjäsenten sijaintia ei voinut paljastaa kirjeissä. Tässä tutkielmassa käytetyn aineiston kohdalla hieman yleisemmältä toimintamallilta vaikuttaa sijoituspaikan ilmoittamatta jättäminen, mutta toisaalta poikkeuksiakin löytyy hyvin runsaasti.

Sota-ajan kirjeistä on toisinaan havaittavissa myös jonkinasteista uhmaa sensuuria kohtaan. Sensuurin olemassaolo kyllä tiedostettiin, mutta siitä huolimatta kirjoitettiin kielletyistä aiheista. *Mutta jos tätä nyt sensuuri tirkistelee, niin pyyhkiköön yli.*³³⁶ Kesällä 1944 sotatilanteen muututtua nopeasti huhut rauhasta levisivät myös kirjeissä. Toisaalta myös itsesensuuria esiintyi, eikä liikoja rauhanhuhuja haluttu levittää. *Paras vaan kun ei fundeeraa mitään, eikä hauku sen kummemmin hallitusta eikä eduskuntaakaan* eräässä kirjeessä todetaan. Sama kirjoittaja kertoo toisessa kirjeessä rauhanhuhuista ja toteaa itsekin toivovansa rauhaa.³³⁷ Venäläisten jatkettua tulitustaan välirauhan alettua rintamalla olleet olivat ymmärrettävästi hyvin turhautuneita. Tällöin ei juuri välitetty, mitä kirjeisiin kirjoitti. *Aloin tässä kirjoittaa kun pistää niin helvetisti vihaksi tuo ryssä.*³³⁸ Suhtautuminen sensuuriin saattoi näin ollen vaihdella huomattavasti kirjeiden välilläkin. Toisessa kirjeessä varotaan arvostelemasta valtionjohtoa, mutta toisessa toivotaan avoimesti rauhaa. Tunteellisessa tilassa kirjoitettaessa sensuurin ohjeet tai mahdolliset seuraukset unohtuivat eikä kirjoittaja välittänyt niistä lainkaan. Suhtautuminen itsesensuuriin ja sensuuriin ylipäättänsä vaihteli kirjeissä välinpitämättömästä varovaiseen tilanteesta ja ajasta riippuen.

4. KIRJEITÄ PAAVOLLE – TIIVISTÄ YHTEYDENPITOA LÄPI SODAN

4.1. MAASEUDUN ARKEA: TYÖTÄ, LUOVUTUSMÄÄRÄYKSIÄ JA VILJELYSLOMISTA HAAVEILUA

Paavo ja hänen perheensä asui sodan aikana maaseudulla, jossa maanviljelysperheen arkeen kuului erottamattomana osana maatyöt ja tilan sekä sen maiden hoito. Ei siis ole mikään yllätys, että lähestulkoon joka ikisessä kirjeessä, jonka Paavo kotirintamalta sai, kerrottiin jotain maatöiden edistymisestä tai niihin liittyvistä suunnitelmista. Toinen kirjeissä esiintynyt lähes aina toistuva asia

³³⁵ Esim. kirjeet rintamieheltä Paavolle 7.8. ja 10.10.1942 sekä kirje Antilta Paavolle 27.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY sekä kirjeet Untolta Evalle 20.10.1941 ja 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

³³⁶ Kirje kotirintamalta Paavolle 12.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³³⁷ Kirjeet Antilta Paavolle 11.7. ja 27.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³³⁸ Kirje Untolta kotiväelle 4.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

olivat sääkuvaukset.³³⁹ Tämä liittyyne osaltaan siihen, että säällä oli suuri merkitys maanviljelijöille ja heidän töilleen. Toisaalta säästä on helppo kirjoittaa myös silloin, kun tuntuu siltä, että kirjoitettavaa ei ole.

Maatilan töistä ja niiden sujumisesta kirjoitettiin puolin ja toisin. Kotirintamalla olleet perheenjäsenet kirjoittivat usein kukin erikseen samoista työasioista Paavolle.³⁴⁰ Antti kirjoitti Paavolle kirjeissään usein pitkästikin työasioista eivätkä uutiset aina olleet kovin mieluisia. Esimerkiksi syystöiden venyminen pitkälle syksyyn sekä lumen sataminen tuskin rauhoittivat palveluksessa ollutta Paavaa.³⁴¹ Usein Antti myös kertoi, mitä töitä hän aikoo seuraavaksi kotona tehdä.³⁴² Isoista hankinnoista käytiin keskustelua useammassakin kirjeessä. Esimerkiksi hevosen ostoon liittyvä kirjoittelu alkoi tammikuussa 1942 Annin kirjoitettua, että *Antti on kovas hevosen osto kuumees*.³⁴³ *Hevosen osto on täällä aivan polttava kysymys. Olen jo muutamia katsellutkin*, kirjoitti puolestaan Antti.³⁴⁴ Ostoaikasta ja hevoseen liittyvistä kysymyksistä kirjoitettiin moneen kertaan ennen kuin kaupat tehtiin ja kaupanteon jälkeenkin maaliskuussa 1942.³⁴⁵ Antti sai apua hevosenostoon, mutta tästä huolimatta taloon ostettiin ensin niin huono hevonen, *etemme Jussin kanssa uskaltaneet julkisesti esiintyäkään*. Näin ollen ensimmäinen kauppa jouduttiin perumaan. Sopiva hevonen löydettiin kuitenkin pian tämän jälkeen.³⁴⁶ Paavolle kerrottiin kirjeitse hyvin tarkasti ostopuuhien eri vaiheista. Vaikka kaupanteko lopulta päättyi ilmeisen hyvin, painoi asia varmasti Paavon mieltä. Etenkin tieto siitä, että yksi kauppa jouduttiin ensin purkamaan, on voinut olla hyvinkin stressaavaa vanhimmalle pojalle. Vaikka tieto kulkikin kirjeitse, on Paavo saattanut kokea, ettei hän pystynyt vaikuttamaan tarpeeksi kotitilan asioihin.

Tilan töitä ei aina saatu tehtyä niin kuin rauhanaikana oli totuttu. *Kyllähän sitä on työtä aivan liikapaljon että ei tahdo ollenkaan keriitä niiden kans*, kirjoitti äiti Paavolle. Kuormitus oli kotirintamalla kova, vaikka työapuakin oli perheeseen saatu.³⁴⁷ Sadonkorjuusta ja muista päätöistä selvittiin kuitenkin jotenkuten ja apulaisia saatiin houkutelua etenkin Paavon kotiin lähettämien tupakkien avulla.³⁴⁸ Aputyövoiman saanti oli toisinaan kuitenkin sangen epävarmaa.³⁴⁹ Töiden hidas

³³⁹ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

³⁴⁰ Esim. kirjeet äidiltä Paavolle 11.10.1941 ja Annilta Paavolle 12.10.1941 sekä äidiltä Paavolle 20.3.1942 ja Annilta Paavolle 31.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴¹ Kirje Antilta Paavolle 5.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴² Esim. kirje Antilta Paavolle 16.12.1941 ja 2.2.1942, Sota-ajan kirjeet, TaY.

³⁴³ Kirje Annilta Paavolle 4.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴⁴ Kirje Antilta Paavolle 22.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴⁵ Kirjeitä äidiltä Paavolle 20.3.1942, Annilta Paavolle 31.3.1942 ja 5.4.1942 sekä Antilta Paavolle 16.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴⁶ Kirje Antilta Paavolle 16.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴⁷ Kirje äidiltä Paavolle 6.10.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁴⁸ Kirjeet Antilta Paavolle 15.10.1942 ja 1.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

eteneminen aiheutti varmasti huolta, vaikka kotirintamalta päin yritettiin rauhoitella Paavoja kertomalla, että työt oli saatu hoidettua.³⁵⁰

Kun Antti maaliskuussa 1943 joutui lähtemään armeijaan, naiset jäivät kahdestaan pitämään kodista huolta. Antti yritti saada lykkäystä, mutta *taitavasta pinnauksesta huolimatta* hän ei siinä onnistunut.³⁵¹ Antin lähteminen armeijaan askarrutti kotiväen mieltä. *Olen ajatellut kun sais kesäksi eres jonkinlaisen palvelijan kyllä sekin jotain tekisi. Se on niin kovin kuuttia kun ei ole kuin Äiti ja minä.*³⁵² Miesvoiman puute vaivasi luonnollisesti lähes kaikkia maaseudulla asuneita perheitä. Suurinta huolta aiheutti se, miten raskaimmat työt saataisiin hoidettua.³⁵³ Tutkielmassa esitellyn perheen naiset saivat kuitenkin apua maatilán töihin useammaltakin eri taholta, ja he kirjoittivatkin kevättalvella 1943 Paavolle *Että ei meillä ole nyt oikein mitään hätää.*³⁵⁴ Oman miesvoiman puuttuminen rasitti kotiväkeä kuitenkin huomattavasti, vaikka kotiväki ei tätä aina myöntänytkään. *Teilläkin on huonoa kun on molemmat miehet pois kotoa mutta minkäs sillen voi.*³⁵⁵ Aputyövoimasta huolimatta viljelykseen sekä tilan muihin töihin liittyvät neuvot olivat kotona tarpeen. *Olen meinannut sulta kysyä että mistä nyt möyrätään jos jostain saamme miehen jos Vilhon pitää hyvin pian lähteä,* kirjoitti Anni Paavolle syksyllä 1943.³⁵⁶ Aina Paavon antamia neuvoja ei kuitenkaan pystytty toteuttamaan eikä kaikkia töitä onnistuttu tekemään suunnitellusti.³⁵⁷

Tietoa tilán töiden etenemisestä kulki sekä kodin ja Paavon välillä että Antin ja Paavon välillä. Veljekset kirjoittivat kotiasioista keskenään ja päivittivät tietojaan keskinäisellä kirjeenvaihdolla. *Kotoa sain muuten eilen tietoja: hyvin siellä kaikesta päättäen näyttävät työt lutviutuvan* Antti kertoi veljelleen.³⁵⁸ Tiedot siitä, miten työt kotona sujuivat, olivat hyvin tärkeitä veljeksille. Vaikka tiedot kotipuolen töiden edistymättömyydestä varmasti lisäsivät rintamalla olleiden veljesten taakkaa entisestään, epätietoisuus kotiasioista olisi oletettavasti ollut henkisesti vieläkin raskaampaa.

Maaseutuperheen jäsenille tiedon jakaminen töiden etenemisestä oli siis hyvin tärkeää. Tätä kuvastaa hyvin myös se, että kesällä 1944 sotatilanteen ollessa Suomen kannalta kriittinen, kirjeissä kirjoitettiin edelleen kuvauksia töiden etenemisestä kotona.³⁵⁹ Samoihin aikoihin kirjoitetuista

³⁴⁹ Kirjeitä Annilta Paavolle 1.1.1944 ja 3.7.1944 sekä äidiltä Paavolle 13.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁰ Kirje Vilholta Antille 31.10.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁵¹ Kirje Antilta Paavolle 24.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵² Kirje Annilta Paavolle 30.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵³ Junila 2012, 213–215.

³⁵⁴ Kirje äidiltä ja Annilta Paavolle 31.3.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁵ Kirje rintamakaverilta Paavolle 9.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁶ Kirjeet Annilta Paavolle 14.9.1943 ja 8.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁷ Kirje Annilta Paavolle 5.11.1943 ja Antilta Paavolle 17.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁸ Kirje Antilta Paavolle 4.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁵⁹ Esim. kirjeitä Annilta Paavolle 3.7.1944; 31.7.1944 ja 9.8.1944; Antilta Paavolle 11.7.1944 sekä äidiltä Paavolle 10.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

kirjeistä huokuu samalla vahva pelko siitä, että jompikumpi perheen miehistä saattaisi kaatua. Sankarivainajien määrän kasvaessa, ja jo haudatun Heikin viereisten sankarihautapaikkojen täyttyessä, kotipuolesta kirjoitettiin: *Se yksi mahdollisuus siinä meidän kohdalta meni, mutta me sydämestämme toivomme että ei, niin kävisikään.*³⁶⁰ Kaatuminen rintamalla koettiin hyvinkin mahdolliseksi ja kotiväki oli elätellyt toivoa, että mahdollisen suru-uutisen saapuessa voitaisiin veljekset edes haudata vierekkäin. Tällaisessakin tilanteessa koettiin kuitenkin tärkeäksi kirjoittaa myös töistä, mikä korostaa niiden merkitystä perheelle. Yksi selittävä tekijä töistä kirjoittamiselle on myös se, että niistä oli varmasti helpompi kirjoittaa kuin peloista tai sodan rasituksista. Rutiiniluonteinen kuvaus töiden etenemisestä pystyttiin kirjoittamaan, vaikka kirjoittaja olisi ollut suurenkin tunnekuohun vallassa.

Maatöiden hoitamiseen sota-aikana vaikuttivat oleellisesti rintamamiehille myönnetyt erilaiset viljelyslomat. Viljelyslomien lisäksi myös tavallisilla lomilla oli suuri merkitys töiden kannalta. Ei siis ole mikään ihme, että lomista ja viljelyslomista kirjoitettiin sangen usein kodin ja rintaman välillä. Sotilaiden välisessä kirjeenvaihdossa lomat puolestaan olivat yksi vakioaiheista, kuten jo aiemmin mainittiin.

Rintamamiehet pääsivät kotilomille jatkosodan aikana kolmesta neljään kertaa vuodessa. Tavallisesti lomat kestivät noin kymmenen päivää ja lomakiertoon vaikutti muun muassa se, oliko rintamamiehellä vaimo ja lapsia kotirintamalla.³⁶¹ Paavon ja hänen läheistensä kirjeenvaihdosta löytyvistä ajallisista aukoista voidaan melko luotettavasti päätellä, milloin Paavo on ollut kotona lomilla. Kirjeenvaihdossa esiintyvien aukkojen lisäksi kirjeissä on usein viittauksia joko tulevaan tai kuluneeseen lomaan sekä joissain tapauksissa sekä että.³⁶² On syytä huomata, että loma-aikoja ei ole määritelty päivälleen, vaan ainoastaan suuntaa antavasti. Tämän tutkielman kannalta ei ole oleellista oliko Paavo lomalla 10 vai 12 päivää, vaan tieto siitä, että hän ylipäättään on ollut lomalla.³⁶³

Tavallisten lomien lisäksi palveluksessa olleet miehet saattoivat siis päästä myös erilaisille työlomille. Tällaisia lomiamia tuli anoa erikseen eikä niiden myöntäminen ollut itsestäänselvyys.³⁶⁴ Työlomia ei kuitenkaan aina huomattu hakea, ja äiti kirjoittikin Paavolle elokuussa 1942: *minun tuli paha olla kun sinä sanot että sieltä on päästy työ lomalle että kun ei sinua oo huomattu yrittää.*³⁶⁵

³⁶⁰ Kirje Annilta Paavolle 9.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁶¹ Hagelstam 2012, 281–282.

³⁶² Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY. Paavon lomat tarkemmin eriteltynä kts. liite 3.

³⁶³ Kts. liite 3.

³⁶⁴ Kirje rintamamieheltä Paavolle 7.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁶⁵ Kirje äidiltä Paavolle 8.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

Elokuun viljelystöissä olisi varmasti kaivattu kaikki mahdollinen työvoima kotirintamalla, mutta Paavo ei vuonna 1942 päässyt elotöihin osallistumaan.

Työlomien lisäksi oli mahdollista saada myös esimerkiksi opiskelulomia. Tällainen loma myönnettiin Antille joulukuun 1943 ajaksi.³⁶⁶ Koululomalla Antin tuli kuitenkin edistyä opinnoissaan, joten aikaa töihin ei jäänyt niin paljoa kuin työlomalla olisi jäänyt.³⁶⁷ Toki Antti yritti tehdä töitä koulunkäynnin kustannuksella, mutta se ei kovin kauaa onnistunut.³⁶⁸ Työ- ja koululomien pituudet vaihtelivat. Tässä tutkielmassa käytetyn aineiston perusteella erikoislomien pituus vaihteli kahdesta viikosta kolmeen kuukauteen.³⁶⁹

Keväällä 1943 kotiväki yritti saada anottua Paavolle 2–3 viikon ylimääräistä työlomaa, joka oikeana ajankohtana olisi oikein tervetullut. *Meillä on vähän toivoa jos saisimme sinun kotiin vähäksi aikaa urho on ajanu sitä asiaa Hän sanoi että täällä ainakin hyväksyytiin, siitä on ollut oikein kokous.*³⁷⁰ Työloman oli tarkoitus pidentää Paavon tavallista lomaa, jotta sen aikana saataisiin kylvyöt tehtyä.³⁷¹ Paavo kaivattiin kotiin auttamaan töissä, kuten voidaan päätellä äidin kirjeestä. *Kyllä meidän on oikein hyvä ja kiitollinen mieli jos sinä pääsisit vähän kotia... kyllä minä sitä niin kovin toivon ja odotan ja olen montakertaa huokaissut Jumalan puoleen että hän johtais sen niin.*³⁷² Myös Anni ja Antti toivoivat omissa kirjeissään, että Paavolle myönnettäisiin loma. Etenkin Anni oli varsin luottavainen, että loma myönnettäisiin.³⁷³ Lomaa ei kuitenkaan Paavolle myönnetty ja pettymys oli suuri koko perheelle, koska Paavo ei näin ollen pystynyt auttamaan kevätkylvöissä.³⁷⁴ *Vaikka se oli niin ikävää kuulla että et sinä pääsekään lomalle ja me kun niin kovin odotimme... että mun oli niin paha olla että minä olin keskiviikkopäivän aivan sairas,* kirjoitti äiti Paavolle. Apua töihin saatiin tosin muualta, mutta työ oli tästä huolimatta hidasta.³⁷⁵ Kokemus oli varmasti karvas myös Paavolle, joka varsin hyvin tiesi työpanoksensa merkityksen kylvöissä. Lisäksi veistä haavassa käänsi varmasti myös ne useat kirjeet, joissa asiaa vatvottiin. Toisaalta mieltä rauhoittavana seikkana saattoi toimia se, että Paavo pääsi joka tapauksessa edes lyhyemmälle lomalle kotiväkeä auttamaan, vaikkei viljelyslomaa hänelle myönnettykään. Antin palvelukseen astumisesta ei ollut kulunut vielä kovinkaan pitkää aikaa, joten perheen naiset tuskin olivat vielä

³⁶⁶ Kirje Antilta Paavolle 24.11.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁶⁷ Kirje Annilta Paavolle 1.1.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁶⁸ Kirje Antilta Paavolle 17.12.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁶⁹ Kts. liite 3.

³⁷⁰ Kirje kotiväeltä Paavolle, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷¹ Kirjeet äidiltä Paavolle 15.5.1943 sekä Antilta Paavolle, 16.5.1943; Helluntai 1943 ja 6.6.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷² Kirje äidiltä Paavolle 7.4.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷³ Kirjeet Annilta Paavolle 23.4.1943 sekä Antilta Paavolle Vapun päivänä (1.5.) 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷⁴ Kirjeet Antilta Paavolle 10.5.1943 ja 16.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷⁵ Kirje äidiltä Paavolle 15.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

tottuneet kaksistaan olemiseen. Tämä saattaa osaltaan selittää sitä, että Paavo kaivattiin kenties tavallistakin enemmän kotiin. Se myös selittää kirjeistä huokuvan raskaan pettymyksen siitä, ettei Paavolle lomaa myönnetty. Toisaalta kylvötöiden tärkeys ja niiden vaikeutuminen Paavon lomamuksen vesityttyä selittävät myös pitkälti kirjeissä esiintyvää pettymystä.

Pettymyksestä huolimatta Paavolle anottiin myös syksyksi viljelyslomaa. *Toivotaan nyt sitten oikein sakilla sitä pitkää lomaa Sulle syksyksi sillä silloinhan se onkin melkein tarpeellisempi kuin nyt keväällä olisi ollutkaan*, kirjoitti Antti. Veljekset myös haaveilivat pääsevänsä yhtä aikaa lomalle, mutta Antti ei ollut asian suhteen kovinkaan toiveikas.³⁷⁶ Pitkän kotiloman arvo esiintyi myös rintamamiesten välisissä kirjeissä. Niissä ei pelkästään haikailtu siviilielämästä, vaan todettiin, että pitkällä lomalla saisi kotihommatkin tehtyä hyvälle mallille.³⁷⁷ Paavo anottiin siis jälleen lomalle ja äiti kirjoittikin Paavolle. *Mun nyt vain pitää jutella siitä sun lomasta kyllä sinua on anottu ja minä oon anonut anomasta päästyänikin*.³⁷⁸ Perheen iloksi Paavolle myönnettiin loppukesän viljelystöitä varten pidempi loma. *Niin jäädään nyt sitä lomaa odottamaan ja sanotaan voi hyvin ja näkemiin*.³⁷⁹ Myös Antti oli Paavon puolesta iloinen ja totesi Paavon töiden lisäksi ehtivän nyt nauttimaan siviilielämästäkin. *Se oli niin mukava paukku, että munkin on niin hyvä mieli, että tekisi oikein mieli nauraa ääneen*.³⁸⁰ Loma oli perheen yhteinen ilon aihe ja etenkin Antin kirjeessä on aistittavissa helpotusta siitä tiedosta, että kotona olisi varmasti joku tekemässä töitä.

Vuoden 1944 keväälle Paavolle anottiin jälleen kylvölomaa, vaikka odotukset eivät edelliskevään kokemusten perusteella olleet kovinkaan korkealla.³⁸¹ Tosin toivoa pidettiin yllä ja Paavon äiti olikin hieman toiveikkaampi asian suhteen.³⁸² Tästä lomasta ei kirjeissä enempää kirjoitella, mutta todennäköisesti loma on myönnetty, sillä kirjeenvaihdossa on reilun kolmen kuukauden ajallinen aukko maaliskuun lopulta aina kesäkuun lopulle asti.³⁸³ Tästä voidaan päätellä, että Paavolle on myönnetty melko pitkä loma, jonka aikana hän ei ole kirjeitä kirjoittanut tai ainakaan säästänyt hänelle kirjoitettuja kirjeitä. Täysin varmaksi tätä ei voida sanoa, mutta tasaisin väliajoin vastaanotettujen kirjeiden seassa tällainen aukko viittaa selkeästi lomaan. Paavon pitkä loma on varmasti ollut suureksi avuksi kotirintaman töiden hoidossa.

³⁷⁶ Kirjeet Antilta Paavolle Helluntai 1943 ja Juhannus 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷⁷ Esim. kirje rintamamieheltä Paavolle 10.7.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷⁸ Kirje äidiltä Paavolle 23.6.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁷⁹ Kirje äidiltä Paavolle 12.7.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸⁰ Kirje Antilta Paavolle 2.8.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸¹ Kirje Annilta Paavolle 8.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸² Kirje äidiltä Paavolle 22.3.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸³ Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Heinäkuussa 1944 kirjeenvaihdossa keskusteltiin jälleen lomista. *Siitä loma-asiasta tällä tietoa. Ei te taida päästä kumpikaan*, kirjoitti Anni veljelleen. Lomien saannin todettiin olevan nyt huomattavasti tiukemmassa kuin ennen.³⁸⁴ Sotatilanteen muutos oli näin ollen tiukentanut lomien myöntämistä eikä toiveita viljelyslomista juuri ollut. Tästä huolimatta maatyöt piti kotona hoitaa. Tämä todennäköisesti painoi rintamalla olleiden sotilaiden mieltä, vaikka sotatilanne olikin nyt edellisiä kesiä dramaattisempi.

Puolustusvoimat tarvitsi sodan aikana sotilailleen jatkuvasti elintarvikkeita. Sodan jatkuessa armeija joutui turvautumaan pakko-ottoihin elintarviketilanteensa turvaamiseksi. Useimmiten maanviljelijät suhtautuivat niihin ymmärtäväisesti. Luovutusmääräysten perusteella kerättiin viljan lisäksi muun muassa lihaa, perunaa ja heinää. Pääosin pakko-otot sujuivat hyvin ja säännöllisesti, mutta toisinaan ilmeni myös vaikeuksia. Esimerkiksi vuonna 1941 perunan pakko-ottoa vaikeutti huono satovuosi ja pakko-ottomääräysten antaminen keskellä ankarinta talvea.³⁸⁵ Maanviljelijöiden ikäviin velvollisuuksiin kuului näin ollen sota-aikana viljan ja muiden hyödykkeiden luovuttaminen valtion tarpeisiin. Luonnollisesti pakkoluovutukset koskivat myös tässä tutkielmassa esiintyvää perhettä. Kirjeenvaihdossa luovutusmääräykset nousivat esiin useampaan kertaan.

Syksyllä 1941 perheen piti saamansa luovutusmääräykseen mukaan luovuttaa 4500 kg leipäviljaa, 15 kg kauraa sekä 750 grammaa villaa per lammas. Määräys tuntui perheestä aivan liian suurelta ja Antti kirjoittikin, että *täällä saa ukko kuin ukko ilmoittaa viljansa tarkastukseen. Minä olenkin sen jo meidän puolesta tehnyt*.³⁸⁶ Luovutusmääräyksistä oli näin ollen mahdollista saada helpotusta, mutta kirjeistä ei käy ilmi, miten tässä tapauksessa kävi.

Seuraava luovutusmääräys osoitettiin vuoden vaihteessa 1941–1942. Sen mukaan tuli luovuttaa vielä 284 kg viljaa sekä 4590 kg perunoita. Perunasato oli kuitenkin jäänyt sangen heikoksi Paavon ja hänen perheensä tilalla, kuten muuallakin. Näin ollen Antti ihmettelikin, että *mistä ottavat perunoita kun ei ole niin ei ole*. Luovutusvelvollisuuksiin kuului myös 3020 kg heiniä ja 620 kg olkia, ja aikaa luovutusten täyttämiseen oli annettu ainoastaan tammikuu. *Taitaa meillä nipin napin olla tuo määrä, mutta lujille se ottaa, heinissä näes, kyllähän noita rukiinolkia nyt vielä sen verran on*.³⁸⁷ Luovutukset ottivat näin ollen hyvinkin koville eikä kaikkea vaadittua ilmeisesti pystytty luovuttamaan. Kovinkaan suurta purnausta luovutusmääräyksien johdosta ei näissä kirjeissä kuitenkaan ole havaittavissa. Toki ne nähdään ylisuuriksi ja osa todetaan jopa mahdottomiksi täyttää, kun

³⁸⁴ Kirje Annilta Paavolle 24.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸⁵ Pranttila 2006, 38–40.

³⁸⁶ Kirje Antilta Paavolle 5.1.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁸⁷ Kirje Antilta Paaville 2.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

luovutettavaa ei yksinkertaisesti ollut. Toisaalta se, mikä pystyttiin toimittamaan valtiolle mitä ilmeisimmin myös toimitettiin. Tähän saattoi osaltaan vaikuttaa se, että Paavo oli jo rintamalla. Kenties luovutusmääräykset oli mahdollista ymmärtää paremmin, kun oma perheenjäsen oli yksi ”hyötyjistä”. Toisaalta on luultavaa, että etenkin Paavoja suuret luovutusmäärät harmittivat, sillä olihan hän maatalon isäntä, vaikkei kotirintamalla ollutkaan.

Myös syksyllä 1943 perhe sai luovutusmääräyksen. Perunasato oli tällä kertaa ollut niin hyvä, että perunoita aiottiin laittaa myös myyntiin. Tästä huolimatta luovutusmääräys oli huomattavasti pienempi kuin edellinen vaatimus. *Meidän on varattava Puolustusvoimille perunoita 1115 kg.*³⁸⁸ Selvästi maltillisempaa luovutusmäärää saattaa osaltaan selittää se, että tuolloin perheen molemmat miehet olivat armeijassa. Lisäksi edellisellä kerralla perunoita ei pystytty luovuttamaan, kun niitä ei ollut tarpeeksi. Kirjeessä armeijalle varattavasta määrästä huomautetaan lähestulkoon sivumennen, joten tällä kertaa se ei ilmeisesti tuntunut mitenkään erityisen suurelta taakalta.

Vain hieman myöhemmin, joulukuussa 1943, saatiin uusi luovutusmääräys. Tällä kertaa määräys koettiin jälleen liian suureksi. *Kyllä meille tuli suuri viljan luovutusmääräys... en minä nyt viitsi sanoakaan. Siitä saa tehdä kirjallisen valituksen tämän kuun ajalla mistä syystä ei voi sitä täyttää.* Valituksen kotiväki aikoikin tehdä, kun Anttikin oli opiskelulomallaan. *Eiköhän nyt Antti sitä osaa tehdä.*³⁸⁹ Kotoa saapuneet tiedot uusista luovutusmääräyksistä ja siitä, että niistä aiottiin valittaa, huolettivat oletettavasti Paavoja. Vaikka Antti oli nyt kotona ja tekisi valituksen naisten puolesta, voidaan äidin lähettämästä kirjeestä päätellä hänen olleen hieman epävarma siitä, osasiko Antti hoitaa valituksen. Vanhimpana poikana Paavo olisi varmasti halunnut olla ainakin mukana tekemässä valitusta, mutta nyt hänen täytyi luottaa Antin hoitavan asian.

Maaliskuun alussa 1944 kirjeenvaihdossa mainittiin vielä uusista luovutusmääräyksistä sekä korvaavuuksista, mutta tarkkoja määriä ei mainittu.³⁹⁰ Pian tämän jälkeen Paavo pääsi pidemmälle viljelyslomalle kotiin, joten kirjeenvaihdossa ei enää ole havaittavissa merkkejä luovutusmääräyksistä. Oletettavaa onkin, että mahdollinen kevään tai alkukesän luovutus oli viimeinen luovutusmääräys, joka perheelle osoitettiin.

Maanviljelysperheen sodanajan arkeen kuului tilan töiden hoitaminen miesvoiman puutteesta huolimatta. Näin ollen on luonnollista, että perheen miesten loma-asiat nousivat kirjeissä merkittävään asemaan työasioiden rinnalle. Viljelys- ja työlomilla oli merkittävä osuus maatalon töiden

³⁸⁸ Kirje Annilta Paavolle 17.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁸⁹ Kirje äidiltä Paavolle 9.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

³⁹⁰ Kirje Annilta Paavolle 8.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

edistymisen ja perheen toimeentulon kannalta. Luovutusmääräykset puolestaan olivat sota-ajan viljelijöille taakka, josta ainakin tämä perhe pyrki suoriutumaan mahdollisimman hyvin huolimatta siitä, että luovutukset heikensivät perheen omaa toimeentuloa. Maanviljelysperheessä sodanajan arki muodostui näin ollen pitkälti työn, miesten kotilomien ja luovutusmääräysten ympärille.

4.2. SODAN UHRIT JA HEIKIN VIIMEINEN MATKA

Yksi sodan merkityksellisimmistä ja varmasti traumaattisimmista kokemuksista perheelle oli vanhimman pojan kaatuminen jatkosodan alussa. Kaatumisen jälkeen Heikkiä odotettiin kotiin haudattavaksi, jotta asia saataisiin jonkinlaiseen päätökseen. Heikin kaatumisen vuosipäivinä sekä niiden lähetyvillä perheen ajatukset palasivat usein kaatuneeseen perheenjäsenen.

Heikki kaatui 13. heinäkuuta 1941 Suistamossa.³⁹¹ Sankarivainajaa ei kuitenkaan saatu kotiin kovinkaan pian, sillä hautajaiset pidettiin kotiseudulla vasta helmikuun puolivälissä 1942.³⁹² Syy vainajan kotiseudulle siirtämisen hitauteen lienee se, että Heikki oli kaatunut kesällä hyökkäyssodan ollessa käynnissä. Tuolloin vainajat usein haudattiin väliaikaisiin kenttähautoihin.³⁹³ Heikkiä ei siis saatu sankarihautaan ennen kuin Paavo aloitti palveluksensa. Syksyn ja alkutalven kirjeenvaihdossa Heikin viimeisestä kotimatkasta kirjoitettiin todella usein. Tämä on ymmärrettävää, sillä asia painoi varmasti koko perheen mieltä.

Kotiväki oli odottanut Heikkiä kotiin jo yli kolme kuukautta ja oli kovaa vauhtia valmistautumassa Heikin hautajaisiin lokakuussa 1941. *Nyt on jo tupaan laitettu ensontapeeti ja kamaria justiin tapiseerataan.* Huoneiden kunnostus oli kallista, mutta *hänen kunniaksensa yritetään saada huoneet kauniiksi*, kirjoitti äiti Paavolle. Samalla kirjeessä muistutettiin Paavaa olemaan murehtimatta, koska hänellä varmasti oli omiakin murheita armeijassa. *Kun se taivan Isä on niin hyvä että se anta voimia.*³⁹⁴ Muutamaa päivää myöhemmin Anni puolestaan kirjoittaa Paavolle, että vielä ei ollut tietoa siitä, koska Heikki tuotaisiin, mutta muita heinäkuussa kaatuneita oli tuotu jo kotiin. Huoli Paavon kohtalosta painoi kovasti siskon mieltä. *Toivotaan että ei Jumala olisi määrännyt Sinulle samaa kohtaloa, kun Heikille. Vaan saisit palata terveenä kotiin äidin turvaksi kun Hän alkaa olla jo vanha.*³⁹⁵ Hiljattain kaatuneen veljen muisto painoi kotiväen mieltä ja he pelkäsivät Paavo joutuvan kokemaan saman kohtalon. Tällaiset kirjeet olivat varmasti vaikeita käsiteltäviä Paavolle, joka itsekin vielä suri veljeään.

³⁹¹ Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet, KA.

³⁹² Kirjeitä Annilta Paavolle 5.2.1942; 6.3.1942 ja 14.3.1942 sekä rintamamieheltä Paavolle 11.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁹³ Kempainen 2006, 69. Kts. tarkemmin kenttähautauksesta ja kaatuneiden evakuoinnista, Kempainen 2006, 65–74.

³⁹⁴ Kirje äidiltä Paavolle 24.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁹⁵ Kirje Annilta Paavolle 28.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

Kotiväen kirjeissä kerrottiin tasaisin väliajoin, ettei Heikin kotiinpaluusta ollut vieläkään kuulunut mitään, vaikka muita vainajia oli kyllä jo tuotu kotiseudulle.³⁹⁶ Heikkiä ei saatu vielä jouluksikaan kotiin. Tämä oli erityisesti perheen äidille kova paikka, etenkin kun Paavokaan ei päässyt jouluksi kotiin. Äiti purkikin tuntojaan Paavolle kirjeessään: *kun oli niin kovin hiljainen ja surullinen jouluku.*³⁹⁷ Tammikuussa Heikin odottaminen alkoi aiheuttaa yhä suurempaa turhautumista perheelle, sillä Heikistä ei vieläkään kuulunut mitään ja samaan aikaan muita sankarivainajia tuotiin kotiin. *Meidän täytyy odottaa vaikka kuinka kauan, ei silleen mitään mahda.*³⁹⁸ Helmikuun alussa tunnelma kotona oli edelleen hyvin odottava asian suhteen. *Ei se ikävä siitä, kumminkaan parane vaikka Heikki tuodaankin mutta olis levollisempi olla, kun sais Hänet tänne kotikirkon juurelle, sais käydä haudalla.*³⁹⁹ Vaikka vainajan kotiin saaminen oli kestänyt näin pitkään, oli kotiväellä selkeästi horjumaton usko siihen, että Heikki viimein tuotaisiin kotiin. Kun Heikki oli viimein saatu kotikirkon hautausmaan lepoon, oli koko perheen olo varmasti sangen helpottunut. Etenkin hautajaisten jälkeen rintamalle palannut Paavo oli oletettavasti helpottunut, sillä saattoihan hän edelleen luottaa siihen, että kaatuessaan hänkin pääsisi vielä viimeisen kerran kotiin.

Heikin kohtalo oli läsnä perheen kokemuksissa koko sodan ajan. Hänestä kirjoitettiin etenkin kaatumisen vuosipäivien läheisyydessä tai silloin, kun uusia sankareita haudattiin Heikin haudan lähelle. Kesäkuussa 1942 äiti kirjoitti Paavolle Heikin saaneen jo valkoisen ristin haudalleen.⁴⁰⁰ Paavo kirjoitti Heikin muistopäivänä 1942 äidilleen, joka oli hyvin otettu tästä. *Kyllä minun oli hyvä mieli kun sinä niin kauniisti kirjoitit Heikin muistopäivänä... mun oli koko päivän mieles että mikä päivä on.*⁴⁰¹ Tästä voidaan päätellä Paavon kirjoittaneen äidilleen lohdutuksen sanoja, jotka olivat liikuttaneet äitiä. Paavo kykeni näin ollen myös rintamalta käsin helpottamaan äitinsä oloa.

Muistot Heikistä tulivat joskus myös äidin uniin, ja äiti kertoikin Paavolle ikävän pintaan nostaneesta unestaan. *Heikki oli olevana lomalla ja pyysi että minä lähtisin hänen kanssaan asemalle... kyllä se Heikki oli kovasti vaan iloinen ja sanoi että tulkaa nyt vain.* Kirjeessä oli muutenkin dramaattinen sävy, sillä äiti oli tavanomaisen lopetuksen sijasta kirjoittanut loppuun *hyvästi.*⁴⁰² Äidin kova ikävä sekä kaatunutta Heikkiä että rintamalla ollutta Paavoä kohtaan on vahvasti aistittavissa kirjeestä. Kirjeessä on myös nähtävissä selvä pelko siitä, että Paavokin kaatuisi. Paavolle puolestaan tällainen kirje ei välttämättä ollut se kaikkein mieluisin kirje kotoa.

³⁹⁶ Esim. kirjeet kotiväeltä Paavolle 21.11.1941 ja 29.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁹⁷ Kirje äidiltä Paavolle 29.12.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁹⁸ Kirje Annilta Paavolle 19.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

³⁹⁹ Kirje Annilta Paavolle 5.2.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰⁰ Kirje äidiltä Paavolle 25.6.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰¹ Kirje äidiltä Paavolle 20.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰² Kirje äidiltä Paavolle 28.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

Tieto äidin pahasta olostasi ei varmasti helpottanut Paavonkaan oloa. Tällainen kirje nosti varmasti pintaan kuolemanuhan sotilaassa kuin sotilaassa.

Kesällä 1944 Heikin kaatumisesta oli kulunut jo aikaa, mutta muisto siitä sekä sotatilanne aiheutti kotiväelle syvää huolta rintamalla olleiden veljesten kohtalosta. Pappikin oli vierailut kotipuolessa ja se oli sotilas pappi ja puhui niin kauniisti Heikin muistolle ja lohdutti meitä teidänkin suhteen. Niin se on nyt sellaista sekasortoa että Jumala sen yksin tietää.⁴⁰³ Pelko veljesten kohtalosta on käsin kosketeltavaa Heikin muistopäivänä kirjoitetuissa kirjeissä. Niin nyt se on taas se muistojen päivä. Kyllä minä niin toivoisin että ei toista enää tulisi tällaista päivää meidän osalle sillä se olisi liian kova isku... me oomme jo niin rikki surusta että ei me enää voisi sitä kestää, kirjoitti äiti Paavolle. Samalle päivälle päivätyssä Annin kirjoittamassa kirjeessä toistuu sama pelko. Meille tuntuu niin kauhealta ajatellakaan että Teistä toisen pitäisi vielä antaa uhriksi.⁴⁰⁴ Usko omaan hengissä selviämiseen oli alkanut horjua myös rintamalla, sillä Paavo oli todennut, että hänen tulisi ennemmin kaatua kuin Antin, jos jommastakummasta tulisi valita. Tähän sekä äiti että Anni vastasivat kirjeissään. Etkä sinä olisi sen huonoa kun Anttikan kyllä sinä hyvin toimit kaikki kun vain saisit olla vapaures, kirjoitti äiti pojalleen. Annin vastaus oli sisällöltään hyvin samanlainen: Et sinä ole sen joutilaampi, kun Anttikan. Mitä niihin hyviin edellytyksiin tulee, niin olet sinä olle sellainen, kun tulee ollakin ei Antti ole sen parempi, jos hän koulus menestyy.⁴⁰⁵ Paavo oli ollut siis sitä mieltä, että koulussa paremmin menestynyt Antti pystyisi hoitamaan kotiasioita paremmin kuin hän, joten Paavon tulisi ennemmin kaatua. Kokemukset rintamalla olivat ilmeisesti vaikuttaneet Paavon mielialaan siten, että hän piti kaatumistaan jopa todennäköisenä vaihtoehtona. On huomattava, että kummassakaan kirjeessä, jotka kotoa lähetettiin, ei kirjoitettu rohkaisevia sanoja hengissä selviytymisen puolesta. Myös kotiväki uskoi näin ollen siihen, että jompikumpi veljeksistä voisi hyvinkin todennäköisesti menettää henkensä sodassa.

Myös muista kaatuneista kuin Heikistä kirjoitettiin kodin ja rintaman välillä. Usein kirjeet kertoivat lähinnä sen, kuka oli kaatunut ja koska. Suhteellisen pienessä yhteisössä lähes kaikki tiesivät ainakin nimeltä toisensa, mikä selittää osaltaan sitä, että suru-uutisista kirjoitettiin niin usein perheen kirjeenvaihdossa. Luonnollisestikaan kaikki kaatuneet eivät olleet läheisiä ystäviä tai sukulaisia, mutta silti heidät mainittiin kirjeissä. Lohtua sodan keskelle toi usko korkeampaan voimaan, jonka avulla sota-ajan arkea keuhettiin.

⁴⁰³ Kirje äidiltä Paavolle 10.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁰⁴ Kirjeitä äidiltä Paavolle 13.7.1944 sekä Annilta Paavolle 13.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁰⁵ *ibid.*

Syksyllä 1941, kun Heikin kaatumisesta ei vielä ollut kulunut kovinkaan pitkää aikaa, kotiväki ei voinut kuin pelätä Paavon puolesta ja luottaa Jumalaan. *Mutta muista siellä Jumalaa, kun ei me tiedä koska ja millä tavalla meidät täältä pois kutsutaan* kirjoitti Anni veljelleen.⁴⁰⁶ Syksyn aikana kaatuneita tuotiin kotiseudulle usein. Asiasta kerrottiin myös Paavolle, jota pyydettiin kantajaksi eräisiin hautajaisiin. *Kun niitä on nyt niin tuotu. Viime pyhänä haudattiin 4 ja nyt on taas jo monta odotukses.*⁴⁰⁷ Paavo ei päässyt kantajaksi niihin sankarihautajaisiin, joihin häntä oli pyydetty, sillä ainoastaan vanhempien tai sisarien hautajaisiin myönnettiin lomaa.⁴⁰⁸ Suruviestit kotipuolesta sekä tieto siitä, että läheisempiäkin oli kaatunut, lisäsi oletettavasti Paavon taakkaa. Jatkuvat muistutukset sankarivainajien määrästä saivat hänet varmasti miettimään myös omaa kohtaloaan.

Paavon siirryttyä rintamalle vuoden 1941 lopulla pitkä välimatka painoi perheen mielialaa. *On se kamalaa, kun Sinä olet niin kaukana... Mutta ei me nyt sillä kovin murehdi me uskomme Sinut Jumalan haltuun.*⁴⁰⁹ Talven ja kevään aikana ilmoituksia kaatuneista tuli Paavolle tasaisin väliajoin.⁴¹⁰ Kotirintamakin alkoi jo väsyä, kun kaatuneita tuotiin ja hautajaisia oli useita.⁴¹¹ *Se tuntuu niin käsittämättömältä, kun tulee tieto että se ja se on kaatunut.* Toisaalta myös kotiseudulla uskottiin uhrien olevan välttämättömiä. *Mutta nämä täytyy kestää, vaikka esimerkiksi Heikin, veljesi, kaatuminen oli minullekin katkeraa.*⁴¹² Kotiseudulta välitettiin tiedot kaatuneista, mutta samalla pyrittiin osoittamaan se, että uhrauksien tärkeys ymmärrettiin. Kirjeissä on havaittavissa, että maininnat kaatuneista muuttuvat vähitellen toteavammiksi ja neutraalimmiksi. Kesän aikana kaatumisilmoitukset jäävät jopa kokonaan pois kirjeistä. On vaikea sanoa, johtuuko tämä siitä, että suru-uutisiin turruttiin kotonakin vai siitä, että rintamalla olleen Paavon mielialaa ei haluttu masentaa liiaksi. On toki myös mahdollista, että vähän aikaan yhtään tuttua ei kaatunut. Toisaalta tämä tuntuisi hieman oudolta, sillä tähän asti kaatuneita oli kirjeissä mainittu tasaiseen tahtiin.

Syksyllä 1942 mainintoja kaatuneista alkaa taas ilmestyä kirjeenvaihtoon. Kotiväki oli jälleen osallistunut hautajaisiin, mutta asiasta kerrottiin kirjeessä lähestulkoon ohimennen.⁴¹³ Vuodenvaihteen jälkeen sankarihautajaisissa haudattiin kolme sankaria hartaustilaisuudessa, johon sekä Anni että Antti osallistuivat. Tässäkin kirjeessä hautajaiset mainitaan ainoastaan sivumennen.⁴¹⁴ Sankarihau-

⁴⁰⁶ Kirje Annilta Paavolle 28.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰⁷ Kirje äidiltä Paavolle 18.11.1941 sekä Hautajaiskutsu, joka sisältää pyynnön arkunkantajaksi 18.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰⁸ Kirje kotiväeltä Paavolle 29.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁰⁹ Kirje Annilta Paavolle 19.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴¹⁰ Esim. kirjeet Annilta Paavolle 6.3.1942; 14.3.1942; 5.4.1942 ja 21.4.1942 sekä kotirintamalta Paavolle 5.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴¹¹ Kirje Annilta Paavolle 5.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴¹² Kirje kotirintamalta Paavolle, 5.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴¹³ Kirje äidiltä Paavolle 21.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴¹⁴ Kirje Annilta Paavolla 30.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

tauksiin oli ilmeisesti jo totuttu eikä asiaa koettu mitenkään erikoisena. Tämä on ymmärrettävää, sillä olihan sotaa käyty jo lähes puolitoista vuotta.

Kuten jo aiemmin todettiin, sota-ajan kirjeenvaihdossa sankarikuolemaan viitattiin usein melko lyhyesti ja arkisen oloisesti, joskin kirjeenvaihdon osapuolista riippuen kuolemaa voitiin käsitellä myös syvällisemmin.⁴¹⁵ Sankarikuoleman merkitystä pohtimalla oli mahdollista saada lohtua läheisten kaatumisen aiheuttamaan suruun ja kaipuuseen. Ajatus siitä, ettei läheisen kuolema ollut turha, antoi mahdollisesti jopa jonkinasteista tyydytystä surun keskellä. Olihan uhrautuminen isänmaan puolesta sankarillinen teko, joka hyödytti yksilöä suurempaa yhteistä asiaa.⁴¹⁶ Paavon ja hänen perheensä kirjeenvaihdossa sankarikuolemaa ei itsessään analysoida, vaikkakin sankarihautajaisista ja -vainajista melko usein kirjoitettiin. Sen sijaan etenkin perheen naisväki haki lohtua ja voimaa uskonnosta. Usko siihen, että jokaisen rintamalla ja kotona olleen kohtalo oli Jumalan käsissä eikä sitä voinut ihminen muuttaa, auttoi perhettä kestäämään jatkuvaa kuolemanuhkaa.

Vuoden 1943 aikana perheen läheisiä menehtyi myös kotirintamalla. Nämä ikävät uutiset ilmoitettiin luonnollisesti myös Paavolle. *Niin Alli on nyt taistelunsa taistellut ja voiton kruunun saanut joka on meille kaikille pantu tallelle jonka Kristus on meille taistellut ja voittanut kalliin verensä vuodattamalla.* Hautajaiset olivat tuoneet perheen äidille mieleen Heikin ja hän kirjoitti asiasta myös Paavolle. *Kyllä mun pakkaa niin olla paha kun niin elävästi tuli Heikki ja Jaakko mieleen kun he nyt ovat molemmat pois sielä josta ei koskaan takaisin tulla.*⁴¹⁷ Hautajaisten jälkeen lähetettyjen kirjeiden lopussa oli tavanomaisten toivotusten sijasta *Jää Jumalan haltuun* -lopetus.⁴¹⁸ Näyttäisi siis siltä, että hautajaisten jälkeen Paavo sai äidiltään kirjeitä, joissa oli tavallista hartaampi sävy. Tämä ei varmasti jäänyt huomaamatta myöskään Paavolta. Kirjeet tuskin olivat niitä kannustavimpia, joita Paavo rintamalle sai. Ne osoittavat myös sen, kuinka perhe haki tukea Jumalasta murheen hetkillä.

Perheen uskonnollisuus ei näy ainoastaan äidin lähettämässä kirjeissä, vaan myös Paavon sisarusten lähettämässä kirjeissä on viittauksia uskonnollisuuteen. Tämä näkyy etenkin kirjeiden loppusanoissa. Läheskään aina tällaista uskonnollissävyytteistä kirjeen lopetusta ei ole, mutta niitä ilmenee tasaisin väliajoin.⁴¹⁹ Antin lähettämässä kirjeissä niitä on kaikkein harvimmin, mutta hänkin lopettaa kirjeensä muutama kertaan sanoihin *Jumalan varjelusta sinulle!* tai *Jumalan siunausta Sinulle!*⁴²⁰

⁴¹⁵ Kts. luku 2.3.

⁴¹⁶ Kemppainen 2006, 111–112. Tarkemmin sodan uhreista ja uhrautumisesta esim. Tepora 2008.

⁴¹⁷ Kirjeet äidiltä Paavolle 10.2.1943 ja 10.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴¹⁸ *ibid.*

⁴¹⁹ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁴²⁰ Kirjeet Antilta Paavolle 25.10.1942 ja 1.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

Nämä eivät tietenkään sinänsä osoita Antin syvää uskonnollisuutta, vaan voivat olla vain erilaisia tapoja lopettaa kirje. Toisaalta sanoilla on varmasti ollut joku merkitys myös Antille.

Joulunaikaan Paavon äidiltään saamat kirjeet olivat hyvin hartaita, ja niistä on selkeästi havaittavissa äidin vakaumuksellisuus. Joulunaika nosti äidin tunteet pintaan, koska kaikki perheenjäsenet eivät olleet jouluisin kotona. *En osaa arvata minkälainen sinun Joulusi on mutta se on varmaa että minun ja sinun Vapahtaja on syntynyt Jouluna ja sehän on se joulun tositarkoitus, että kun sen muistamme niin on kaikki hyvin.*⁴²¹ Ikävään haettiin näin ollen lievitystä joulun todellisesta tarkoituksesta.

Kesällä 1944 kirjoitetuissa kirjeissä on havaittavissa selkeä muutos aiemmin kirjoitettuihin kirjeisiin. Pelon ja epävarmuuden lisääntyessä kotirintamalta lähetetyt kirjeet sisälsivät huomattavasti enemmän uskonnollisia viittauksia.⁴²² Antin lähettämät kirjeet eivät sen sijaan sisältäneet ainuttakaan viittausta uskontoon, vaan olivat pikemmin lyhyitä tiedonantoja siitä, että Antti on yhä hengissä ja siitä, missä on taisteltu.⁴²³ Kotiväki ei voinut tehdä rintamalla taistelleiden veljesten hyväksi juuri muuta kuin rukoilla ja toivoa. *Niin kyllä se Jumala kuulee meitä kyllä minä olen niin hartaasti rukoillu teidän ja kaikkien puolesta toisinaan se on niin harrasta että on sydän pakahtua.*⁴²⁴ Ainoa vaihtoehto kotiväelle oli jättää asiat korkeamman haltuun. *Siis Jeesuksen armon turviin jätän sinut*, lopetti Anni kirjeensä.⁴²⁵

Vaikka sotatilanne helpottuikin loppukesästä 1944, eivät suru-uutiset antaneet perheelle rauhaa. Elokuun lopulla äidin sisko menehtyi kotirintamalla. Sairastellut tati *sai nukkua pois täältä surujen maasta*. Vaikka tati kuoli luonnollisesti, oli hänen kuolemansa silti raskasta etenkin perheen äidille.⁴²⁶ Toisaalta Antti huomautti, että *oli hänelle lepo parempi kuin eläminen ilman terveyttä.*⁴²⁷ Luonnollinen kuolema kotirintamalla ei sinällään liity sotakokemuksiin, mutta pojat olisivat varmasti halunneet olla saattamassa tatiänsä hautaan ja tukemassa äitiään. Sota kuitenkin esti tämän, joten surunvälittelut ja tukeminen jouduttiin suorittamaan kirjeitse pitkän matkan takaa.

Voidaan sanoa, että sodan kriittisimmillä hetkillä lähetetyt kirjeet saivat selkeästi uskonnollisemman sävyn, kuin rauhallisempina aikoina postitetut. Tällaisina hetkinä kirjoitetuista kirjeistä on

⁴²¹ Kirjeet äidiltä Paavolle 29.12.1941 ja 23.12.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴²² Kirjeitä Annilta Paavolle 3.7.1944; 13.7.1944 ja 24.7.1944 sekä äidiltä Paavolle 10.7.1944; 13.7.1944 ja 31.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴²³ Kirjeet Antilta Paavolle 11.7.1944; 30.7.1944 ja 16.8.1944 sekä postikortit Antilta Paavoklle 25.6.1944 ja 6.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴²⁴ Kirje äidiltä Paavolle 13.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴²⁵ Kirje Annilta Paavolle 13.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴²⁶ Kirje äidiltä Paavolle 6.9.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴²⁷ Kirje Antilta Paavolle 27.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

havaittavissa usko siihen, että kohtalo määrää asiat kuten tahtoo. Näin ollen ihmiset itse eivät voineet vaikuttaa siihen, kuka kaatuu ja kuka selviää. Tällainen ajattelu on varmasti ollut ehdottoman tärkeää oman mielenterveyden kannalta sodan arjessa. Vaikka perheenjäsenten puolesta pelättiin ja tarvittaessa surtiin, antoi usko Jumalan johdatukseen voimaa. Kuolemaa toki pelättiin, mutta se oli valitettava osa sodan todellisuutta eikä sille mitään voinut. Annin sanoin: *Ei osaa muuta sanoa kun se oli heidän osansa ja kohtalonsa*⁴²⁸.

4.3. POSTITOIMISTON HÄJYT JA SENSUURIN KÄDENJÄLKI KIRJEENVAIHDOSSA

Sensuuri vaikutti eittämättä yhtäläillä Paavon ja hänen perheensä sekä ystäviensä kirjeenvaihtoon jatkosodan aikana kuin muihinkin sota-ajan kirjeenkirjoittajiin. Tutkituissa kirjeissä on nähtävissä suoria viittauksia sensuuriin, mutta kirjeitä on kyettävä tulkitsemaan myös rivien välistä. Suorien viittausten sekä ”rivien välisen tekstin” avulla on mahdollista päätellä, kuinka hyvin Paavo perheineen noudatti yleisessä tiedossa olleita sensuuriohjeita.

Vaikka sensuuriohjeet ja -rajoitukset koskivat kirjeiden lisäksi myös pakettipostia, ei pakettien sisältö aina vastannut sitä, mitä niissä kerrottiin olevan. Sisällön pimittäminen aiheutti lähettäjiille huolta paketin perillepääsystä. *En oikein tiedä kuinka ne tuli eihän niissä oo sitä mitä sanotaan mutta kun niitä vaan sanottiin saava lähettä niin minä lähetin niitä.*⁴²⁹ Antti puolestaan tiedusteli oliko *sarkahousut, kintaat, juustonpala ja sokerisantaas* tulleet perille paketin ylipainosta huolimatta. *Se oli vähän ylipainoinen; sainkin valehdella hiki päässä, ennens kuin sitä otettiin vastaan. Siinä päällä seisoo sen sisältö: vain mantteli.*⁴³⁰ Kotoa olisi haluttu lähettää rintamalle enemmänkin elintarvikkeita ja vaatteita, mutta pakettien painoa rajoitettiin. Tästä ei niinkään syytetty valtiota, vaan syy vieritettiin postitoimistojen työntekijöiden niskaan, *kun ne ovat siellä postissa niin nuukia ja häyjä että sitten pitää siellä sitten ruveta vähentämään.*⁴³¹ Toisaalta perhe pyrki noudattamaan ainakin jossain määrin annettuja rajoituksia esimerkiksi voin lähettämisen suhteen. *Se on nyt taas vähän nuukas sortis. Kun radiosta eilen illalla luettiin että ei saa laittaa voita jos laittaa, niin se otetaan pois ja annetaan yleiseen kulutukseen.. Kun ne sitten on siellä postitoimistossa niin häyjä että ei tiedä kuinka sinne uskaltaa mennä.*⁴³² Tosin on otettava huomioon se, että voita ei lähetetty mahdollisesti senkään vuoksi, ettei sitä yksinkertaisesti ollut lähettää.

⁴²⁸ Kirje Annilta Paavolle 6.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴²⁹ Kirje äidiltä Paavolle 10.10.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁰ Kirje Antilta Paavolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³¹ Kirje kotiväeltä Paavolle 15.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³² Kirje Annilta Paavolle 29.11.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

Sotilasasioista kirjoittaminen ja spekulointi olivat ehdottoman kiellettyjä. Tästä huolimatta erinäisiä yksityiskohtia, joita ei olisi saanut kirjeissä paljastaa, kerrottiin varsin vapaasti. Toisaalta joistakin asioista ei kirjoitettu tai niistä kirjoitettiin niin kiertelemällä ja kaartelemalla, ettei niistä paljastunut minkäänlaisia tarkkoja tietoja. Paavon ja hänen perheensä kirjeenvaihdossa esiintyy sekä suoraa kertomista että asioiden kiertelyä.

Talvella 1942 Paavon alokaskauden päätyttyä Antti tiedusteli hänen aselajiaan. Antti esitti arvelunsa asiasta siten, että itse aselaji ei paljastunut ja toimi näin tehdessään sensuurin sallimissa rajoissa.⁴³³ Sensuuriohjeita ei kuitenkaan aina huomattu noudattaa yhtä tarkasti. Eräässä kotirintamalta lähetetyssä kirjeessä kerrotaan, että kylällä oli paljon miehiä Ilmasotakoulun läheisyydestä johtuen. Samoin kerrottiin joukossa olevan myös saksalaisia, joita huhujen mukaan oli tulossa myös lisää.⁴³⁴ Toisinaan myös tiedettiin, ettei jostain asiasta saisi kirjoittaa, mutta siitä ei välitetty. Kotipuolesta lähetetyssä kirjeessä kerrottiin tietyn henkilön olevan vänrikki Rukajärven suunnalla. *Eihän sitä nyt noin saisi panna, jo se on sotasalaisuus. Mutta jos tätä nyt sensuuri tirkistelee, niin pyyhkiköön yli.*⁴³⁵ Näin ollen sensuuria voitiin toisinaan jopa tietoisesti uhmata. Toisaalta sotilasarvon paljastaminen ei liene ollut kovinkaan suuri sotasalaisuus.

Kirjeitä kulki pakettien matkassa, vaikka periaatteessa näin ei olisi saanut olla.⁴³⁶ *Vastaan kirjeeseesi näin sapuskan keskellä, sillä onhan se paketti aina mukavampi kuin kirje.*⁴³⁷ *Kun kuvalehden kannes oli tai on kuva kun mies tai sotilas avaa paketin niin hän lukee kirjettä.*⁴³⁸ Kirjeen liittäminen pakettiin mukaan oli tämän perheen kohdalla tapa, jota silloin tällöin käytettiin. Kun tähän tapaan totuttiin, niin kirjeitä etsittiin vastaanotetuista paketeista säännöllisesti. *Kirjoitan vähän kun Antti sanoi etsineensä paketin sisältä kirjettä mutta ei ollut. Ajattelin että jos sinäkin etsisit.*⁴³⁹

Aika-ajoin sotasensuurin satunnaisotannot osuivat myös Paavon ja hänen perheensä ja ystäviensä väliseen kirjeenvaihtoon. Sensuurin jättämän leiman vuoksi kirjoittajat olivat tietoisia tarkastuksista, mikä johti usein siihen, että asiasta mainittiin lähettäjälle. *Niin se sinun kirjeesi oli menny tai tullu oiken tarkastuksen kautta mutta eihän siinä ollu mitään muuta kuin sitä jota aina ennenkin tyytyväisyyttä ja hyvää mieltä.*⁴⁴⁰ Toisinaan sensuurin käden jälki näkyi ainoastaan kuoren

⁴³³ Kirje Antilta Paavolle 22.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁴ Kirje kotirintamalta Paavolle 22.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁵ Kirje kotirintamalta Paavolle 12.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁶ P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen).

⁴³⁷ Kirje kotirintamalta paavolle 24.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁸ Kirje äidiltä Paavolle 3.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴³⁹ Kirje Annilta Paavolle 30.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁰ Kirje äidiltä Paavolle 6.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

leimassa.⁴⁴¹ Aika ajoin sotasensuurin tarkastuksiin suhtauduttiin huvittuneesti ja todettiin heidän tekevän turhaakin työtä. *Siinä taasen ukkojen noukka paloo, sotasensuurin äijäin nimittäin, kun avasivat sen Sun kirjeesi eivätkä saaneet ristata yhtään mitään.*⁴⁴²

Sijoituspaikean ilmoittaminen kirjeitse oli kiellettyä, mutta toisinaan tämä tieto kerrottiin sangen avoimesti. Toisaalta sijoituspaikekaa myös peiteltiin ja annettiin vastaanottajalle vinkkejä, missä päin kirjoittaja vaikutti. Antti kirjoitti *täältä suurehkon järven rantakaupungista*. Samassa kirjeessä hän kuitenkin paljastaa myös hieman tarkemmin sijaintiaan. *Täällä Saimaan rannalla me muuten ruikutamme, kun olit siitä vähän niin kuin epäilevällä kannalla.*⁴⁴³ Ilmeisesti Antti oli aiemmin kirjoittanut olinpaikastaan Paavolle siten, että Paavo ei ollut täysin varma, missä veli oli. Paikoista kirjoitettiin myös viittaamalla johonkin asiaan, jonka vain vastaanottaja tiesi. *Sitten se sakki siirrettiin siihen kaupunkiin, jossa Larvalan sukukunta asuu.*⁴⁴⁴ Tällä tavoin sijoituspaikeka voitiin ilmoittaa sensuurisäädöksiä rikkomatta.

Jälkikäteen tarkastellessa jotkin paikannimien kiertelyt ovat niin monimutkaisia, että on mahdollista, että kirjeen vastaanottajakin on saattanut mennä sekaisin. Antti kirjoitti, että jätettyään sen vanhan koulutuskaupungin lähdettiin matkaan junalla, *tosin päinvastaiseen suuntaan kuin mitä selvän järjen mukaan olisi pitänyt mennä ja pysähdyttiin eräässä kauppalassa*. Tämän jälkeen matkaa jatkettiin jälleen tulosuuntaan ja *saavuttiin sille asemalla, jossa rautatiematka loppui. Sinä olet tainnut monastikin ajella sen paikan ohi ennen vanhaan, kun oli vielä sillä vanhalla suunnalla. Olemme aivan lähellä sitä varuskuntaa, josta äsken oli puhe.*⁴⁴⁵ Heinäkuussa 1944 Antti kirjoitti veljelleen olevansa kylässä, *jonka nimi on yhteinen niiden vekottimien nimien kanssa, jotka mä ostin siltä Jaakontuvan ryssä.*⁴⁴⁶ Kirjeissä voitiin kiertää paikannimet näin ollen varsin monimutkaisestikin, mikä osoittaa sen, että sensuuriohjeita yritettiin noudattaa toisinaan hyvin sääntillisesti.

Toisinaan sijaintipaikkaa peiteltiin kirjaamalla kirjeen alkuun paikannimeksi *Täällä jossain*, mutta itse kirjeessä olinpaikkaa ei tästä huolimatta juuri peitelty. *Ollaan nimittäin Malmilla, mutta on tämä vaan eri korpea kun vertaa "Santikseen"* Myöskään yksikön tehtäviä tai koulutuspäämääriä ei aina muistettu tai haluttu jättää kertomatta: *Täällä opiskellaan radistin aakkosia.*⁴⁴⁷ Viittauksia laajemmistakin sotatoimista mahtui toisinaan kirjeisiin. Antti kirjoitti joutuneensa valvomaan öitä;

⁴⁴¹ Kirje kotirintamalta Paavolle 20.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁴² Kirje Antilta Paavolle 1.7.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴³ Kirje Antilta Paavolle 2.4.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁴ Kirje Antilta Paavolle 22.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁵ Kirje Antilta Paavolle 20.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁶ Kirje Antilta Paavolle 11.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁷ Kirje rintamakaverilta Paavolle 26.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

*ei saa näes rauhassa nukkua kun se yhteinen ystävämmme lentelee tuolta lahden ylitse.*⁴⁴⁸ On mahdotonta sanoa, onko kyseessä aina ollut vahinko tai tietämättömyys, vai onko sensuuria haluttu tietoisesti uhmata tai koetella. Mahdollista on myös se, että toisinaan sensuurista ja mahdollisista jälkiseurauksista ei välitetty ollenkaan, vaan kirjeisiin kirjoitettiin se, mitä haluttiin.

Kesän 1944 suurhyökkäyksen alettua sensuurin ohjeistukset tuskin olivat päällimmäisenä kirjoittajien mielissä kirjeitä kirjoitettaessa. Toisinaan kirjeet sisälsivät sotatoimien kannalta hyvin merkityksellisiä tietoja. Antti muun muassa kertoo, ettei tiedä mitä oli tulossa ja, että *on myös puhuttu jotain pst. kursseista.*⁴⁴⁹ Toisaalta paikannimiä ja sotatoimia ei suoraan yhdistelty. *Tämä meidän porukka oli myös, kuten arvelinkin, mukana siinä suuressa operaatiossa, joka johtikin sitten niin valtavaan menestykseen.*⁴⁵⁰

Myös kotirintamalta lähetetyissä kirjeissä saatettiin paljastaa sodan käyntiin liittyviä yksityiskohtia ilmeisen vahingossakin. Paavon keväällä 1944 saamassa kirjeessä todetaan kaiken tuntuva kovin synkältä kotiseudulla, *kun pitää iltaisin pimentää.*⁴⁵¹ Harmittomalta vaikuttavassa lauseessa kerrotaan alueen pimennyksistä, mikä voidaan tulkita sensuuriohjeiden vastaiseksi toiminnaksi. Tässä tapauksessa asia kuitenkin vaikuttaa viattomalta lipsahdukselta. On mahdollista etteivät kirjeiden kirjoittajat ohjeistuksista huolimatta aina välttämättä täysin tiedostaneet, mitä kirjeissä voi kertoa ja mitä ei.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, ettei Paavon ja hänen perheensä kirjoituksissa esiintynyt kovinkaan paljon niin sanottua kiellettyä materiaalia. Pakettien sisällöstä kyllä valehdeltiin ja toisinaan sijaintipaikkakuntien nimiä mainittiin, mutta toistuvaa tai tarkoituksellista kiellettyjen asioiden kirjoittelua ei ole havaittavissa. Tässä suhteessa kirjoittajat harrastivat siis melko tarkkaa itsesensuuria muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta.

4.4. VELJEKSET JA NAISET – SEURUSTELUA SOTA-AJAN TYYLIIN

Sodasta huolimatta ihmisten arkeen kuului sodan aikana myös erilaiset seurustelusuhteet. Tämän perheen pojat eivät suinkaan olleet poikkeus. Sota luonnollisesti vaikeutti kumppanin etsimistä ja löytämistä, mutta tästä huolimatta viittauksia ystävyyttä läheisempiin suhteisiin on kirjeistä löydettävissä.

⁴⁴⁸ Kirje Antilta Paavolle 2.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁴⁹ Kirje Antilta Paavolle 29.6.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁵⁰ Kirje Antilta Paavolle 16.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁵¹ Kirje Helliltä Paavolle 5.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Kun rintamamiehet kirjoittivat toisilleen, kyselivät he lähes aina toisiltaan lomista ja siviilielämästä. Usein kirjeet sisälsivät uteluja siitä, miten asiat luistivat kauniimman sukupuolen kanssa. Syksyllä 1942 Paavolta kyseltiin, että *muistikko naisis käydä loman aikana*.⁴⁵² Antti puolestaan kirjoitti Paavolle palvelustoveristaan, joka *Muistele kaihomiellellä siviiliä, unelmoi ja ikävöi siviilinaisten ihanuudesta ja ihanuutta*.⁴⁵³ Kiinnostus ja kaipaus vastakkaista sukupuolta kohtaan on hyvin ymmärrettävää etenkin, kun ottaa huomioon sen, että kirjoittajat olivat vielä melko nuoria miehiä. Sotatila tai ei, ihmiset kaipasivat ja löysivät kumppaneita rinnalleen.

Myös veljekset kirjoittivat toisilleen naisasioista, joskin toisinaan hieman pilke silmäkulmassa, mutta myös vakavammin. Antti, joka ei ollut vielä taistelurintamalla helluntaina 1943, kirjoitti veljelleen, että elämä oli kuin siviilissä ikään. *Ja tietysti kylässä myös tyttöjä on ja arvaat, että tällaisena miespuolan aikana uljas husaripoika on suuressa suosiossa*.⁴⁵⁴ Kuten aiemmin mainittiin sota-aikana oli yleistä, että nuoret etsivät vastakkaista sukupuolta olevia kirjeenvaihtoveriteitä jopa lehti-ilmoituksin.⁴⁵⁵ Tuntemattomia vastakkaisen sukupuolen edustajia lähestyttiin sekä mielialan kohottamistarkoituksessa että myös romanttisten elämysten toivossa.⁴⁵⁶ Myös Antti oli lähestynyt vastakkaista sukupuolta kirjeenvaihtotarkoituksessa, mutta asia ei ollut juuri edennyt. *En ole vierasta naisväkeä lähestynyt kuin vaivaisella kortilla, siihen sain kirjeen vastaukseksi, mutta se on taas jäänyt multa vastaamatta vaikka on tullut jo toista kuukautta sitten*. Veljekset kertoivat toisilleen melko avoimesti naisasioistaan, vaikkei niistä aina ollut niin paljon kerrottavaakaan.⁴⁵⁷ Ainakin Antti haki kirjeenvaihtoseuraa tuntemattomista vastakkaisen sukupuolen edustajista, mutta ei kuitenkaan ollut kovin aktiivinen asian suhteen, vaikka vastauksen korttiinsa saikin.

Oltuaan hieman pidemmällä lomalla kotopuolella loppukesästä 1943 Paavo alkoi saada huomattavan usein kirjeitä Helli-nimiseltä nuorelta naiselta. Paavo oli aiemminkin saanut häneltä ainakin yhden kirjeen tammikuussa 1943, mutta näiden myöhempien kirjeiden sävy on huomattavasti romanttisempi. Helli ei kuitenkaan kirjoittanut Paavolle enää maaliskuun 1944 jälkeen.⁴⁵⁸ On mahdollista, että Paavon ja Helliin seurustelu- tai kirjeenvaihtoseurustelusuhde lakkasi muutaman kuukauden jälkeen, mutta on olemassa myös se mahdollisuus, että kirjeet eivät jostain syystä ole säilyneet tai niitä ei ole haluttu luovuttaa arkistoitavaksi.

⁴⁵² Kirje rintamamieheltä Paavolle 21.11.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁵³ Kirje Antilta Paavolle Vapunpäivä 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁵⁴ Kirje Antilta Paavolle Helluntai 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁵⁵ Kts. luku 2.2.

⁴⁵⁶ Junila 2012, 220.

⁴⁵⁷ Kirje Antilta Paavolle Juhannus 1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁵⁸ Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Voidaan kuitenkin päätellä, että Paavon loman aikana parin välillä jotain tapahtunut, sillä kirjeitä on loman jälkeen vaihtunut tiuhaan. *Ehdin odottaa sitä jo monena päivänä, vaikka en varmasti rohjennut uskoa, että kirjoittaisit minulle. Olin jo aivan onneton kun luulin, että olit mun kokonaan unohtanut*, kirjoitti Helli. Kirjettä odottavan aika oli kotirintamalla pitkä. *Varmasti se kuluisi paljon nopeammin ja hauskemmin jos, ... arvaathan mitä tarkoitan?* Helli oli myös huolissaan siitä, että Paavo näyttäisi kirjeitä muille. *Lupaathan olla niin kiltti ja hävittää nämä kirjeeni heti kun olet lukenut.*⁴⁵⁹ Kirjeestä on pääteltävissä, että kyseessä oli enemmän kuin vain ystävän kirje toiselle.

Paavo ei ollut ilmeisesti aivan varma siitä, oliko Helli hänen kanssaan ihan tosissaan, sillä hän epäili, ettei Helli hänelle kirjoittaisi takaisin. Helli kuitenkin vakuutti Paavolle tämän olevan hänen ainoansa. *Ei minulla ole edes ketään muita kirjeenvaihtovereita kuin Sinä. Ja jos luulet, että asetan jonkun muun Sinua ylemmäksi, niin erehdyt pahan kerran. Toivoisin hyvin ettet uskoisi kaikkea, mitä Sinulle juurutaan.*⁴⁶⁰ Paavo oli luultavasti hieman allapäin sen vuoksi, että joutui lomansa jälkeen olemaan pitkän ajan rintamalla, sillä Helli kirjoitti ymmärtävänsä häntä. *En yhtään ihmettele, vaikka mielesi joskus tuntuukin vähän katkeralta ja surulliselta.*⁴⁶¹

Mitä ilmeisimmin myös Antti oli tietoinen siitä, että Paavon ja Hellin välillä oli loman aikana tapahtunut jotain. *Toivottavasti olet nyt saanut nyt niin usein niiltä "siviiliaikasi" morsiamilta kirjeitä, ettet ole ehtinyt etkä huomannut minulta odottaakaan!* totesi Antti siitä, ettei ollut muistanut hetkeen kirjoittaa. Vielä suuremman viittauksen Paavon ja Hellin suhteesta hän kirjoitti kirjeen loppuun: *Toivottavasti saat usein sellaisia "hellistä hellimpiä" kirjeitä sieltä Alakylästä päin! Onnittelten! Älä sentään suutu!*⁴⁶² Paavo oli siis joko kertonut Antille suhteestaan tai sitten tieto oli kulkeutunut Antin korviin muita reittejä pitkin. Joka tapauksessa pikkuveli oli iloinen Paavon puolesta, muttei voinut vastustaa kiusausta laskea leikkiä Paavon kustannuksella.

Olenlaisena osana kaukosuhdetta oli luonnollisesti kuvan lähettäminen itsestä toiselle. *Sinun kuvasi on tässä pöydällä edessäni, on niin hauska katsella sitä täällä yksinäni, kun kaikki jo nukkuvat eikä tarvitse pelätä että kukaan tulisi ja näkisi.*⁴⁶³ *Mutta kuinka minä nyt uskallan laittaa sen kuvani Sinulle. Laitat pian senkin siihen kellon alle seinään kaikkien "ihailtavaksi",* kirjoitti Helli.⁴⁶⁴ Näistä kommentteista voidaan päätellä, että Helli oli mahdollisesti hieman ujo sekä sen, että suhde

⁴⁵⁹ Kirje Helliltä Paavolle 15.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁰ Kirje Helliltä Paavolle 22.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶¹ ibid.

⁴⁶² Kirje Antilta Paavolle 27.9.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶³ Kirje Helliltä Paavolle 6.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁴ Kirje Helliltä Paavolle 14.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

oli vielä kovin tuore. Helli katseli Paavon kuvaa puoliksi salaa eikä missään nimessä halunnut, että Paavo näyttäisi hänen kuvaansa tai kirjeitään kenellekään muulle.

Kirjeenvaihto oli ilmeisen tiivistä pariskunnan välillä, sillä Paavo lähetti Hellille paljon kenttäpostilipukkeita. Helli jopa hieman toppuutteli Paavoja asian suhteen. *Kiitos parhain kirjeestäsi sekä niistä kenttäpostilipukkeista jotka sain tänäpäivänä. Älä nyt vain kaikkea niitä mulle lähetä, et pian saa kotoasi kirjeitä ollenkaan.* Tästä huolimatta Paavo lähetti lipukkeita Hellille, joka oli niistä kiitollinen, mutta torui samalla Paavoja. *Sinä paha poika lähetät ne mulle kaikki.*⁴⁶⁵ Kirjeitä Helli odotti malttamattomasti eikä niiden sisällöllä ollut juuri väliä. *Vaikkapa ei tulisi muuta kuin pelkkä kuori ja sen sisällä Sinulta terveisiä, niin sekin riittäisi.*⁴⁶⁶ Hiemankin pidemmästä välistä kirjeiden välillä huomautettiin välittömästi. Helli moitti Paavoja, *kun olet kiusannut minua näin kauan, kun et ole ennen kirjoittanut.*⁴⁶⁷ Paavo siis lähetti huomattavan määrän kenttäpostilipukkeita Hellille, mitä voidaan pitää jonkinasteisena merkinä suhteen vakavuudesta. Ainakaan Paavolla ei näyttäisi olleen muita naisihmisiä, joille hän olisi lipukkeita lähetellyt kirjeiden toivossa.

Lomien aikana suhde Paavon ja Hellin välillä näyttäisi syventyneen entisestään. Alkuvuodesta 1944 Paavo oli käynyt lomalla ja tavannut luonnollisesti myös Hellin loman aikana. Suhteen syventymisestä voidaan pitää vihjeenä Hellin kirjeessään kirjoittamia sanoja; *Et kai tosissasi ajattele, että minä olisin pilailnut Sinulle lomalla ollessasi. Minusta se on vakava asia, joten en sitä millään pilalla sanonut, vaan aivan tosissani.*⁴⁶⁸ Tämän jälkeen kirjeenvaihto pariskunnan välillä on mitä ilmeisimmin lopahtanut lähes kokonaan. Jonkinlaisesta välirikosta kielii myös Hellin viimeinen kirje Paavolle. *Enkä varmastikaan koskaan tule unohtamaan, enkä pidä ketään sen parempana.*⁴⁶⁹ Suhteen nopeaa loppumista selittänee osaltaan parin melko nuori ikä. Paavo oli suhteen alkaessa 21-vuotias ja Helli puolestaan täytti 18 vuotta lokakuussa 1943.⁴⁷⁰ On mahdotonta sanoa, sisältääkö kirjekokoelma kaikkia kirjeitä, jotka Paavo on aikanaan Helliltä saanut. Niistä kirjeistä, jotka ovat käytettävissä, voidaan kuitenkin päätellä se, että Paavon ja Hellin suhde syveni jonkin verran niiden kuukausien aikana kun kirjeitä vaihdettiin. Yhtä lailla on havaittavissa, että suhde loppuu melko äkisti. Kirjeitä ei enää vaihdettukaan ja Helli kirjoitti, ettei koskaan unohtaisi Paavoja. Ei ole tietenkään täysin varmaa, että suhde olisi edennyt juuri näin, mutta kirjeet ja niiden puuttuminen viittaavat tähän suuntaan.

⁴⁶⁵ Kirjeet Helliltä Paavolle 22.10.1943 ja 21.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁶ Kirje Helliltä Paavolle 22.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁷ Kirje Helliltä Paavolle 3.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁸ Kirje Helliltä Paavolle 9.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁶⁹ Kirje Helliltä Paavolle 5.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷⁰ Kirje Helliltä Paavolle 14.10.1943 sekä syntymäpäiväkortteja Paavolle vuosilta 1942, 1943 ja 1944, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

Suhde oli kuitenkin ollut ainakin niin vakava, että Paavon äiti oli huomannut sen. Paavon palattua rintamalle lomansa jälkeen syksyllä 1943 äiti kyseli häneltä, miksi Paavo oli hankkinut tupakka-laatikoita loman aikana. *Oletko sinä hankkinut niitä kihlajaisiasi varten vai*, kiusoitteli äiti poikaansa.⁴⁷¹ Paavon rintamatoveri puolestaan kirjoitti kihlajaisistaan Paavolle ja tiedusteli samalla, että, *joko sinä pian sen kuperkeikan teet?*⁴⁷² Kotirintamalta lähetetyssä kirjeessä puolestaan huomautettiin, että *silloon tällöön tuloo jokin poika aina lomalle, joka palaa takaisin paikalleen rengastettuna.*⁴⁷³ Viittaukset kihlajaisista saattavat tietenkin olla täysin sattumaa, mutta ainakin Paavon oli huomattu viihtyvän lomallaan tietyn tytön seurassa ja kirjoittelevan hänelle rintamalta.

Tiedot suhteesta etenivät myös Paavon kavereille, jotka kyselivätkin asiasta häneltä. *Olitko vielä sen H:lleen kans. Vaikka mitäs apua sitä on usein muuttaa*, totesi rintamakaveri Paavolle helmikuussa 1944.⁴⁷⁴ *Kyllä kai muistit käydä joen toisella puolella vähän juttelemassa rakkauden sanoja eräällä neitoselle. Sen sanon että pistä ”pökköä pesään” ja tao niinkauan kun rauta on kuumaa*, ohjeisti Paavon kaveri lomakuulumisten tiedustelun yhteydessä.⁴⁷⁵ Paavo sai kavereiltaan näin ollen kirjeitä, jotka sisälsivät niin neuvoja, kiusoittelua kuin vihjailevia ohjeitakin naisasioiden suhteen. Tällaiset kirjeet ovat ymmärrettäviä, kun ottaa huomioon kirjoittajien iän sekä sen, että he olivat kaikki palveluksessa.

Tiedusteluja Paavon naisasioista sateli myös kotirintamalla olleilta ystäviltä. Kotopuolesta kirjoitetuissa kirjeessä todetaan seurusteluasioiden olevan hyvin hiljaisella tolalla naispuolisen kirjoittajan kohdalla. *Poijat on nykyään niin vaativaisia näis flikka asioos. Jaa, jaa – se on nyt poikien ”etsikkoaikaa” vaihdettahan flikkaa niin kuin märkiä lapasia. Kuinkas ne sun asias nykyään tällä alalla?*⁴⁷⁶ Asioista puhuttiin melko suorasukaisesti myös kotirintamalla, ei vain rintamamiesten välillä. On selvää, että Paavo oli läheinen kirjoittaja kanssa, koska kysymykset ja ilmaisut olivat sängen henkilökohtaisia ja suorita.

Veljesten välisessä kirjeenvaihdossa naisasioista kirjoiteltiin usein pilke silmäkulmassa, kuten edellä mainittu Antin harrastama kiusoittelu osoittaa. Antin ollessa lukulomallaan jouluna 1943 hän kirjoitti, että rekikelit olivat mainiot ja tyttöjen kanssa oli mukava ajella reellä. Huumoriakaan Antti ei kirjeissään unohtanut. *Pakkaavat vaan olevahan niin vielä hyväns kunnos, ja kun niitä vielä on niin ylen määrin, niin ei tahdo raskia oikein ravia päästää... En tiedä mikä niitä naisia täällä*

⁴⁷¹ Kirje äidiltä Paavolle 25.11.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷² Kirje rintamamieheltä Paavolle 8.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷³ Kirje kotirintamalta Paavolle 29.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷⁴ Kirje rintamamieheltä Paavolle 9.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷⁵ Kirje rintamamieheltä Paavolle 26.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷⁶ Kirje kotirintamalta Paavolle 27.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

*lihoottaa vaikka pitää puhjetten mukhan olla korttiannokset.*⁴⁷⁷ Vastakkaisesta sukupuolesta kirjoitettiin näin ollen sekä vakavasti että huumorimielellä veljesten kesken.

Sota-aika sai ihmiset sekä pidättäytymään että aktivoitumaan seurustelusuhteiden ja kumppanin etsimisen suhteen. Toisaalta pelättiin sitoutumisen tuomaa lopullisen menetyksen mahdollisuutta, mutta toisaalta haluttiin kokea rakkauden tunne ennen kuin kuolema korjaisi satonsa. Tästä syystä suhteita solmittiin aiempaa nopeammin, mikä johti myös useampiin eroihin kumppanien välillä.⁴⁷⁸ Sota ei siis estänyt nuoria ihmisiä rakentamasta seurustelusuhteita tai ihastumasta. Luonnollisesti se vaikeutti normaalia kanssakäymistä, muttei tukahduttanut sitä kokonaan. Kuten rauhanaikanakin, osa suhteista jatkui ja osa päättyi, mutta sota sai aikaan sen, että ratkaisuja tehtiin impulsiivisemmin kuin rauhan aikana. Seurustelu ja erilaiset suhteet olivat näin ollen osa sodan kokemushistoriaa eikä niitä tule vähätellä, vaikka ne saattavatkin vaikuttaa vähäpätöisiltä sota-ajan maailmassa.

4.5. RAUHANKAIPUUTA JA SOTATILAAN TURTUMISTA

Jatkosodasta odotettiin yleisesti vain lyhyen aikaa kestäväää sotaa, jonka oletettiin loppuvan muutamassa kuukaudessa. Edes pessimistisimmät arviot eivät uskoneet, että sota kestäisi yli kolme vuotta. Sodan päättymisestä unelmoiminen ja normaalielämään palaamisesta haaveileminen liittyvät olennaisesti sotakokemuksiin. Sodan päättymisen herätti varmasti jokaisessa yksilössä, jota sota oli jollain tavalla kosketanut, jonkinlaisen tunnereaktion ja -kokemuksen.

Myös tässä tutkielmassa esiin nostetut perheet uskoivat sodan päättyvän melko nopeasti. Paavon ja hänen perheensä kirjeenvaihdossa ensimmäiset merkit sotaväsämyksestä ja toiveet sodan loppumisesta ovat nähtävissä vuoden 1942 alussa kirjoitetuissa kirjeissä. *Ei tiedä koska sota loppuu täällä kovasti odotetaan ja jokainen aina sanoo että voi, kun sota jo loppuisi.*⁴⁷⁹ Kevään edetessä merkkejä sodan loppumisesta ei näkynyt, vaan epävarmuus jatkui. Anni kirjoitti veljelleen, että kotopuolessa kevättöihin valmistautuneet viljelijät olivat hankkineet joka taloon riihikoneet. *Minun mielestäni on kamalaa täällä mahtavoida, kun toisten täytyy olla sodassa eikä tiedä koska sota loppuu.*⁴⁸⁰ On selkeästi havaittavissa, ettei Anni enää uskonut sodan loppuva kovinkaan pian. Näyttäisi pikemminkin siltä, että hänen toiveensa nopeasta rauhasta olivat karisseet lähestulkoon kokonaan.

Huhuja rauhasta liikkui vähän väliä etenkin kotirintamalla, mikä huomioitiin myös sotamiesten välisessä kirjeenvaihdossa. *Kyllähän ne siellä kotopuolessa huuhusivat että rauha tuloo*

⁴⁷⁷ Kirje Antilta Paavolle 17.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁷⁸ Näre 2008, 336.

⁴⁷⁹ Kirje Annilta Paavolle 19.1.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁸⁰ Kirje Annilta Paavolle 10.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

maaliskuussa, sai Paavo lukea vastaanottamastaan kirjeestä huhtikuussa 1942. Kirjeestä on havaittavissa hieman sarkasmia huhuja kohtaan. Ainakaan kirjeen kirjoittaja ei uskonut rauhan tulevan pian, sillä hän kirjoitti myös lomakierrosta ja tulevista lomista.⁴⁸¹ Rintamamies näytti uskovan, että sota jatkuisi vielä hänen seuraaviin lomiinsa asti. Kokemukset kotona ja rintamalla olivat erilaisia, joten on ymmärrettävää, että kotirintama uskoi rintamamiehiä herkemmin rauhan tuloon.

Rauhaa ei kuitenkaan tullut ja sota-ajan arkeen turruttiin niin kotona kuin rintamillakin. Rauha ei näyttäytynyt kovinkaan todellisena vaihtoehtona, mutta sitä jaksettiin siitä huolimatta toivoa: *kun tuo sota vain loppuisi. Ehkä sekin nyt sentään joskus loppuu... toivossa on hyvä elää.*⁴⁸² Rintamallakin oltiin jo tympääntyneitä sotaan. *Niinkun tiedät, että kuivaa ja tympiäähän se on tämä sotahomma hyvin on ollut hiljaista suurin painostus on täällä korsussa, lutikat käyvät päälle yötä ja päivää järsivätkin niin armottomasti.*⁴⁸³ *Kun loppuis vain joskus tämä mellakka, että pääsis sitten joskus pois täältä.*⁴⁸⁴ Kotona siis odotettiin ja toivottiin rauhaa, mutta rintamalla oltiin ennen kaikkea kyllästyneitä hiljaiseloon. Uskoakseni rintamamiehetkään eivät toivoneet sodan jatkuvan, mutta sotilaalle odottaminen lienee yksi suurimmista stressitekijöistä sota-aikana. Odottaessa sotilaalla on usein liikaa aikaa ajatella. Asemasotavaihe tarjosi tätä ajattelu-aikaa rintamalla yllin kyllin.

Vuoden 1943 aikana Suomessa alettiin ymmärtää, ettei sota päättyisi Saksan voittoon. Esimerkiksi Saksan tappiot Stalingradissa vaikuttivat selkeästi suomalaisten mielialoihin. Samalla kuitenkin tiedostettiin sodan loppumisen olevan vielä kaukana.⁴⁸⁵ Jouluna 1943 sotaväsymystä oli jälleen havaittavissa myös kirjeenvaihdossa. *Kunpa tämä joulu nyt olis viimeinen joulu sodan varjossa*, kirjoitti rintamamies Paavolle.⁴⁸⁶ Vaikka jouluisin sodan loppumisesta varmasti haaveiltiin enemmän, esiintyy kirjeissä yllättävän vähän rauhantoiveita. Kenties sotaan oli turruttu jo niin paljon, ettei rauhaa juuri enää edes ajateltu. Toisaalta on myös mahdollista, että ajatuksia rauhasta ei kirjoiteltu, koska se oli periaatteessa kiellettyä, ja tarkastajat olisivat tällaista kirjoittelua huomattessaan sen joka tapauksessa poistaneet.

Kesällä 1944 rauhanhuhuja kiersi sekä kotona että rintamalla, mutta vielä heinäkuussa tarkempaa tietoa asiasta ei juuri ollut. *Paras vaan kun ei fundeeraa mitään, eikä hauku sen kummemmin hallitusta eikä eduskuntaakaan, möllöttelöä vaan ja usko, että kaikki vielä selviää hyvin.*⁴⁸⁷ Uskoa siihen, että kaikki kävisi vielä hyvin, oli näin ollen vielä jäljellä kovista kokemuksista huolimatta.

⁴⁸¹ Kirje rintamamieheltä Paavolle 10.4.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁸² Kirje serkulta Paavolle 28.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁸³ Kirje rintamamieheltä Paavolle 28.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁸⁴ Kirje rintamamieheltä Paavolle 9.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁸⁵ Junila 2012, 202.

⁴⁸⁶ Kirje rintamamieheltä Paavolle 30.11.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁸⁷ Kirje Antilta Paavolle 11.7.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Elokuun lopulla rauhan tuloa ennusteltiin joka puolella. *Niin, täällä on kovasti hölisty rauhasta ja sen tuloa ennustettu, mutta ei se tähän mennessä ole ainakaan tullut.* Hetkeksi huhut olivat rintamallakin rauhoittuneet, *mutta nyt ovat ”rauhankonferenssit” jälleen istuneet useita päiviä,* kirjoitti Antti. Hänen oma mielipiteensä ei jäänyt kovinkaan epäselväksi kirjeessä. *Toivottavasti tästä rauha pian selkee sillä eihän tämä näytä sotimallakaan tulevan selvemmäksi. Saavatpahan nuo suurvallat, joilla on kyllä rintoja joilla rykiä, selvitellä lopun meidänkin puolestamme. Onhan siellä nyt sellainen mies peräsimmä, joka varmaan osaa tätä purkkia tyyräillä.*⁴⁸⁸ Rauhan uskottiin siis tulevan ennemmin tai myöhemmin. Ainakin rintamamiesten keskuudessa uskottiin horjumattomasti Mannerheimin onnistuvan neuvotteluissa.

Kun aselepo viimein solmittiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli tunnelma helpottunut, mutta samalla odottava. *Rytinä on ainakin toistaiseksi lopussa nyt ja evät vielä liikkuvat... Toivottavasti tämä nyt pian sukeutuu todelliseksi rauhaksi, niin ettei tarvitse enää ruveta paukuttelemaan,* kirjoitti Antti veljelleen syyskuun alussa. Aselepo otettiin ilolla vastaan, mutta samalla huoli tulevaisuudesta oli vahvasti läsnä. *Olihan se sellainen yllättävä pikku paukaus tuo aselepo, vaikka sitä oli kauan ja hartaasti odotettukin... Kova rauhahan siitä tietysti taas on tehtävä, mutta pääasia taitaa olla että päästään tämän kriittisimmän ajan ohitse. Hengissä säilymisestä osattiin kuitenkin iloita. Pääasiahän tällä kertaa on että henki vielä liikkuu ja nyrkit ovat ehjät.*⁴⁸⁹

Lopullisten rauhannehtojen tultua julki ei kirjeenvaihdosta ole löydettävissä suurta kritiikkiä niitä vastaan. *Tulihan se sitten lopuksi se rauhakin vaikka hiukan lujassa luovutti olleen. Kovat näyttävät olevan ehdot mutta eiköhän tässä nyt silti päästä eteenpäin päivä kerrallaan, niin kauan kunnes tuo tilanne maailmassa nulpahtaa vähän toiselle kantille. Sisältyyhän siihen ainakin yksi hyvä pykälä, joka määrää jätkät siviiliin mahdollisimman pian.* Antti ei ollut varma siitä, mihin hänet siirrettäisiin seuraavaksi. *Luulen kuitenkin sodan nyt olevan lopussa meidän puolelta, niin ettei tarvitse enää lähtiä niitä ”lankomiehiä” hätyyttelemään sieltä pohjoisesta, jossa ne kuulemma ovat ruvenneet heilastelemaan.*⁴⁹⁰ Pääasia perheen miehillä näyttää olleen se, että he olivat molemmat hengissä ja pääsisivät kotiin mahdollisimman pian. Rauhanehdot todettiin kirjeenvaihdossa koviksi, mutta niistä ei juurikaan purnattu. Sodan koettelemusten jälkeen on oletettavaa, että molemmat olivat hyvin tyytyväisiä sodan viimein päättyessä ja paluun normaaliarkeen olevan askelen lähempänä

⁴⁸⁸ Kirje Antilta Paavolle 27.8.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁸⁹ Kirje Antilta Paavolle 6.9.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁹⁰ Kirje Antilta Paavolle 23.9.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

4.6. VANHIMMAN POJAN TAAKKA

Paavo joutui perheen vanhimpana mieshenkilö kantamaan vastuuta koko perheen hyvinvoinnista. Vaikka kotirintamalla olleet naiset sekä Antti palvelukseensa lähtöön asti huolehtivat pääasiassa perheen kotitöistä, ei Paavon taakka ollut kevyt kantaa. Toisinaan Paavolle kerrottiin asioita, joita ei muille perheenjäsenille kerrottu, mutta perheenpäälle kylläkin. Paavo koettiin perheenjäseneksi, jolle voitiin kertoa arkaluonteisemmistakin asioista. Sodan koettelemuksissa vanhimman pojan taakka ei suinkaan ollut kevein mahdollinen kannettava.

Paavo oli ilmeisen sujuvasanainen kirjoittaja, ja häntä pyydettiin esimerkiksi kirjoittamaan tuttava-perheen äidille perheen pojan kaaduttua.⁴⁹¹ Tällainen pyyntö kuvastaa sitä, että Paavon oletettiin toimivan perheenpäänä, vaikka hän olikin rintamalla. Surunvalittelujen kirjoittaminen ei liene ollut helpoin mahdollinen kirje, jonka Paavo taistelurintamalta lähetti. Toisaalta pyyntöön saattoi vaikuttaa myös se, että kotiväki uskoi rintamamiehen kirjeen lohduttavan surevaa perhettä enemmän kuin siviilien.

Perheen äiti alkoi olla jo iäkäs sodan aikana eivätkä sodan tuomat murheet helpottaneet hänen oloaan. Äiti kertoi huonovointisuudestaan Paavolle, vaikka Paavo ei juuri voinut auttaa kuin sanojen ja ajatuksien voimalla. *Kyllä minä niin ajattelin että kun sinä jaksat muistaa sielä minua kyllähän se Jumala on niin monin eritavoin minua kurittanut ja puoleensa vetänyt mutta minä oon sen varmasti ansainnut kun minä olen niin paha* kirjoitti äiti Paavolle.⁴⁹² Huonovointisuus saattoi siis olla toisinaan enemmän henkistä, mutta äiti kertoi myös fyysisestä voinnistaan pojalleen. *Minä olen ollut vähän huonovointinen mun on niin rintani kipiä oikealta puolen mahtaa olla reumatismia.*⁴⁹³ Äidin kunto hankaloitti toisinaan myös töiden hoitamista kotirintamalla. Äiti kirjoitti, että he ovat Annin kanssa tehneet puutarhassa töitä, *mutta kun minä pakkaan niin väsyä että se on niin hirasta.*⁴⁹⁴ Myös muiden perheenjäsenten sairasteluista kerrottiin. Antin ollessa lomalla hän sairastui ja joutui lopulta sairaalaan. Antti itse ei kirjoittanut Paavolle terveydentilastaan, mutta äiti paljasti Antin olleen *vähän sairas. Siinä on sellaista näppyä että ei saata istua kun on justiin siinä istuma paikas.*⁴⁹⁵ Muutaman päivän päästä myös Anni kirjoitti Antin olevan sairaalassa ja ilmoitti, että ihottuman lisäksi ongelmana on *jotain muutakin.*⁴⁹⁶ Rintamalla ollut Paavo tunsu itsensä varmasti melko voimattomaksi tällaisten ongelmien äärellä. Toisaalta Paavo

⁴⁹¹ Kirje Annilta Paavolle 14.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁹² Kirje äidiltä Paavolle 11.5.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁹³ Kirje äidiltä Paavolle 20.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁹⁴ Kirje äidiltä Paavolle 15.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁹⁵ Kirje äidiltä Paavolle 30.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁹⁶ Kirje kotiväeltä Paavolle 3.11.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

varmasti myös tunsi mielihyvää siitä, että perhe pystyi kertomaan hänelle myös ikäviä asioita eikä pimittänyt niitä häneltä. Tällä tavalla perhe osoitti, että Paavo oli perheenpää poissaollessaankin.

Ikävä painoi sota-aikana perheenjäseniä varmasti puolin ja toisin. Ikävästä kerrottiinkin kirjeissä toisinaan melko tunteikkain sanakääntein.⁴⁹⁷ Etenkin lomien jälkeen ikävä oli kotiväellä kova ja he ilmaisivat tunteensa Paavolle, *vaikka eihän sitä saisi sanoa mutta kun niin se on.*⁴⁹⁸ Tämä oletettavasti lisäsi osaltaan Paavon taakkaa varsinkin sen jälkeen, kun Antti oli lähtenyt palvelukseen eikä ollut enää kotona. *Me olemme täällä taas kahden Antti on mennä ja jättänyt meidän. On se taas ensin, niin ikävää ennen kuin siihen tottuu.*⁴⁹⁹ Antti ei sodan aikana ollut aina kaikkein tunnollisin kirjoittaja.⁵⁰⁰ Tämä vaivasi kotiväkeä ja he pyysivät Paavo huomauttamaan asiasta veljelleen. *Kun kirjoitat silleen, niin sano että hän kirjoittaisi useammin kotiin.*⁵⁰¹ Paavon tuli siis kantaa huolta oman kotikirjeenvaihdon lisäksi myös siitä, että pikkuveli muistaisi kotiväkeä tarpeeksi usein.

Vanhimman pojan taakka näkyi myös muuten kuin kotoa kantautuneina hieman ikävimpinä uutisina. Antille sattui keväällä 1943 tapaturma kasarmilla, minkä vuoksi hän joutui sotasairaalaan useammaksi päiväksi. *Sattui nimittäin edellislauantaina saunassa sellainen tapaturma, että multa paloi toinen puoli naamaa, kaula ja hartiat. Sitä olen nyt sitten nämä viikon päivät sairastellut ihan petin omana. Antti jatkaa, ettei hänellä enää ole kipuja. Ruman näköinen olen kyllä kuin ”pöyrö” niin ettet taitaisi häävin tunteakaan, jos näkemään sattuisit. Hyvä tuuri mulla kyllä oli tässäkin jutussa, niin että näin vähällä siitä selviydyin, siinä oli kyllä hyvin tipalla ettei mennyt silmät ja näky, eikun näkö tarkoitan, olisipa voinut yhtä hyvin kuoleman tulla. Siinä oli kyllä Jumalan varjelus minulla. Onnettomuus oli ollut siis sangen vakava, mutta Antti ei halunnut siitä kerrottavan muulle kotiväelle. Mutta akoille ei meidän auta hiiskua elikkä ne menettää pian tajuntansa ja lähtöivät vaikka mua kattomahan kesken kipuisen kiireen.*⁵⁰² Myöhemmin Antti kertoo parantuneensa onnettomuudesta hyvin. *Ne palovauriot joita sillion taannoin sain ja joista tulikin Sinullekin kirjoittaneeksi ovat kyllä jo aivan täydellisen parantuneet ja vieläpä niin hyvin, etti jäänyt mitään arpeakaan muistoksi pärsän.*⁵⁰³ Tämänkin esimerkki kertoo siitä taakasta, jota Paavo kantoi. Hänelle Antti halusi kertoa onnettomuudestaan, mutta kotiväelle ei asiasta saanut kertoa halaistua sanaa.

⁴⁹⁷ Esim. kirje äidiltä Paavolle 20.8.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁴⁹⁸ Kirje äidiltä Paavolle 25.11.1943 Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁴⁹⁹ Kirje Annilta Paavolle 1.1.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵⁰⁰ Kirjeet kotiväeltä Paavolle 14.9.1943 ja 6.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵⁰¹ Kirje Annilta Paavolle 6.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵⁰² Kirje Antilta Paavolle 16.5.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵⁰³ Kirje Antilta Paavolle 6.6.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

Paavo kantoi perheestä luonnollisesti myös taloudellista vastuuta. Lomilla ollessaan hän jätti rahaa kotiväelle ja lähetti myös rintamalta rahaa kirjeitse sekä rintamamiesten mukana kotiin.⁵⁰⁴ Kotona rahaa tarvittiin ja sen lähettämistä oltiin kiitollisia, vaikka ihmeteltiinkin, *kuinka sinä voit lähettää rahaa etkö sinä tarvitsisi itse.*⁵⁰⁵ Kotiväki saattoi myös pyytää rahaa tiettyä tarkoitusta varten, kuten kesällä 1942 kahvin ostoon. Raha oli tuolloin tiukassa kotona ja äiti tiedustelikin Paavolta, *että jos sun passaat vähän avustaa.* Antille äiti ei halunnut asiasta kertoa, koska ei uskonut tämän ymmärtävän, miksi kahvia oli saatava.⁵⁰⁶ Joulun tienoilla 1942 Paavo oli jättänyt rahaa salaa kotiin, mikä nosti mielialoja kotona. *Monet kiitokset siitä rahasta jonka sinä olit pannut kamarin kaapin päälle* kuuluivat kotiväen kiitokset.⁵⁰⁷ Vain muutamaa viikkoa myöhemmin rahalähetys saapui Paavon rintamatoverin kautta.⁵⁰⁸ Paavo lähetti rahaa ilmeisen tasaisin väliajoin kotiin eikä lähetysten merkitystä perheen rahatilanteelle voida vähätellä. Tämä voidaan päätellä äidin vuolaista kiitoksista siitä, *mitä olit jättänyt minun kukkarooni minä aivan ällistyin kun löysin ne... enhän osannu ajatella että sinä nyt voisit rahaa jättä kun sinä oot jo lähettänytkin niin paljon.*⁵⁰⁹ Perheen vanhin poika piti huolta kodin raha-asioista ja lähetti avustuksia kotiin, vaikka niitä harvemmin pyydettiin. Velvollisuus pitää huolta kodista sai Paavon säästämään rahansa kotiväen avuksi, vaikka niille olisi oletettavasti löytynyt käyttöä myös rintamaoloissa.

Perheenpään vastuu taloudellisista asioista näkyi myös siten, että perheen suunnitellessa ja tehdessä vuosien 1943–1944 vaihteessa tukkikauppoja osuuskaupan kanssa viimeisin vastuu jäi Paavon harteille.⁵¹⁰ Antti oli jouluna 1943 opiskelulomalla ja hänen oli mahdollista olla kotona suunnittelemassa kauppoja. Kirjeessään Paavolle hän totesi, ettei tukkikaupasta *olisi akoolle muuta, kun leimoottamisvaiva.*⁵¹¹ Vaikka Antin mielestä talon naiset olivat voineet hoitaa kauppaan liittyvän leimauksen, eivät naiset olleet asiasta samaa mieltä. Äiti kirjoitti Paavolle, että *se kauppa nyt tehtiin. Mutta se leimaus jätettiin siksi kun sinä tulet lomalle.*⁵¹² Paavolle, joka oli talon isäntä pois-saollessaankin, haluttiin näin ollen jättää kaupan viimeisin silaus.

Molempien veljesten mieltä painoi sodan aikana varmasti myös se, etteivät he nähneet toisiaan pitkään aikaan. Ennen palvelukseen astumistaan kevättälvella 1943 Antti kirjoitti veljelleen, että

⁵⁰⁴ Kirjeet kotiväeltä Paavolle 20.3.1942, 23.12.1942 ja 8.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁵⁰⁵ Kirje äidiltä Paavolle 20.3.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵⁰⁶ Kirje äidiltä Paavolle 21.7.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵⁰⁷ Kirje äidiltä Paavolle 23.12.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵⁰⁸ Kirje Annilta Paavolle 8.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵⁰⁹ Kirje äidiltä Paavolle 23.9.1942, Sota-ajan kirjeet 165/I, TaY.

⁵¹⁰ Kirjeet Antilta Paavolle 17.12.1943 ja äidiltä Paavolle 13.1.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹¹ Kirje Antilta Paavolle 17.12.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹² Kirje äidiltä Paavolle 13.1.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

tämä koettaisi pian saada lomaa, *että ehditään vielä nähdä toisensa.*⁵¹³ Tämän jälkeen veljekset eivät nähneet toisiaan yli vuoteen lomien toteutuessa aina eri aikoihin. Antti lähettikin Paavolle huumorimielessä kuvansa, jotta tämä tunnistaisi veljensä. *Onhan siitä jo kohtas vuosi kun viimeksi tavattiin.*⁵¹⁴ Veljekset yrittivät toki järjestellä lomiaan siten, että onnistuisivat näkemään toisensa, mutta asia ei ollut yksistään heistä kiinni.⁵¹⁵ Kauan jatkunut erossa oleminen otti varmasti koville, kuten voidaan päätellä Antin isoveljelleen kertomasta unesta. *Pidimme hauskaa täällä yhdessä. Mutta untapa se vain taisi olla.*⁵¹⁶ Yli vuoden ajan ainoa yhteydenpito veljesten välillä olivat kirjeet ja postikortit. Tämä hankaloitti suuresti kotiasioiden hoitamista, sillä kirjeitse ajatusten vaihtaminen sekä tulevan suunnittelu oli huomattavasti hitaampaa ja haastavampaa kuin kasvotusten. Tämä ei varmistakaan helpottanut Paavon tuntemaa vastuuta koko perheestä ja maatöiden etenemisestä.

5. KIRJEITÄ KULLALLE JA KOTIVÄELLE – UNTO SODASSA

5.1. SODAN ODOTUKSESTA OIKEUTETTUUN SOTAAN – VIHOLLISKUVA KIRJEISSÄ

Seuraavissa alaluvuissa käsitellään sodan kokemuksia Unton ja hänen läheistensä kirjeenvaihdon kautta. Heidän kokemuksensa olivat luonnollisesti erilaisia kuin Paavon ja hänen perheensä, mutta yhtäläisyyksiäkin on jossain määrin havaittavissa. Näitä eroja ja yhtäläisyyksiä käydään läpi tarkemmin päätösluvussa tämän luvun keskittyessä Unton sekä hänen lähipiirinsä kokemuksiin.

Unton suorittaessa asepalvelustaan välirauhan aikana on hänen käymästään kirjeenvaihdosta pääteltävissä se, että usko uuteen sotaan ja talvisodan hyvitykseen oli vahvasti kirjoittajien mielessä. Uuteen sotaan valmistauduttiin niin kotiseudulla kuin armeijassakin. Tunnelmat olivat näin ollen odottavat, mutta samalla jännittyneet.

Serkultaan saamissa kirjeissä Unto saa kannustusta harjoitella hyvin, ettei hän sodan syttyessä *keikahda heti kun ammutaan.*⁵¹⁷ Myös taistelulähetiksi ryhtymisestä Unto saa serkultaan varoituk- sen sanoja; *parempi on kun pysyttelet kiven takana piilossa etkä ota vastaan niin vaarallista tehtävää.*⁵¹⁸ Kommenteista on pääteltävissä, että kirjoittaja uskoi vakaasti uuden sodan syttyvän ennemmin tai myöhemmin.

⁵¹³ Kirje Antilta Paavolle 24.2.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹⁴ Kirje Antilta Paavolle 3.2.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹⁵ Kirje Antilta Paavolle 2.3.1944, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹⁶ Postikortti Antilta Paavolle 2.10.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁵¹⁷ Kirje serkulta Untolle 10.5.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵¹⁸ Kirje serkulta Untolle 2.7.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Valmistautuminen sotaan näkyi myös siinä, että Unto osallistui linnoitustöihin junttamiehenä kesällä 1940.⁵¹⁹ Palveluspaikka oli ilmeisen lähellä rajaa, sillä Unton serkku kyseli, josko Unto on nähnyt ryssiä palvelusaikanaan. *Heitä puolestani niitä kivillä taikka kävyillä ja irtistä niille sekä kehoita pysymään omassa maassaan.* Tunnelma kotirintamalla oli jokseenkin levoton huhuineen ja pelkoineen, joista suurin osa oli kuitenkin aiheettomia. *Mutta kun joka päivä koetellaan hälytyslaitteita niin tulee väkisin mieleen viime talvi.* Epävarmuutta esiintyi, mutta kotipuolella muistettiin sanat: *ollos huoleton poikais valveill on.*⁵²⁰

Jatkosodan alettua usko menestykseen ja sodan oikeutukseen näyttää olleen suuri. Unto sai Evalta kirjeen, jossa pohdittiin *kuinka monen rauhanhäiritsijänä iivanat nyt tällä hetkelläkin ovat? Kai ne teitäkin siellä ovat jo usein käyneet katsomassa.* Sodan alkumenestys sai kotirintaman vakuuttuneeksi siitä, että sota päättyisi toivotulla tavalla. *Ryssän tulee kyllä varmaan käymään huonosti nyt, sillä on jo hyvä alku ei muuta kuin jatkuisi vain samaan tahtiin.* Usko sodan pikaiseen loppumiseen vallitsi sekä rintamalla että kotona. *Veli pojat sanoivat lähteissä että ei ne kauaa sillä reissulla viivy.*⁵²¹

Unto kirjoitti Evalle rintamakokemuksistaan lyhyesti melko yleisellä tasolla. *Täällä sitä on oltu 4 vrk rätiinässä ja paukkeessa. Kyllä täällä toisinaan on helvetillinen meteli ja rätinä, mutta totuttu on jo siihenkin.* Venäläisiltä vallatuilta asemilta ja alueilta Unto kertoi löytyneen ihmeellistä tavaraa, kuten tapettirullia, *ja kaikki haisee ryssälle oli se mitä tahansa.*⁵²² Venäläisistä puhutaan alentavasti ja mahdollisesti jopa alempiarvoisina. Tämä on ymmärrettävää, sillä vihollisesta oli rintamalla tehtävä itselleen vieras, jopa epäinhimillinen, jotta sotilaat pystyivät oikeuttamaan tekonsa sodassa.⁵²³ Venäläisten kutsuminen alentavilla nimillä, kuten ”ryssä”, ”iivana”, ”vanja” tai ”piippalakki”, auttoi sotilaita toimimaan vaaditulla tavalla. He eivät näin ollen tappaneet ihmisiä vaan vihollisia, jotka eivät suinkaan olleet tavallisia ihmisiä.⁵²⁴

Haavoituttuaan kesällä 1941 Unto kirjoitti Evalle olevansa kunnossa ja kertasi tapahtumia. *Kyllä se oli eri rähinää sillä kertaa kun minuakin sattui.* Hän toteaa, että *iivanakin* sai myös osansa ja joutui vetäytymään *ja kyllä pitkälti saa juosta ennen kuin rauhassa saa olla.* Unton murheena näyttää olleen lähinnä se, että hän joutui jättämään rintamakaverinsa. *Noloa vain kun joutui näin äkkiä pois*

⁵¹⁹ Kirje Untolta Evalle 2.8.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²⁰ Kirje serkulta Untolle 20.8.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²¹ Kirje Evalta Untolle 29.6.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²² Kirje Untolta Evalle 8.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²³ Kts. lisää viholliskuvasta sodassa esim. Wunsch 2003 tai Kivimäki & Tepora 2012, 257–260.

⁵²⁴ Kivimäki & Tepora 2012, 258.

sieltä.⁵²⁵ Usko omaan sotamenestykseen oli vahva eikä venäläisistä uskottu olevan kovinkaan suurta vastusta. Eräänlaisesta sotahuumasta voidaan nähdä olevan kyse myös siinä, että Unto ei suinkaan ollut kiitollinen päästessään pois rintamalta, vaan hän nimenomaan joutui pois sieltä.

Siirryttyään toipilasaikansa jälkeen Hiitolaan Unto kirjoitti vartioimistaan sotavangeista. Hän kertoo yrittäneensä opetella venäjää erään vangin avulla, joka oli koulutukseltaan insinööri. *Se onkin vähän siistimpi kuin muut.* Venäläisiä sotavankeja Unto kuvaili likaisiksi ja melko sivistymättömiksi. *120 joukossa on vain muutama joka pesee itseänsä, toisissa on koko sodanajan lika.* Unto kertoo myös vankien pakoyrityksestä, mikä oli johtanut yhden vartiomiehen kuolemaan sekä kymmenen vangin teloitukseen. *Tällä viikolla karkasi neljä mutta saatiin Käkisalmessa kiinni, nyt ei vanjat enää karkaa.* Lopuksi Unto toteaa, että *tähän tulikin kirjoitettua melkein liikaa ryssistä ja likaisuudesta.*⁵²⁶ Kirjeessä on voimakkaasti nähtävissä, miten sotilaat suhtautuivat viholliseensa, ja vaikka Unto yritti jopa opetella venäjää vangin avustuksella, hänen asennoitumisensa venäläisiä kohtaan oli sangen vihamielinen. Sodan ollessa käynnissä tällainen asennoituminen lienee ollut melko normaalia.

Erityisen paljon Unton mieltä vaivasi vanginvartijan tehtävässään se, että yksi suomalaisnaisista oli hänen mielestään liian läheisissä väleissä erään vangin kanssa. *Täällä eräs muuten kohtalaisen sievä lotta viekoitteli pari viikkoa sitten erään likaisen ja partaisen ryssän. Mutta uskonpa että hän sitä tekostaan saa vielä katkerasti katua.* Unto uskoi lotan saaneen elinikäisen leiman asiasta ja totesi, että hän itsekään *ei voi enää ymmärtää* lotan tekemisiä.⁵²⁷ Sotavankien kanssa veljeilnyt lotta lähetettiin lopulta pois Hiitolasta. Tästä huolimatta Unto oli erityisen katkera siitä, että lotat suhtautuivat suomalaisiin sotilaisiin melko kielteisesti. Venäläisten kanssa naiset sen sijaan viihtyivät, mikä ärsytti Untoa.⁵²⁸ On mahdotonta sanoa varmasti, mitä lotan ja vangin välillä on tapahtunut, mutta suomalaissotilaiden mielialoihin vaikuttivat varmasti kaikenlainen kanssakäyminen vankien kanssa. Kaukana omista perheistään ja rakkaistaan olleet sotilaat olivat mitä luultavimmin hyvin tuomitsevia lottien ja vankien kanssakäymisen suhteen. On myös hyvin todennäköistä, että huhut liikkuivat ja paisuivat tämän kaltaisten asioiden suhteen.

Suhtautuminen venäläisiin oli ymmärrettävästi kielteistä myös kotirintamalla. Unto sai kirjeen serkultaan, joka kertoi nähneensä ensimmäisen kerran venäläisiä eli *iippoja* joulukuussa 1941.⁵²⁹ Myöhemmin keväällä 1942 samainen serkku pyysi Untolta kuvia sotavangeista, koska hän halusi

⁵²⁵ Kirje Untolta Evalle 18.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²⁶ Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²⁷ Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²⁸ Kirje Untolta kotiväelle 13.1.1941 (HUOM. kirje kirjoitettu todennäköisesti vuonna 1942, mutta päivätty väärin), Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵²⁹ Kirje serkulta Untolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

vertailla heitä kotiseudulla oleviin. *Kaikki näkemäni iipat ovat mielestäni aivan samanlaisia yhtä tyhmän ja tontun näköisiä.*⁵³⁰ Kotirintamalla venäläisvastaisuus vahvistui entisestään talvella 1944 Helsingin pommitusten myötä. Helsingin pommituksiin oli huhujen mukaan osallistunut yli 600 venäläiskonetta. Äiti kirjoitti Untolle pommitusten jälkeen, että *nyt on kotirintama tullut yhtä vaaralliseksi kuin linjatkin.*⁵³¹

Välirauhan astuttua voimaan venäläiset jatkoivat tulitustaan vuorokauden suomalaisia pidempään, mikä luonnollisesti turhautti etenkin rintamamiehiä. Tilanne oli omiaan ruokkimaan venäläisvihaa, vaikka rauha olikin jo tulossa. Unto purki vihantunteitaan kotiin lähettämässään kirjeessä. *Aloin tässä kirjoittaa kun pistää niin helvetisti vihaksi tuo ryssä. Kun ei sen vertaa kunnioita sotilaanakaan välirauhaa että lakkaisi ampumasta.*⁵³² Venäläisten kostonhaluista 24 tunnin tulitusta voidaan pitää tekona, jonka tarkoitus oli muistuttaa suomalaisia sodan lopputuloksesta. Luonnollisesti tällainen teko aiheutti katkeruutta sotaveteraanien joukossa vielä pitkään sodan jälkeenkin.⁵³³ Ennen sotaa ja sen aikana luodun viholliskuvan purkaminen suomalaisten mielistä ei ainakaan helpottunut jatkosodan viimeisten päivien tapahtumien myötä.

Talvisodan jälkeen uutta sotaa odotettiin alkavaksi, mikä on selkeästi aistittavissa kirjeistä. Tällainen mieliala selittää myös suhtautumista venäläisiin. Sodan alettua suhtautuminen vaikuttaa hetkittäin hyvinkin rasisiselta ja alentavalta. Tätä voidaan selittää sillä, että sodassa vihollisesta pitää luoda lähes epäinhimillinen kuva. Mitä epäinhimillisemmäksi ja alemmaksi olenoksi vihollinen kuvataan, sitä helpompaa on ryhtyä sodassa vaadittaviin tekoihin. Sekä rintamalla että kotiseudulla sota vaati uhrauksia, joista voitiin syyttää vihollista. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi kirjeissä puhuttiin venäläisistä hyvin alentavasti.

5.2. KIRJEITÄ ODOTTAA - KENTTÄPOSTI KADOTTAA?

Vaikka Unto läheisineen ei käytettävissä olevan aineiston perusteella ollut kaikkein ahkerimpia kirjeenvaihtajia, kirjeitä ja kuulumisia kaivattiin silti tasaisin väliajoin. Sekä kotiväki että rintamalla ollut Unto halusivat kuulla läheistensä voinnista. Mikäli kirjeitä ei kuulunut, asiasta huomautettiin puolin ja toisin.

Jo välirauhan aikana Unto piti aktiivisesti yhteyttä Evaan. Maaliskuussa 1941 hän kertoi odottavansa Evan kirjettä ja kyseli, miksi tämä ei kirjoita. Samassa kirjeessä Unto valittelee sitä, ettei ole

⁵³⁰ Kirje serkulta Untolle 21.3.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³¹ Kirje äidiltä Untolle 27.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³² Kirje Untolta kotiväelle 4.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³³ Kivimäki & Tepora 2012, 272.

saanut kirjeitä miltään suunnalta. *Näyttävät aina välillä unohtavan että täällä joku odottaa heidän kirjeitään.*⁵³⁴ Yhteydenpito läheisiin oli luonnollisesti tärkeää myös rauhan aikana. Sodan varjon leijuessa koko kansakunnan yllä, läheisistä haluttiin kuulla tasaisin väliajoin.

Haavoituttuaan sodan alussa Unto kirjoitti Evalle ja lähestulkoon vaati tätä kirjoittamaan kirjeen. *Kirjoita nyt heti kun tämän saat nyt voin antaa sellaisen osoitteen että voit kirjoittaa. En ole tämä kuukauden aikana saanut yhtään kirjettä mistään päin.*⁵³⁵ Tässä tapauksessa on mahdollista, että Unto ei ole saanut kirjeitä sen vuoksi, ettei hänen kenttäpostiosoitettaan ole tiedetty. Lisäksi väärään paikkaan kulkeutuneiden kirjeiden uudelleenohjaaminen vaati aikansa, mikäli niitä uuteen paikkaan edes lähetettiin. Unton turhautuminen kirjehiljaisuuteen on silti ymmärrettävää. Päivät sotasairaalassa olivat varmasti pitkiä sekä tylsiä, ja kirjeet keneltä tahansa toivat varmasti piristystä päivään.

Palattuaan palvelukseen syksyllä 1941 ja siirryttyään vallatulle alueelle sotavankien vartijaksi Unto tunsu saaneensa kirjeitä edelleen melko harvakseltaan. Hän kirjoitti Evalle saaneensa vasta yhden kirjeen palveluspaikalleen, *mutta eiköhän niitä taas ala tulemaan.*⁵³⁶ Serkultaan Unto sai pahoittelevan kirjeen, jossa kirjoittaja uskoo Unton ajatelleen seuraavasti: *On minullakin eri kiva serkku kun ei viitsi edes kirjeisiin vastata.*⁵³⁷ Toisaalta myös Unto sai keväällä 1942 osakseen arvostelua kirjoittamattomuudestaan. *Etkö edes häpeä olla näin kauan kirjoittamatta minulle, arvoisalle serkulle* kirjoitti kotirintaman serkku Untolle.⁵³⁸ Rintamakaveri puolestaan kirjoitti, että siitä *olikin jo aikaa kun viimeksi sain tietoa Sinulta.*⁵³⁹ Käytettävissä olevien kirjeiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että Unto kirjoitti jonkin verran enemmän kirjeitä kuin niitä sai. Tämä oletettavasti painoi kaukana kotoa olleen Unton mieltä.

Unto näyttää kaivanneen ennen kaikkea kirjeitä Evalta, ja tälle hän usein valitteli myös sitä, etteivät muutkaan hänelle kirjoita. *Olen odottanut tänne kovin kirjeitä mutta en ole vielä saanut kuin eräältä kaverilta sieltä Johanneksesta.*⁵⁴⁰ Mitä ilmeisimmin Eva yritti kuitenkin parhaansa mukaan vastailta Unton kirjeisiin mahdollisimman nopeasti, sillä edelliseen kirjeeseen Unto sai vastauksen vain reilun viikon odottelun jälkeen.⁵⁴¹ Ottaen huomioon kenttäpostin kulkunopeuden näyttää siltä, että Unton kirjeeseen on vastattu lähes välittömästi sen saapumisen jälkeen.

⁵³⁴ Kirje Untolta Evalle 6.3.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³⁵ Kirje Untolta Evalle 27.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³⁶ Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³⁷ Kirje serkulta Untolle 23.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³⁸ Kirje serkulta Untolle 1.3.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵³⁹ Kirje rintamakaverilta Untolle 6.3.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁰ Kirje Untolta Evalle 20.7.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴¹ Kirje Evalta Untolle 29.7.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Aina Evan vastaukset eivät kuitenkaan tulleet yhtä nopeasti. Palattuaan vanhaan joukkueeseensa syksyllä 1942 Unto huomautti edellisestä kirjeestä kuluneen jo aikaa. *Viimeksi saamani kirje on päivätty 24.10.1942.*⁵⁴² Myös kotiväelle Unto huomautteli siitä, että kirjeitä voisi tulla useammin. Kirjeestä kiittämisen jälkeen hän kirjoitti, että *minä jo odottelinkin että kun ei mitään vielä kuulu.*⁵⁴³ Lomalta palattuaan Unto totesi isälleen, ettei tämä *ole vielä kirjoittanutkaan tämän loman jälkeen.*⁵⁴⁴ Oletettavaa on, että Unton siirrot paikasta toiseen hidastivat postin kulkeutumista hänelle. Tästä huolimatta etenkin Evan kirjeiden perille tulemisen hitaus näyttää vaikuttaneen Unton mielialaan.

Vaikka kenttäpostijärjestelmä oli ihmisille tuttu jo talvisodan aikana, siihen ei aina luotettu täydellisesti. Väli rauhan aikana pakettien katoamisia pelättiin. *Lähetän sinulle ensi viikolla pienen paketin kirjoitan sen tähän sitä varten että tiedät olla varuillasi kun vieläkin tapahtuu pakettien katoamisia,* kirjoitti Unto serkkun.⁵⁴⁵ Samainen serkku pohti myös sanomalehtien lähettämistä Untolle, mutta *kun kenttäposti kulkee hitaasti,* ei niitä hänen mielestään kannattanut lähettää.⁵⁴⁶ Luottamus kenttäpostin toimivuuteen ei näin ollen ollut aina kovinkaan korkealla tasolla.

Jatkosodan alettua Unto sai ensimmäiset kirjeet rintamalle heinäkuun puolella. *Saimme vasta eilen ensi kertaa postia. Kenttäposti alkoi vasta oikein toimia. Saitko kirjeeni?* tiedusteli Unto vastauksessaan. Kenttäpostin toiminnan alettua Unto pyysi Evaa vastaamaan heti. *Mikään ei ole täällä ihanampaa kuin lukea Sinun rakkaan kätesi kirjoittamaa kirjettä.*⁵⁴⁷ Ottaen huomioon hyökkäyssodan nopean etenemisen kenttäposti alkoi toimia melko nopeasti. Toisaalta aika tuntui varmasti pitkältä sotilaista ja kotirintaman ihmisistä, jotka odottivat kärsimättöminä tietoja läheisistään.

Usein paketteja lähetettäessä asiasta mainittiin edeltävässä kirjeessä, jotta vastaanottaja tietäisi odottaa.⁵⁴⁸ Mikäli kirje sisälsi rahalähetyksen, myös siitä mainittiin. Tällöin vastaanottaja huomaisi, mikäli raha puuttuu kirjeestä.⁵⁴⁹ Kesällä 1944 sekasortoisessa sotatilanteessa kotiväki oli myös epätietoinen siitä, löysivätkö kirjeetkään enää perille.⁵⁵⁰ Tällaiset varmistukset sekä tiedustelut kielivät siitä, ettei kenttäpostijärjestelmään luotettu täysin. Toisaalta vaikka järjestelmää epäiltiin, ei kirjeitä, paketteja tai rahaa mitään ilmeisimmin jätetty lähettämättä sen takia. On myös pidettävä

⁵⁴² Kirje Untolta Evalle 25.11.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴³ Kirje Untolta kotiväelle 3.12.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁴ Kirje Untolta isälle 10.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁵ Kirje serkulta Untolle 14.6.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁶ Kirje serkulta Untolle 10.5.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁷ Kirje Untolta Evalle 8.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁸ Esim. kirjeitä serkulta Untolle 1.3.1942; äidiltä Untolle 24.1.1944 ja 27.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁴⁹ Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁰ Kirje Untolta kotiväelle 30.7.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

mielessä, että vaikka kenttäpostijärjestelmään ei olisi täysin luotettukaan, oli se ainut tapa pitää säännöllistä yhteyttä kotiseudun ja rintaman välillä.

5.3. KOVIA KOKENUT SOTILAS

Meni sirpale selästä sisään ja jäi sinne, se kai jätetään vallan sinne, kirjoitti Unto Evalle sotasairaalasta heinäkuun 18. päivä 1941.⁵⁵¹ Haavoituttuaan sodan alkuvaiheessa Unto joutui pois omasta yksiköstään ja oli poissa taistelurintamilta melko pitkään. Yhteys omiin taistelutovereihin säilyi, vaikka Unto olikin poissa ryhmästä. Yhteydenpito avitti osaltaan sitä, että palattuaan viimein alkuperäiseen yksikkönsä Unto otettiin hyvin vastaan.

Unton toipuessa kotirintamalla joukkuekaverit kirjoittivat hänelle aluksi sangen usein. Säilyneistä kirjeistä voidaan kuitenkin päätellä, että kirjeenvaihto laantui melko pian. Noin kuukauden kuluttua haavoittumisesta kirjeitä rintamalta ei enää saapunut Untolle.⁵⁵² Tätä selittänee se, että aluksi kaverit halusivat varmistua Unton olevan kunnossa. Asian varmistuttua sota vei taas mennessään, ja haavoittuneet toverit painuivat pois mielestä. On myös tietenkin mahdollista, että kirjeiden tulo jatkui, mutta ne ovat syystä tai toisesta kadonneet tai jääneet muuten vain pois kokoelmasta.

Ensimmäiset kirjeet rintamalta kertoivat Untolle joukkueen olevan heinätöissä Laatokan saarella, *kotirintamalla* kuten kirjoittaja asian ilmaisi. Kirjeessä kerrottiin, että yksi ryhmästä oli kaatunut ja toinen lähdössä vihkilomalle. Untolla todettiin käyneen hyvä onni toipumispaikan suhteen.⁵⁵³ Samana päivänä kirjoitetussa toisessa kirjeessä kerrottiin samat asiat ja lisäksi mainittiin kahdeksan haavoittuneen enemmän tai vähemmän vakavasti. Lisäksi todettiin, että Untolle osoitettu paketti oli avattu ja sisältö jaettu neljän miehen kesken. Allekirjoittajia kirjeessä oli peräti neljä henkilöä.⁵⁵⁴ Untoa myös kiiteltiin hänen vanhempiansa lähettämistä paketeista ja pakettien tulon toivottiin jatkuvan. Kirjoittaja kertoi joukkueen kyllä pitävän huolen siitä, ettei niiden sisältö pilaantuisi. Tässäkin kirjeessä kerrottiin komppanian selvinneen pienin tappion. Lisäksi lähettäjä pyysi Untoa käymään tervehtimässä kirjoittajan äitiä, mikäli Unto pääsisi ilta- tai toipumislomalle. *Tule ny pian terveeksi ja vietä pitkä toipumisloma Evan kanssa*, toivoteltiin kirjeessä.⁵⁵⁵ Luonnollisesti kirjoittajat toivoivat Untolle hyvää. Kirjeistä on aistittavissa myös hyvien kavereiden keskeistä huumoria. Kirjoittajat lupasivat pitää ”huolen” Untolle lähetetyistä paketeista ja toivoivat niiden tulon jatkuvan, vaikka Unto olikin poissa.

⁵⁵¹ Kirje Untolta Evalle 18.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵² Kirjeet rintamakavereilta Untolle 5.8.1941; 5.8.1941; 6.8.1941;10.8.1941; 13.8.1941; 13.8.1941; 16.8.1941 ja 17.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵³ Kirje rintamakaverilta Untolle 5.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁴ Kirje rintamakavereilta Untolle 5.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁵ Kirje rintamakaverilta Untolle 6.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Tilannetiedotukset rintamalta jatkuivat elokuun aikana. Vain yhden toverin kerrottiin haavoittuneen. Samalla rintamalta kirjoittanut toivoi myös itse selviävänsä vahingoittumatta läpi sodan. Usko omaan selviytymiseen oli kuitenkin vahva. *Jutellaan sitten kun päästään pois ei sitä kuulaa ole vielä untti sorvattu joka meidät tappais.* Untolla oli ilmeisen kiire takaisin rintamalle, sillä kirjoittaja rauhoitteli häntä ja totesi Unton vielä ehtivän takaisin, sillä sota ei loppuisi kovinkaan nopeasti. Unton asenne kotirintamalla olevia miehiä kohtaan oli myös ilmeisen halveksiva, kuten seuraavasta voidaan päätellä. *Sinä sanoit että vituttaa kun näkee niitä kotirintama miehiä siellä, kyllä minä sen uskon.*⁵⁵⁶ Unto halusi näin ollen nopeasti takaisin rintamalle, jotta voisi tehdä oman osansa. Hän ei myöskään ymmärtänyt miehiä, jotka olivat syystä tai toisesta kotirintamalla. Tällaista katkeruutta voi osaltaan selittää Unton haavoittuminen sekä sodassa koetut kauheudet. Toisaalta kyseessä on voinut olla myös tietynlaisen yhteyden säilyttäminen rintamalla olleisiin. Kertomalla mielipiteensä kotirintaman miehistä Unto osoitti samalla, että hän oli yhä osa rintamamiesten ryhmää.

Ryssän maalla päivätty kirje saapui Untolle elokuun puolivälin tienoilla. Unton joukkuekaverit olivat edenneet vanhan rajan ylitse, mistä haluttiin kertoa myös Untolle. Maan kerrottiin olevan samanlaista metsineen kaikkineen mutta kuitenkin jollain tavalla erilaista.⁵⁵⁷ Samalle päivälle päivätyssä toisessa kirjeessä kerrottiin joukon olevan jälleen etulinjassa.⁵⁵⁸ Untolle kirjoitettiin samoista asioista useampaan kertaan, sillä monet joukkueen jäsenet lähettivät hänelle kirjeitä. Tästä voidaan päätellä, että Unto haluttiin pitää osana ryhmää hänen toipuessaan kotirintamalla.

Rintamakaverit pitivät huolta myös siitä, että Unto sai siviilivarusteensa toipumislomalleen. Joukkuekaverit lähettivät Untolle useamman paketin tämän tavaroita ja olivat huojentuneita, kun Unto ilmoitti saaneensa *siviilikampeensa* kotiinsa.⁵⁵⁹ Yksikössä oltiin myös iloisia siitä, ettei Untolle ollut käynyt pahemmin sekä siitä, että Unto oli päässyt toipumaan Tampereelle. Kaverit olivat varmoja siitä, että Unton tyttö kävisi katsomassa häntä usein.⁵⁶⁰ *Terveiseni täältä rajoilta sinulle sinne Eva maailmaan* kirjoitti eräs joukkueoveri. Taistelutoverit iloitsivat näin ollen Unton puolesta. Myös rintamalla oli ryhmällä käynyt onni, *kun se [N.N.] joutu pois meiltä, entiedä minne meni, mutta menköön vaikka järveen ei surra.* Kirjoittaja kertoo heidän saaneen uuden komppaniapäällikön vanhan tilalle eikä peittele tyytyväisyyttään asian suhteen.⁵⁶¹ Tällaiset uutiset

⁵⁵⁶ Kirje rintamakaverilta Untolle 10.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁷ Kirje rintamakaverilta Untolle 13.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁸ Kirje rintamakaverilta Untolle 13.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁵⁹ Kirjeet rintamakaverilta Untolle 13.8.1941 ja 13.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁰ Kirje rintamakaverilta Untolle 16.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶¹ Kirje rintamakaverilta Untolle 17.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

olivat varmasti tervetulleita Untolle, sillä ne loivat oletettavasti yhteenkuuluvuuden tunnetta kaukana olleisiin kavereihin.

Syyskuussa 1941 Unton toipumisloma loppui ja hänet määrättiin takaisin palvelukseen. Hän uskoi joutuvansa ensin täydennyskomppaniaan ja sieltä rintamalle. Unto uskoi olevansa tällä kertaa hieman arempi rintamalla kuin ennen, koska oli saanut haavoittavan osuman.⁵⁶² Palveluspaikaksi osoittautui kuitenkin aluksi Lahti ja tehtäviksi lähetin tehtävät. Haavoittumisensa myötä Unto oli alkanut pohtimaan elämää tarkemmin. *Elämä on jokaiselle rakas. Siellä se ei ole tulitikunkaan arvoinen missä ainoana määränä on toisten surmaaminen.*⁵⁶³ Haavoittumisen voidaan päätellä jättäneen jälkensä Untoon. Vaikka hän aiemmin kertoi haluavansa rintamalle nopeasti takaisin, antavat Unton ajatukset elämästä hieman erilaisen kuvan. Oletettavasti useat sotilaat kävivät tällaista sisäistä keskustelua itsensä kanssa. Velvollisuus kutsui surmaamaan, mutta toisaalta elämän arvokkuus nähtiin aivan uusin silmin.

Täältä taas viimekesäisestä paikasta kirjeeni lähtevät luoksesi kirjoitti Unto Evalle. Syksyllä 1942 Unto pääsi viimein palaamaan vanhaan yksikköön ja oli tästä hyvin iloinen. Hänet otettiin ilmeisen hyvin vastaan vanhaan ryhmään. Unto kirjoitti huojentuneena, ettei ollut joutunut *mustiin kirjoihin* vanhassa porukassa.⁵⁶⁴ Sodan aikana toveruus auttoi rintamamiehiä jaksamaan raskaita oloja. Rintamatoveruuden voisi sanoa olevan eräänlainen liima, jonka avulla yksikön sotilaat sitoutuvat yhteen ja kykenevät toimimaan sotaolosuhteissa.⁵⁶⁵ Toveruus näkyi Unton yksikössä siten, että Untoon pidettiin yhteyttä hänen haavoittumisensa jälkeen. Ennen sotaa muodostunut yhteys joukkuekavereiden kesken säilyi, vaikka Unto oli ryhmästä pois melko pitkään. Tämä oli varmasti helpotus Untolle, sillä sodan arki oli helpompi kestää, kun kuului tiiviiseen ryhmään. Tuolloin ei tarvinnut kantaa taakkaansa yksin.

5.4. SENSUURIN HAALEA LEIMA KIRJEISSÄ

Sensuurin olemassaolo ja kirjoitussäännöt vaikuttivat luonnollisesti kaikkiin kirjeiden kirjoittajiin. Unto läheisineen ei ollut poikkeus tässä joukossa. Sensuurisäännöksistä oltiin ilmeisen tietoisia, mutta tästä huolimatta joitakin tahallisia tai tahattomia lipsahduksia eksyi kirjeisiin.

Sotasensuuria ei lakkautettu talvisodan jälkeen, vaan kirjeiden tarkastus jatkui myös välirauhan aikana, kuten jo aiemmin on todettu. Unton astuttua palvelukseen keväällä 1940 hän ja Eva saivat

⁵⁶² Kirje Untolta Evalle 28.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶³ Kirje Untolta Evalle 30.9.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁴ Kirje Untolta Evalle 25.11.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁵ Mustola 2006, 178.

pian muistutuksen sensuurin olemassaolosta kirjekuoreen painetun sotasensuurin leiman muodossa.⁵⁶⁶ Vaikkei Suomi ollutkaan sodassa, osa Unton vastaanottamista kirjeistä sisälsi jokseenkin arkaluontoisia asioita. Syyskuussa Unton serkku kirjoitti hälytysharjoitusten jatkuvan Tampereella tasaisin väliajoin. *Nyt minä odotan koska niitä sulkupalloja alkaa tulla Pispalaan* kirjoitti hän kirjeessään.⁵⁶⁷ Vaikka varmaa tietoa sulkupalloista tai muista puolustusmenetelmistä kirjoittajalle ei ollut, voidaan arvailuakin niistä pitää arkaluontoisena kirjoitusaiheena. Huhujen levittäminen oli kiellettyä, minkä lisäksi tällaisen kirjeen päätyessä vakoilijoiden käsiin, siitä voitaisiin päätellä Suomen valmistautuvan sotaan kotirintamalla.

Sodan alettua ja Unton haavoituttua rintamakavereiden kirjeistä on havaittavissa, että kirjoitusohjeet olivat sotilaiden mielissä vielä tarkasti. Paikannimiä ei paljastettu, vaan Untolle suunnatuissa kirjeissä käytetään yleisesti paikannimenä *Täällä jossain* tai kuten eräässä kirjeessä sarkastisesti todetaan *Paratiisissa*. Vanhan rajan toiselle puolelle siirryttyä paikannimiä ei vieläkään mainita, vaan käytetään ilmauksia *Vieraalla maalla* tai *Ryssän maalla*.⁵⁶⁸ Sotilaiden voisi sanoa olleen jopa esimerkillisiä sensuurin kannalta paikannimien kertomatta jättämisessä. Tätä selittää varmasti osaltaan se, että sota oli vasta alussa, minkä vuoksi kirjesensuuriin ei oltu vielä totuttu, vaan se toimi vielä eräänlaisena pelotteena. Lisäksi kyseessä olivat rintamasotilaat, jotka olivat kokeneet taisteluita. Tämän vuoksi he eivät pitäneet paikannimen salaamista turhana, vaan kenties jopa omaa turvallisuutta parantavana asiana.

Sodan jatkuessa on nähtävissä, että rintamalta lähetetyissä kirjeissä ei enää salailtu olinpaikkaa yhtä tarkasti kuin sodan alkuvaiheessa. Rintamakaveri kirjoitti Untolle olevansa Aunuksella. *Tarkemmin sanoen Nurmoilan kylässä*.⁵⁶⁹ Sama kirjoittaja paljasti toisessa kirjeessään joukko-osastonsa: *Tämä on se kuuluisa I.R.44*. Lisäksi hän kertoi yksikkönsä olleen Syvärin voimallitoksella sekä arvuutteli seuraavaa määränpäättä.⁵⁷⁰ Myös Unto itse alkoi suhtautua löyhemmin olinpaikkansa ilmoittamiseen ja kertoi sen toisinaan hyvinkin vapaasti. Toisaalta hän ei läheskään aina kertonut tarkkaa paikkaa.⁵⁷¹ Sodan jatkuessa yhä pidempään sotilaat lipsuivat sijoituspaikkansa salaamisen suhteen melko useasti. Tätä selittänee turtuminen sotaan sekä mahdollinen oletus siitä, että kaikki tiesivät jo kyseisen sijoituspaikan. Osaltaan kyse saattoi tietenkin olla myös tahallisesta kurittomuudesta, joka johtui pitkään jatkuneesta sodasta. Tilanteen muututtua kesän 1944 taisteluiden myötä näyttäisi siltä, että olinpaikan salaaminen yleistyi jälleen kirjeissä.

⁵⁶⁶ Evalle osoitetun kirjeen kuori 18.3.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁷ Kirje serkulta Untolle 21.9.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁸ Esim. kirjeitä rintamakavereilta Untolle 5.8.1941; 6.8.1941; 13.8.1941 ja 13.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁶⁹ Kirje rintamakaverilta Untolle 6.2.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷⁰ Kirje rintamakaverilta Untolle 16.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷¹ Esim. kirjeet Untolta Evalle 20.7.1942; 27.9.1942; 5.8.1943 ja 18.1.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Unton siirrettyä vallatulle alueelle vankeja vartioimaan hän kirjoitti Evalle siitä, miten vangit olivat tappaneet yhden vartijan ja tästä syystä kymmenen vankia oli puolestaan tapettu. *Tällä viikolla karkasi neljä mutta saatiin Käkisalmissa kiinni, nyt ei vanjat enää karkaa.* Samassa kirjeessä Unto kertoi myös lotasta, joka *viekoitteli* sotavangin.⁵⁷² On luultavaa, että tällaiset paljastukset eivät olisi läpäisseet sensuurin seula, mikäli kirje olisi sattunut tarkastusseulaan osumaan. Tiedot sotavankien kohtelusta ja rankaisemisista olisivat väärin käsiin joutuessaan voineet olla jokseenkin kiusallisia Suomelle. Lottien ja sotavankien kanssakäymisestä ei todennäköisesti olisi myöskään haluttu kertoa kotirintaman siviileille. Se antoi aivan liian huonon kuvan lotista itsestään sekä liian hyvän kuvan venäläisvangeista. Venäläiset olivat vihollisia eikä heidän kanssaan olisi pitänyt olla missään tekemisissä, joten huhut lotista ja vangeista olivat hyvin kiusallisia viranomaisten kannalta katsottuna.

Serkultaan Unto sai tietoja kotirintaman elintarviketilanteesta ja -pulasta jouluna 1941. *Täällä jonotetaan jo ihan kaikkia pian saadaan jonottaa sähkövaloakin se taitaa myöskin tulla kortille.* Kirje jatkui toteamuksella, että pulaa on aivan kaikesta, minkä vuoksi nykyään ei kehtaa olla lihava.⁵⁷³ Vuoden vaihteen jälkeen tilanne ei juuri ollut parantunut, ja serkku kertoikin, että *nyt jonotetaan jo leipääkin.*⁵⁷⁴ Kaupungeissa eläneiden perheiden taakkana ei ollut niinkään rahan puute vaan huono elintarviketilanne. Säännöstelystä huolimatta päivittäisen maito- tai leipäannoksen eteen joutui jonottamaan eikä takeita elintarvikkeiden riittämisestä kaikille jonottajille ollut.⁵⁷⁵ Rintamalla todennäköisesti tiedettiin kotiseudun oloista ja pulasta. Tästä huolimatta sensuuri ei välttämättä katsonut hyvällä kirjoittelua siitä. Tieto siitä, että kotona yhä useammat hyödykkeet joutuivat kortille, laski rintamamiesten mielialoja. Kotirintaman oloja voitiin myös käyttää propaganda-aseena vihollisen toimesta, mikäli huhut ja tiedot elintarviketilanteesta kantautuivat väärin korviin.

Toisinaan tärkeitä tietoja kotirintaman asioista lipsahti kirjeisiin puolihuolimattoman oloisesti. Talvella 1944 Helsingin pommitusten jälkeen äiti kirjoitti Untolle ja kertoi Tampereella olevan täydellinen pimennys päällä. Tällaista tietoa ei tietenkään olisi saanut kirjeissä kertoa.⁵⁷⁶ Toisinaan myös kotirintamalla liikkuneet huhut siirtyivät kirjeitse taistelurintamille.⁵⁷⁷ On oletettavaa, että tällaisten tietojen ja huhujen kertominen kirjeissä johtui enemmän ajattelemattomuudesta kuin tarkoituksenmukaisesta toiminnasta.

⁵⁷² Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷³ Kirje serkulta Untolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷⁴ Kirje serkulta Untolle 1.3.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷⁵ Junila 2012, 214.

⁵⁷⁶ Kirje äidiltä Untolle 27.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷⁷ Kirje äidiltä Untolle 24.1.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Myös rintamamiehet kertoivat puolivahingossa sellaisia asioita, jotka sensuuri olisi halunnut mahdollisesti jättää kirjeistä pois. Kesällä 1944 Unto kirjoitti kotiväelle punataudin riivaavan hänen yksikköään ja hänen itsensäkin saaneen tartunnan. *Pari päivää jo olen maannut vain ja käynyt välillä riu-ulla. Nyt ei tarvitse käydä sielläkään kun on massu tyhjä.* Unto oletti joutuvansa taudin takia sairaalaan hyvinkin pian.⁵⁷⁸ Sinänsä harmittoman tiedon kertominen paljasti kotiväelle karusti sen, millaisissa oloissa rintamalle olleet joutuivat selviämään. Tämä saattoi laskea kotirintaman taistelutahtoa, mihin ei olisi kriittisessä sotatilanteessa ollut varaa. Tieto siitä, että joukkoja riivasi punatauti, olisi voinut hyödyttää myös vihollista, mikäli se olisi onnistunut tiedon saamaan. Toisaalta punatauti oli sota-aikana varmasti molempien sodan osapuolten vitsaus, joten suurta hyötyä tiedosta tuskin olisi ollut.

Sensuurin kannalta katsottuna sotilaiden karuja oloja huomattavasti arempi aihe olivat kirjeissä esiintyneet kertomukset sotilaskarkureista. Unto kirjoitti heinäkuun 1944 lopulla, että heidän joukoistaan muutamia sotilaita oli karannut aina Keski-Suomeen asti. Huhujen mukaan he saisivat usean vuoden kuritushuonerangaistuksen ja toisesta karkaamisesta rangaistaisiin kuoleamalla. *Sellaista se on sotilaan elämä.*⁵⁷⁹ Tällaiset viestit rintamalta olisivat sensuurin tarkastuksissa varmasti poistettu kirjeistä. Kotirintaman uskoa ei voitu horjuttaa kertomalla tällaisista asioista. Huhut karkaamisista eivät sopineet siihen kuvaan, joka suomalaisesta sotilaasta oli luotu. Unto puolestaan kertoo asiasta kotiväelle siinä missä muistakin rintaman tapahtumista ja uutisista. On mahdotonta sanoa varmasti, tiesikö Unto kirjoittavansa kielletystä aiheesta.

Itsesensuurilla saattoi etenkin rakastavaisten kirjeenvaihdossa olla sota-aikana suurempi vaikutus kuin virallisella postisensuurilla. Jättämällä kirjoittamatta aroista aiheista oli mahdollista suojella kirjeen vastaanottajaa ja auttaa häntä jaksamaan äärimmäisissä olosuhteissa.⁵⁸⁰ Vaikka kirjeiden kirjoittajat tiedostivat sensuurin olemassaolon, se ei aina estänyt kirjoittajaa kirjoittamasta hyvinkin henkilökohtaisista asioista. Osassa Unton Evalle osoittamissa kirjeissä hän puhui hyvin herkästi tunteistaan Evaa kohtaan.⁵⁸¹ Tarve kertoa tunteistaan voitti näin ollen pelon siitä, että joku tuntematon lukisi lähetetyn kirjeen. Toisaalta on myös mahdollista, että toisinaan juuri sensuuri oli se syy, miksi kirjeet vaikuttavat melko tunteettomilta tiedonannoilta kirjoittajalta toiselle.

Kuten toisenkin kokoelman kohdalla, ei tämänkään aineiston perusteella voida sanoa, että kiellettyä informaatiota olisi kirjeissä levitetty tarkoituksellisesti tai järjestelmällisesti. Pikemminkin kyse

⁵⁷⁸ Kirje Untolta kotiväelle 30.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁷⁹ Kirje Untolta kotiväelle 30.7.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁰ Hagelstam 2012, 283.

⁵⁸¹ Esim. kirjeet Untolta Evalle 18.1.1944 ja 19.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

näyttäisi olleen lipsahduksista sekä ajattelemattomuudesta. On kuitenkin huomattava, että sodan ollessa kiivaimmillaan hyökkäysvaiheessa 1941 sekä kesällä 1944, sotilaat näyttäivät muistaneen paremmin olla ilmoittamatta olinpaikkaansa. Rauhallisina asemasodan aikoina lipsumisia sijoituspaikan ilmoittamisen suhteen näyttäisi tapahtuneen huomattavasti useammin.

5.5. UNTO JA EVA – NUORIPARI SODAN PYÖRTEISSÄ

Unton ja Evan suhde kehittyi välirauhan ja jatkosodan aikana huomattavan paljon. Vaikka suhdetta hoidettiin lähinnä kirjeiden välityksellä, se syveni vähitellen ja johti viimein kihlaukseen. Sodan jälkeen Unto ja Eva menivät naimisiin, mikä antaa kuvaa siitä kuinka paljon suhde eteni ja syveni sotavuosien aikana.

Unton aloitettua palveluksensa välirauhan aikana hän tunsu jo Evan, mistä voidaan pitää osoituksena tuttavallisen postikortin lähettämistä toukokuussa 1940.⁵⁸² Jo välirauhan aikana suhde syveni, mikä on havaittavissa kirjeistä muun muassa aloitussanojen muuttumisen myötä. Ensimmäisissä korteissa ja kirjeissä Unto puhutteli Evaa jopa virallisen oloisesti, mutta pian tyyli muuttui läheisemmäksi. *Eva hyvä* vaihtui henkilökohtaisemmaksi *Sinulle* ja tästä vähitellen *Rakkahin Eva* -tyylisiin aloituksiin.⁵⁸³ Jatkosodan puhjettua pariskunta aloitti kirjeensä säännöllisesti *Rakkahin*, *Rakas* tai *Rakkain* aloituksilla.⁵⁸⁴ Kirjeiden aloitukset viittaavat suhteen syventymiseen, mutta aineiston mahdollinen vajavaisuus on otettava huomioon johtopäätöksiä tehtäessä.

Jo ennen sodan alkamista suhteen ylläpitäminen oli haastavaa, sillä Unton lomat olivat harvassa. Unto kirjoitti maaliskuussa 1941 loman saannin olevan vaikeata, sillä jotkut olivat rettelöineet lomillaan. Tästä huolimatta Unto kannusti Evaa ja lupaili, että pariskunta vielä näkisi toisensa.⁵⁸⁵ Loman saannin vaikeuden harmittelu jatkui myös seuraavissa kirjeissä.⁵⁸⁶ Kevään korvalla Unto muisteli toissakesän ihanoituksia ja totesi, ettei seuraavasta taitaisi tulla yhtä ihana. Kirjeestä on havaittavissa haikeutta ja kaipuuta toisen näkemiseen. *Taitaa siinä vuosi vierähtää umpeen ennenkuin näemme toisemme*.⁵⁸⁷ Välirauhankaan aikana pariskunta ei näin ollen nähnyt toisiaan pitkiin aikoihin ja suhde lepäsi täysin kirjeenvaihdon varassa. Sodan käynnistyttyä parisuhteen vaaliminen oli varmasti vielä vaikeampaa. Toisaalta kriisitilanne saattoi osaltaan myös lähentää pariskuntaa.

⁵⁸² Postikortti Untolta Evalle 15.5.1940, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸³ Esim. kirjeet Untolta Evalle 2.8.1940; 21.12.1940, 6.3.1941 ja 27.3.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁴ Esim. kirjeet Evalta Untolle 29.6.1941 ja Untolta Evalle 8.7.1941; 18.7.1941 ja 27.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁵ Kirje Untolta Evalle 1.3.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁶ Kirje Untolta Evalle 6.3.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁷ Kirje Untolta Evalle 27.3.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Evalta saadut kirjeet olivat rintamalla olleelle Untolle hyvin tärkeitä. *Mikään ei ole täällä ihanampaa kuin lukea Sinun rakkaan kätesi kirjoittamaa kirjettä.*⁵⁸⁸ Haavoituttuaan Unto kirjoitti Evalle sotasairaalasta olevansa kunnossa.⁵⁸⁹ Toipumislomalle Unto pääsi elokuun 1941 alussa.⁵⁹⁰ Loman aikana pariskunta mitä todennäköisimmin pääsi viettämään aikaa yhdessä.⁵⁹¹ Loman loppuessa Unto ja Eva valmistautuivat jälleen pitkään eroon. *Vielä kerran Sinulle terveiset täältä Epilästä, sitten ehkä taas jostain satojen km päästä.*⁵⁹² Unton toipumisloma antoi pariskunnalle aikaa olla yhdessä huomattavan paljon verrattuna tavallisiin lomiin. Toipumisloma ei luonnollisestikaan ollut kaikkein ihanin tapa viettää aikaa yhdessä, mutta suhteen syvenemisen kannalta tällainen Unton pidempi loma oli oletettavasti sängen tärkeä.

Sota-aikana tunteiden ilmaiseminen kirjeitse lienee toisinaan ollut sängen haastavaa. Kiintymystä voitiin osoittaa tietenkin myös lähettämällä rakkaalle paketteja, kuten Evakin teki. Unto oli kiitollinen syksyllä 1941 saamastaan paketista, mutta samalla hän myös torui hiukan Evaa. *Älä sinä Eva lähetä tällaisena aikana sellaista sokerimäärää, sitähan ei sinullakaan ole paljoa. Ja muutenkin liian monta markkaa uhrasit minun takiani.* Paketti oli kuitenkin varmasti mieluisa yllätys Untolle.⁵⁹³ Kiintymystä voitiin näin osoittaa pakettien muodossa, mutta toisaalta Unto vaikutti hieman vaivaantuneelta tästä kyseisestä paketista.

Syksyn 1941 aikana Unton kirjeet Evalle eivät olleet erityisen romanttisia. Hän lähinnä kertoi mil-laista vallatulla alueella oli ja mitä hän on siellä tehnyt. Ainoa asia, mistä voi päätellä vastaanottajan olleen Untolle keskimääräistä tärkeämpi ihminen, ovat kirjeiden aloitus- ja loppusanat; *Rakas ja Rakkain terveisin.*⁵⁹⁴ Toivoa siitä, että rakastavaiset näkisivät toisensa pian uudestaan, pidettiin kuitenkin yllä. Unto oli kuullut huhuja *Pietarin* motin laukeamisesta, jonka jälkeen reserviläiset pääsisivät jo siviiliin. *En minäkään siten täällä luultavasti kolmatta vuotta aloita.*⁵⁹⁵ Toivo ja usko siitä, että pari näkisi pian toisensa saattaa osaltaan selittää sitä, että kirjeenvaihto näyttää olleen melko harvaa parin välillä. Syksyn 1941 aikana Unto lähetti ainoastaan muutaman kirjeen Evalle ja marraskuun jälkeen seuraava kirje Evalle on päivätty vasta toukokuussa 1942. Myöskään Evalta Untolle ei tällä aikavälillä kirjeitä nähtä saapuneen. Muita kirjeitä kirjekokoelmasta kuitenkin löy-tyy tuolta ajalta.⁵⁹⁶ Todennäköisempää kuin se, että pari ei olisi kirjoittanut toisilleen lähes puoleen

⁵⁸⁸ Kirje Untolta Evalle 8.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁸⁹ Kirje Untolta Evalle 18.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹⁰ Postikortti Untolta Evalle 30.7.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹¹ Kirjeet rintamakavereilta Untolle 6.8.1941; 16.8.1941 ja 17.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹² Kirje Untolta Evalle 28.8.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹³ Kirje Untolta Evalle 20.10.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹⁴ Kirjeet Untolta Evalle 4.11.1941 ja 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹⁵ Kirje Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹⁶ Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

vuoteen, lienee kirjeiden puuttuminen kokoelmasta syystä tai toisesta. On myös mahdollista, että Unto olisi ollut hieman pidemmällä lomalla tuona aikana, mutta se on melko epätodennäköistä.

Ikävää ja kaipuuta sekä niiden ilmaisemista toiselle voidaan pitää tärkeänä osana sota-ajan pariskuntien kirjeenvaihtoa. Kaipuu saattoi kohdistua yhdessäoloon ja tavallisen elämän jatkamiseen, kotiin palaamiseen tai yksinkertaisesti vain rintamalta pois pääsemiseen.⁵⁹⁷ Ikävä painoi keväällä 1942 Unton mieltä, kun hän kirjoitti Evalle tulitikun valossa väliaikaisesta sijoituspaikastaan. Unto kertoi nähneensä unta Evasta ja kehotti samalla myös olemaan välittämättä muiden mielipiteistä heidän suhteestaan. *Heidän käsityksillä meidän suhteesta saa viitata kintaalla.* Kirjeestä ei käy ilmi, keitä Unto tarkoitti kirjoittaessaan heistä.⁵⁹⁸ Siirryttyään seuraavaan sijoituspaikkaansa Unto toivoi pääsevänsä lomalle kesän 1942 aikana. *Jos saan [lomaa] tulen sinne vai mitenkä? Voinko tulla?* Tulevaa mahdollista lomaa suunniteltiin siis yhteisesti vietettäväksi.⁵⁹⁹ Lomasta haaveilu jatkui myös seuraavassa kirjeessä, jossa Unto toivoi näkevänsä Evan mahdollisimman pian. Unto viittasi kirjeessä myös edelliseen kesään ja kertoi, ettei ole sitä katunut eikä tule katumaan. Samassa kirjeessä Unto tiedusteli sitä, vieläkö Eva muisti Unton antaman lupauksen, joka oli pitänyt siihen asti. Lisäksi Unto varmisti Evalta tämän rakastavan Untoa hieman enemmän kuin tavallista ystävää. *Voi olla että Sinun on vaikea vastata tähän kirjeeseen, mutta ei Sinun tarvitse sitä tehdä jos et halua,* päätti Unto kirjeensä.⁶⁰⁰ Vaikka ei ole tiedossa, mikä oli Unton antama lupaus tai mitä hetkeä hän ei katunut, ovat hänen tunteensa Evaa kohtaan sanomattakin selviä. Unto haki kirjeessään Evalta myös vastakaikua tunteilleen. Kirjettä voisi pitää eräänlaisena Unton varmistuksena omista tunteistaan Evaa kohtaan. Samalla Unto halusi poistaa viimeisetkin epäilynsä myös Evan tunteiden suhteen. Pariskunta oli seurustellut jollain tasolla jo pidemmän aikaa ja nyt näytti siltä, että suhde oli siirtymässä uudelle tasolle.

Syksyllä Unto kirjoitti Evalle serkustaan, joka oli mennyt kihloihin. *Olin kuin puulla päähän löyty* kirjoitti Unto. Hän ihmetteli sitä, että samassa kirjeessä kihlausuutisen kanssa, serkku valitteli jo sulhasen ymmärtämättömyyttä sekä mahdollista koti-ikävänsä naimisiin menon jälkeen. Unto oli sitä mieltä, että serkku oli piloille hemmoteltu ja mieleltään vielä lapsi, toisin kuin Eva.⁶⁰¹ Mahdollisesti serkkunsa kihlausuutisesta innostuneena Unto kirjoitti seuraavassa kirjeessään Evalle uskovansa hänellä ja Evalla olevan kaunis yhteinen tulevaisuus. Hän tiedusteli Evalta, ajatteliko hän

⁵⁹⁷ Hagelstam 2012, 307–308.

⁵⁹⁸ Kirje Untolta Evalle 15.5.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁵⁹⁹ Kirje Untolta Evalle 20.7.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰⁰ Kirje Untolta Evalle 29.7.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰¹ Kirje Untolta Evalle 27.9.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

samaa kuin Untokin ja kysyi; *Onko isäsi sanonut mitään?*⁶⁰² On tietenkin mahdotonta tietää tarkalleen ottaen, mistä asiassa oli kysymys. Rivien välistä voidaan kuitenkin päätellä, että Unto ja Eva olivat päättäneet syventää suhdettaan entisestään ja ehkäpä ajatelleet jopa kihlautumista. Tämä selittäisi myös Unton kiinnostuksen Evan isän mielipiteestä asiaan.

Kesällä 1943 Unto sai isältään kirjeen, jossa isä kehotti Untoa ottamaan tarkasti oppia maanviljelystöistä, kun siihen kerran oli mahdollisuus. *Taitaa Sinullekin olla paras konsti kun perustat Eevasi kanssa maanviljelysfarmin sillä Eevalla on jo kokemusta siltä alalta.*⁶⁰³ Ainakin Unton isä piti näin olleen Unton ja Evan yhteistä tulevaisuutta sangen varmana. On kuitenkin huomattava, että tässä vaiheessa pariskunta ei kuitenkaan vielä ollut edes kihloissa. Isä näyttää kuitenkin olleen ilmeisen perillä poikansa seurustelusuhteen vakavuudesta.

Elokuussa Unto ja Eeva näkivät toisensa Unton päästessä lomille, joskin ajankohta muuttui aiemmin ilmoitetusta. *Kyllä ei pitäisi koskaan etukäteen kirjoittaa lomastaan mitään, se heiluu kuin lehmän häntä puolelta toiselle.*⁶⁰⁴ Seuraavaa yhteistä lomaa Unto ja Eva joutuivat odottamaan melko kauan, sillä lomalla ollessaan Unto oli joutunut vaikeuksiin ja joutui vastaamaan asiasta kenttäoikeudessa. *Eihän se asia sinänsä ole mikään rikos mutta sotaväes rikoslaki on ankara ja minäkin saan siitä vettä ja leipää, tai muutaman kuukauden.* Unto epäili pääsevänsä lomalle vasta neljän kuukauden päästä, ja vaikka hän ei muuten joutuisi kärsimään asiasta, papereihin jäisi joka tapauksessa merkintä tapauksesta. Unto oli hyvin pahoillaan lomien siirtymisestä, mutta samalla hän ihmetteli armeijan sääntöjä. *Juoda saa, mutta ei juopua, mutta kuka sen taidon osaa?*⁶⁰⁵ Loman tapahtumat liittyivät siis juovuksissa olemiseen ja mitä ilmeisimmin jonkinlaisiin järjestyshäiriöihin. On hyvin todennäköistä, että Unto syytti itseään lomiansa menettämisestä ja pelkäsi Evan olevan vihainen asiasta.

Kirjeessään Unto kertoi Evalle olevansa hyvin pahoillaan asiasta. Samalla hän toivoi sodan jo loppuvan, jotta he pääsisivät aloittamaan oman elämänsä. *Kunpa koittaisi se päivä että sota kerran loppuisi ja minäkin olisin vapaa ja sinun luonasi.* Ikävä painoi Unton mieltä ja hän totesikin, että *sydän on täynnä Sinua.* Kirje päättyi tavallista haikeampiin tunnelmiin. *On suloista rakastaa, mutta on ihanampaa kun tietää olevansa rakastettu.*⁶⁰⁶ Tieto siitä, että seuraava loma olisi tavallistakin kauempana, lienee ollut yksi syy kirjeen tunteellisuuteen. Toisaalta se kertoo myös suhteen syventymisestä entisestään.

⁶⁰² Kirje Untolta Evalle 25.11.1942, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰³ Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰⁴ Kirje Untolta Evalle 5.8.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰⁵ Kirje Untolta Evalle 18.1.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰⁶ Ibid.

Seuraava jälleennäkeminen tapahtui kuitenkin jo maaliskuussa 1944. Syynä tähän ylimääräiseen lomaan oli todennäköisesti Unton ja Evan kihlajaiset. Unto kirjoitti Evalle ollessaan lähdössä takaisin rintamalle. Eva oli jo lähtenyt kohti kotiaan ja Untollakin oli lomaa jäljelle enää joitakin tunteja. *Vaikka mitäs minä täällä taas enää teen yksin kun et Sinä rakas ole kanssani.* Unto kertoi heidän saaneen paljon onnitteluja kihlauksen johdosta. *Kihlausilmoituksemme oli tämän päivän Aamulehdessä.*⁶⁰⁷ Varsinainen kihlapäivä oli Aamulehden perusteella 14.3.1944.⁶⁰⁸ Kihlajaisia oli suunniteltu jo aiemmin, mikä voidaan päätellä Unton isältään saamasta kirjeestä. Isä totesi siinä asian järjestyvän pikkuhiljaa, kunhan Unto vain kertoisi ajankohdan edes suunnilleen.⁶⁰⁹ Kihlapari ei saanut nauttia asematavaiheen kohtalaisen rauhallisesta tilasta kovinkaan kauaa. Kesäkuussa alkanut suurhyökkäys aiheutti surua ja huolta etenkin kotirintamalla. Unto puolestaan yritti lähettää kirjeitä ja kortteja Evalle, jotta tämä tietäisi Unton olevan yhä kunnossa.

Kesäkuun puolivälissä Unto lähetti pahvinpalaselle kirjoitetun ”postikortin”, jossa hän kertoi kirjoittavansa myöhemmin lisää.⁶¹⁰ Eva puolestaan toivoi kirjettä tai edes pientä viestiä Untolta, jotta saisi tietää tämän olevan elossa. Eva kertoi yrittävänsä ja haluavansa olla vahva odottaja, mutta kaoottinen tilanne teki sen vaikeaksi. *Kunpa Sinulla rakas olisikin siellä kaikki hyvin, sen tyttösi vain haluaisi tietää ja sitä toivoo.* Aika ei Evan mukaan tahtonut kotiseudulla kulua hänen odotellessaan tietoja rintamalta. Unton kirjeen saatuaan Eva kertoi olevansa paljon onnellisempi. *Vaikka se elo onkin teillä siellä sellaista, että sen jälkeen kun kirje tänne ehtii voi siellä ollut tapahtunut taas ja paljon.* Kirje päättyi sanoihin *Sinua aina muistava Eva.*⁶¹¹ Kirjeessä on hyvin paljon mustetahroja, mikä voi johtua siitä, että kirje on avattu sateessa. Toisaalta tahrat saattavat olla peräisin myös Evan tai Unton kyneleistä. Kirjeen sisältö on hyvin tunteellinen ja huolestunut, joten sinälään kyneleet sopsisivat siihen.

Heinäkuun ajalta ei ole säilynyt yhtään kirjettä Unton ja Evan välillä, mutta on hyvin todennäköistä, että niitä kulki pariskunnan välillä.⁶¹² Elokuussa sotatilanteen hieman rauhoituttua Unto kirjoitti, että nykyään aikaa on jo enemmän, muttei vielääkään kirjoittamiseen asti.⁶¹³ Untolle Evan lähettämät kirjeet olivat piristys sangen ankeaksi muuttuneeseen arkeen. *Hauskaa oli taas nähdä lähetin kädessä kirje missä oli niin tuttu ja rakas käsiala.* Unto kertoi kirjoittavansa korsun tapaisesta suojasta öljylampun valossa. *Tuumasimme juuri että kyllä mieli voi olla pienestä hyvä.* Lomatkin

⁶⁰⁷ Kirje Untolta Evalle 16.3.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁰⁸ 'Perheutisia' AL 16.3.1944, 4.

⁶⁰⁹ Kirje isältä Untolle 15.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹⁰ Pahvinpala/Postikortti Untolta Evalle 15.6.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹¹ Kirje Evalta Untolle 18.6.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹² Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹³ Postikortti Untolta Evalle 9.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

olivat kuulemma alkaneet taas pyörimään. *Mutta vain yksi mies kerrallaan. Laskimme että se joka on viimeinen vuorossa pääsee noin 3 vuoden kuluttua lomalle.* Unto piti kuitenkin yllä toivoa lomasta ja kaipasi kovasti Evaa sodan keskelläkin. Hän kertoi kaipauksestaan ja siitä, kuinka hänen sydämensä sykki Evalle. *Kunpa tulisitkin tähän saman manttelin alle kanssani.*⁶¹⁴

Välirauhan astuttua voimaan Unto kirjoitti Evalle tunnelmistaan. *Kaikki on niin iloissaan. Ryssätkin lauloivat aamulla tuolla rantakivillä. Me tällä puolen huudettiin että hyvä! hyvä! ... Kyllä tämä on jotakin tämä.* Unto kertoi juhlistavansa kotiin pääsyään kunhan pääsisi siviiliin. *Laskin että tähän mennessä olen ollut täällä 1619 päivää.* Unto toivoi Evan jaksavan olla vielä kärsivällinen, kun he olivat tähänkin asti jaksaneet odottaa. Kirje loppui iloisiin tunnelmiin. *On niin hyvä olla, ettei tiedä missä käsiään pitäisi... En osaa oikein kirjoittaakaan mitään... Rukouksemme on kuultu. Saan palata luoksesi ja ehjänä, siitä olen kiitollinen.*⁶¹⁵ Unton hyväntuulisuutta tätä kirjettä kirjoitettaessa ei pilannut enää edes se, että venäläiset olivat jatkaneet tulitustaan vuorokauden suomalaisia pidempään.⁶¹⁶ Iloisuus siitä, että Unto oli selvinnyt sodasta ja voisi aloittaa oman elämän Evan kassan, on käsin kosketeltavissa tässä kirjeessä.

Sotilaat joutuivat kuitenkin odottamaan kotiutumistaan pidemmän aikaa. *Pääsis näiltä main pois, nämä tappelupaikat kyllästyttää vaikka onkin rauha maassa,* kirjoitti Unto. Hän kertoi Evalle myös näkemästään lehtijutusta, jossa kerrottiin kodinperustamislainoista. Niitä myönnettäisiin naimisiin meneville, ja 15 000 markan laina olisi lisäksi koroton. Unto harkitsi vakavasti ottavansa lainaa, mutta tiedusteli myös Evan mielipidettä asiaan. Unto totesi myös, että rintamalla olleet nuoret olivat nyt tienhaarassa. *Kaikki on aloitettava alusta ja siinä samalla tulee naimisiinmeno eteen. Ja naimisiinmeno vaatisi taas miehen keskittymistä vapaasti sille taholle.* Unto meni suunnitelmissaan melko pitkälle ja puhui Evalle kodista ja lapsistakin. Hän totesi myös, että luuli jo kerran haikaran olleen tulossa kylään erään loman jälkeen. Toiveikkuus pikaisesta jälleennäkemisestä ja yhteisestä tulevaisuudesta on nähtävissä Unton kirjeen loppusanoissa; *Vielä se tuo kenttäposti kirjeen missä on näkemiin.*⁶¹⁷ Totuttuaan rauhaan Unto ja Eva alkoivat melko pian suunnitella yhteistä tulevaisuuttaan. Rauhan tultua tällaista suunnittelua uskalsi tehdä paremmin kuin epävarmoina sodan aikoina. Kaipuu kotiin ja normaalielämään on nähtävissä hyvin vahvasti Unto kirjeistä.

⁶¹⁴ Kirje Untolta Evalle 19.8.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹⁵ Kirje Untolta Evalle 5.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹⁶ Vrt. kirje Untolta kotiväelle 4.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹⁷ Kirje Untolta Evalle 16.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Paluuta siviilielämään saatiin kuitenkin odottaa yllättävän pitkään. Unton kirjeet Evalle sisälsivätkin aina maininnan odottamisesta. Vielä lokakuun lopullakin Unto odotti tietoa kotiuttamisestaan.⁶¹⁸ Kotiväki päätteli Lapin sodan viivyttävän kotiin pääsyä. Pelkoa siitä, *että ei suinkaan teitä sieltä vaan lähetetä sinne Pohjoiseen*, esiintyi perheen keskuudessa.⁶¹⁹ Unto kotiutettiin vasta marras-kuussa 1944. Siviilielämän alku oli nuoruutensa vuosia sotapalveluksessa uhranneelle Untolle hieno hetki. Hän kirjoittikin helpottuneena: *nyt nautin elämästäni yli 4 vuoden tauon jälkeen*.⁶²⁰ Hetki oli luonnollisesti merkittävä myös Unton ja Evan parisuhteen kannalta, sillä vihdoinkin viimein he pystyivät aloittamaan yhteiselonsa sodan häiritsemättä heidän elämäänsä.

5.6. ASEMASODASTA KESÄN 1944 KAAOKSEEN JA VÄLIRAUHAAN – ODOTUKSESTA TOISEEN

Jatkosodan uskottiin Suomessa kestävän vain muutamia kuukausia, mikä on nähtävissä myös tämän kokoelman kirjeissä.⁶²¹ Hyökkäysvaiheen aikana mielialat olivat melko korkealla eikä tulevaa rauhaa tai sen ehtoja juuri mietitty, sillä olisivathan ne joka tapauksessa Suomelle suotuisat. Sodan pitkittyessä maailmansodan tilanne kääntyi Suomen kannalta huonompaan suuntaan, jolloin myös mielialat Suomessa alkoivat laskea ja erilaiset huhut rauhasta levitä kansan keskuudessa.

Tämä on kuin maailmanlopun elämää kaikki maat julistavat toinen toisilleen sotia. Koko maailma on mielestäni kuin suuri kattila joka kiehuu ja kuohuu sekä lopuksi tulvii yli äyräittensä, kirjoitti Unton serkku joulukuussa 1941.⁶²² Iso-Britannian sodan julistamisesta Suomelle ei ollut kulunut montaa päivää tässä vaiheessa. Yhdysvallat puolestaan julisti sodan Japanille, joka puolestaan julisti sodan Iso-Britannialle, Kanadalle ja Australialle. Lisäksi Saksa ja Italia julistivat sodan Yhdysvaltoja vastaan.⁶²³ Nämä tapahtumat huomioon ottaen ei ole mikään ihme, että kirjoittajasta tuntui maailmanlopun lähenevän. Tällainen tapahtumaketju ei varmastikaan nostanut odotuksia rauhan nopeasta palautumisesta maahan. Tapahtumat eivät kuitenkaan radikaalisti muuttaneet Suomen asemaa, joten kotirintamankin mielialat säilyivät kohtuullisen vakaina.

Asemasotavaiheen vakiinnuttua ja kestänyttä odotettua pidempään sotatilaan alettiin tottua ja mielialat kävivät odottaviksi. Kesällä 1943 isä kirjoitti Untolle maailmansodan tilanteesta kesälomakuulumisiensa seassa. *Ei tässä osaa muuta kuin odottaa nyt maihin nousua. Siitä pidetään niin kovaa melua että se taitaa mennä minä arvelen plörinäksi koko homma*.⁶²⁴ Kirjoittajalla ei näyttänyt

⁶¹⁸ Kirjeet Untolta Evalle 24.9.1944 ja 23.10.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶¹⁹ Kirje äidiltä Untolle 19.10.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²⁰ Unton sotapäiväkirja 13.11.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²¹ Kts. esim. kirjeet Evalta Untolle 29.6.1941 tai Untolta Evalle 17.11.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²² Kirje serkulta Untolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²³ Leskinen & Juutilainen 2005, 130.

⁶²⁴ Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

näin ollen olleen suuria odotuksia sotatilanteen muuttumisen suhteen. Sodan jatkuttua pitkään ei paluuta rauhaan osattu enää oikein odottaakaan kotirintamalla. Toisaalta asemasotavaihe oli elintarvike- ja miespulaa lukuun ottamatta melko rauhanomaista kotiseuduilla, mikä osaltaan selittää uskoa sotatilanteen pysyvyyteen.

Talvella 1944 sotaväsytys näyttää painaneen ainakin Untoa, joka toivoi sodan jo päättyvän.⁶²⁵ Kevättalven siviilikohteiden pommitukset muistuttivat myös kotiseutuja siitä, että maa oli sodassa, sillä nyt oli *kotirintama tullut yhtä vaaralliseksi kuin linjatkin*.⁶²⁶ Kesän 1944 tapahtumia ei kuitenkaan osattu aavistaa kotona eikä rintamalla vielä kevään aikana, mikä johti lähes kaottiseen tilanteeseen venäläisten suurhyökkäyksen alettua.

Hektisessä sotatilanteessa ei useinkaan ollut aikaa kirjoittaa kirjettä kotiseudulle, mutta Unto pyrki ilmoittamaan vointinsa mahdollisuuksien mukaan. Kesäkuun kriittisimmillä hetkillä hänellä ei ollut mahdollisuutta lähettää korttia kotirintamalle, joten hän raapusti terveisensä pahvinpalaan.⁶²⁷ Usein tällaiset pikaterveiset sisälsivät myös lupauksen lisätiedoista mahdollisimman pian.⁶²⁸ Kotirintama pyrki olemaan sotilaiden tukena, mutta tuki oli lähinnä henkisestä, sillä paketteja ei saanut kesäkuussa lähettää kuin vasta juhannuksen jälkeen. Myös tiedonkulku yleisemmästä taistelutilanteesta oli tärkeässä roolissa. Eva kirjoitti Untolle, että *paljon paha se iivana vain näyttää edelleen saavan aikaan siellä Kannaksella*.⁶²⁹ Kun pakettilähettykset alkoivat jälleen kulkea, pyysi Unto täydennystä ruokatilanteeseensa kotiväeltä useammankin kerran.⁶³⁰

Tietoa rintamatilanteista ja -tapahtumista kulki kirjeissä molempiin suuntiin. Toisinaan viestit olivat kaikkea muuta kuin kannustavia, kuten tiedot rintamakarkureista. *Ei sitä koskaan tiedä vaikka mies täällä katoaisi, jos se jälkeenpäin löytyisikin. Jos se [N.N.]kin oli lähtenyt ominpäin kotionsa. Kadonneiksi ilmoitettuja sotilaita saattoi näin ollen löytää kotirintamaltakin. Meiltä on kans Talista lähtenyt muutamia poikia. Toiset pääsi keskisuomeen asti ennenkuin joutuivat kiinni. Saavat noin 8–19 v kuritus huonetta. Uusitusta karkaamisesta saa kuolemantuomion*.⁶³¹ Uutiset rintamakarkureista kertovat osaltaan tilanteen sekavuudesta kesällä 1944. Unton kirjeestä on rivien välistä havaittavissa, ettei hän välttämättä tuominnut karkureita kovinkaan jyrkästi, muttei myöskään ymmärtänyt heitä.

⁶²⁵ Kirje Untolta Evalle 18.1.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²⁶ Kirje äidiltä Untolle 27.2.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²⁷ Pahvinpala/Postikortti Untolta Evalle 15.6.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²⁸ Postikortti Untolta isälle 14.7.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶²⁹ Kirje Evalta Untolle 18.6.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³⁰ Kirjeet Untolta kotiväelle 20.7.1944 ja 30.7.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³¹ Kirje Untolta kotiväelle 30.7.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

Välirauhan astuttua voimaan Unton tuntemukset näyttävät olleen hieman epäilevät tilanteen suhteen venäläisten jatkaessa tulitustaan suomalaisia pidempään. *No niin. Kello on nyt 10 aamupäiv. ja ryssä vahvistaa välirauhaa kranaateilla.* Tilanne oli hermoja kiristävä, koska luvattu välirauha näyttikin lipuvan ohitse. *Saa nähdä mitä tästä sitten tulee. Kotiopäin yritän jos piirileikiksi menee jos taas sotaa jatketaan niin tietysti on oltava paikoillaan.*⁶³² Välirauhan varmistuttua tunnelma rintamalla oli aluksi hyvin iloinen, sillä välitön hengenvaara oli nyt ohitse.⁶³³ Tulevat rauhanehdot kuitenkin pitivät sekä kotiseutua että rintamalla olleita jännityksessä. Myös uutiset suomalaisten ja saksalaisten taisteluista Suursaassa aiheuttivat ihmetystä. *Niin muuttuu maailma tyttöseni!*⁶³⁴

Rauhanehtojen myötä Unton kotiväki toivoi saavansa pojan kotiin pysyvästi, sillä rauhanehdot määräsivät sotilaat siviiliin. Tarkkaa tietoa rauhanehtojen määräämstä päivästä ei kuitenkaan ollut. Se ei kuitenkaan jäänyt kotiseudulla epäselväksi kuka määräsi, *sillä se on nyt ryssä joka määrää maalla merellä ja ilmassa niin muuttuu maailma eskoseni, kyllä nyt on Suomessa melkein kuin Boprikovin aikoina puuttuu vaan että määrää vielä venäjän kielen kouluissa luettavaksi.* Katkeruutta aiheutti lisäksi saksalaisten toimet Suomessa. *Kyllä Saksmannit hävittää Suomea osaltaan ja naisia on kyllä mennyt niiden mukana.* Tulevaisuutta ei nähty kovinkaan valoisana, mikäli rauhanehdot eivät muuttuisi lopullisessa rauhassa.⁶³⁵ Sota saksalaisten kanssa nähtiin Neuvostoliiton kostonä. *Niin ne vanhat aseveljet niiden kanssa rupesi toverihenki haisemaan paskalle. Se oli vielä ryssän keksintöä että täytyi saksmannien kanssa ruveta tappelemaan.* Neuvostoliiton katsottiin antaneen tarkoituksella liian vähän aikaa saksalaisten poistumiselle Suomesta.⁶³⁶

Iloisuus rauhasta ja Unton hengissä selviämisestä muuttui rauhanehtojen myötä pian epävarmuudeksi tulevasta sekä katkeruudeksi venäläisiä kohtaan. Molemmat reaktiot lienevät hyvin tavanomaisia hävityn sodan jälkeen. Kotiväen Untolle kirjoittamista kirjeistä on, rauhanehtojen ja saksalaisten kanssa aloitetun sodan aiheuttamista negatiivisista tunteista huolimatta, havaittavissa iloisuutta ja tyytyväisyyttä siitä, että poika on tulossa kotiin ennemmin tai myöhemmin ja ennen kaikkea ehjänä.

Odotus erilaisesta huomisesta on havaittavissa useista tämän kokoelman kirjeistä. Ennen sotaa odotettiin sodan syttyvän milloin tahansa. Jatkosodan viimein sytyttyä sen oletettiin loppuvan nopeasti jo saman vuoden puolella. Sotatilan pitkittyessä ja asemasotavaiheen jatkuessa ihmiset olivat odottavalla kannalla sodan loppumisen suhteen ja rauhasta huhuttiin silloin tällöin. Kun

⁶³² Kirje Untolta kotiväelle 4.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³³ Kirje Untolta Evalle 5.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³⁴ Kirje Untolta Evalle 16.9.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³⁵ Kirje äidiltä Untolle Päiväämätön (Syyskuu 1944), Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶³⁶ Kirje isältä Untolle 11.10.1944, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

venäläiset aloittivat suurhyökkäyksensä kesäkuussa 1944, odotettiin kotiseudulla lähes kauhun sekaisin tuntein tietoja rintamalta. Rauhanehtojen tultua julki alettiin odottaa sekä lopullisia rauhan- ehtoja että sotilaiden palaamista siviilielämän pariin. Tämä kokoelman kirjeiden perusteella voisikin sanoa, että lähes koko jatkosodan ajan ihmiset odottivat muutosta ja elivät jonkinasteisessa epätie- toisuudessa siitä, mitä huomina toisi tullessaan.

6. SOTAKOKEMUKSET KIRJEISSÄ – SAMANLAINEN ERILAINEN SOTA

6.1. PERHEIDEN KOKEMUKSET PEILATTUINA YLEISEEN MIELIALAAN

Tutkielmassa esiin nostetut perheet ja heidän kokemuksensa ovat ainutkertaisia eikä kellekään ole tismalleen samanlaisia kokemuksia sota-ajalta. Koska sota kuitenkin kosketti koko kansakuntaa, se on vaikuttanut jokaiseen kansalaiseen. Tämän tutkielman perheet eivät olleet yksin haastavien koke- muksiensa äärellä, vaan myös muut kokivat samankaltaisia asioita sodan aikana. Tutkimuskohteena olleiden perheiden kokemukset ja mielialat myötäilivät pitkälti myös yleisiä sodanaikaisissa kirjeissä esiintyneitä mielialoja.

Paavon perheelle ja erityisesti perheen äidille joulunaika oli erityisen raskasta. Etenkin ensimmäisenä sotajouluna muistot edellisistä jouluista palasivat mieleen.⁶³⁷ Saman asian havaitsi yleisellä tasolla myös VTL:n tarkastusjaosto mielialaseurannassaan. Rintamamiesten mielialat olivat kuitenkin korkeammalla kuin kotiväen, vaikka kaikki miehet eivät päässeetkään kotiin jouluksi. *Useimmissa kodeissa ei joulu kuitenkaan ole tuntunut joululta, kun miesväki on ollut poissa.* Samoin raportissa huomautetaan uskonnollisten kirjoitusten lisääntyneen joulun tienoilla huomattavasti.⁶³⁸ Lomien saaminen askarrutti etenkin perheellisiä joulun alla. Vaikka mielialat piristyivät joulua odotellessa, myös ikävä nousi voimakkaammin pintaan rintamalla palvelleilla.⁶³⁹ Kotiväen ikävä ja kirjeiden uskonnollisävytteisten tekstien lisääntyminen joulun aikoihin on kuin suoraan Paavon ja hänen perheensä kirjeenvaihdosta poimittua. Tässä asiassa Paavolla perheineen oli näin ollen huomattavasti kohtalotovereita. Unton ja hänen läheistensä kirjeenvaihdosta ei sen sijaan ole käytettävissä joulunajan aineistoa, joten vertailua on mahdotonta tehdä.

Erityisesti maaseudun väestöä huoletti kotitöiden eteneminen miesten ollessa rintamalla. Sodan pitkittyessä oletettua pidemmäksi sekä kotiutushuhujen osoittauduttua pelkiksi huhuiksi sota- väsymys ja haluttomuus alkoivat lisääntyä rintamalla. *Myös huoli kotiväen toimeentulosta ja*

⁶³⁷ Esim. kirje äidiltä Paavolle 29.12.1941, Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶³⁸ Tarkastusjaoston mielialaraportti 1.–10.1.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶³⁹ Tarkastusjaoston mielialaraportit nro 27, 9.12.1942 sekä nro 23, 8.12.1943, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

kotitöiden laiminlyönneistä lisää katkeruutta, mainittiin mielialaraporteissa jo talvella 1942.⁶⁴⁰ Työvoimapula oli maaseudulla todellinen huoli.⁶⁴¹ Syvintä huolta ei suinkaan aiheuttaa maaseudulla ravinnon loppuminen, vaan huoli siitä, miten kaikki maatyöt saataisiin tehtyä.⁶⁴² Maanviljelijöiden lomatyöttömyys korostui etenkin niinä aikoina, kun työvoiman tarve kotiseudulla olisi ollut suuri, kuten heinätöiden aikaan. *Toiset ovat katkeroituneita siitä kun eivät ole päässeet heinäntekolomalle, vaikka tietävät heitä kotona kipeästi tarvittavan.*⁶⁴³ Kevättöiden aikaan toistui vuosittainen ilmiö, jolloin maanviljelijät pyrkivät saaman itselleen työlomaa päästäkseen auttamaan kotiväkeä. Lomien anomisen lisäksi pyrittiin antamaan mahdollisimman paljon viljelysneuvoja kotiin jääneille.⁶⁴⁴ Paavon ja kotiväen kirjeenvaihto käsitteli työasioita ympäri vuoden, mutta viljelyn kannalta tärkeinä vuodenaikoina niistä kirjoiteltiin vieläkin enemmän. Samoin työloomia pyrittiin Paavolle saamaan luonnollisesti kylvötöiden tai heinänteon aikaan. Tässäkin asiassa perheen kirjeenvaihdon sisältö vastaa hyvin pitkälti yleisiä kirjeenvaihdosta poimittuja huolia ja toiveita. Koska Unto perheineen oli kaupunkilaistaustainen eivät maanviljelyshuolet sinällään koskettaneet heitä eikä niistä tällöin kirjoiteltukaan.

Kuten aiemmin todettiin, sodan pitkittyminen ennakoitua huomattavan paljon pidemmäksi aiheutti sotaväsymystä jo talvella 1942.⁶⁴⁵ Toisaalta sotatilaan totuttiin eikä asemasotavaiheen aikana rintamalla olleiden miesten puolesta oltu *erikoisemmin huolissaan, kuten joskus ennen.*⁶⁴⁶ Rauhaa kuitenkin kaivattiin kautta maan ja yleisesti uskottiin jo elokuussa 1942, *että sota päättyy meidän osaltamme jo 'tämän sulan aikana'*.⁶⁴⁷ Toiveet sodan loppumisesta yleistyivät vuoden 1943 alusta alkaen sekä rintamalla että kotiseudulla ja sodan toivottiin päättyvän kuluvan vuoden aikana.⁶⁴⁸ Kevättä kohti mentäessä odottavainen tunnelma leimasi rintamamiesten mielialoja. Odotus muuttui kuitenkin *väsähtäneisyyden ja välinpitämättömyyden* tunteiksi, jotka leimasivat monia kirjeitä.⁶⁴⁹ Rauhaa ei kuulunut, vaan sota jatkui seuraavanakin vuonna. Rauhankaipuu vahvistui ja yleisesti toivottiin sekä taistelu- että kotirintamalla viimeisen sotajoulun olevan takanapäin ja uuden vuoden

⁶⁴⁰ Tarkastusjaoston mielialaraportti 11.–20.1.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴¹ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 4, 10.2.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴² Junila 2012, 214.

⁶⁴³ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 19, 8.8.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁴ Tarkastusjaoston mielialaraportit nro 5, 10.3.1943; nro 6, 22.3.1943; nro 6, 28.3.1944 sekä nro 7, 24.4.1944, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁵ Tarkastusjaoston mielialaraportti 11.–20.1.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁶ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 17, 8.7.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁷ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 19, 8.8.1942, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁸ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 2, 21.1.1943, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁴⁹ Tarkastusjaoston mielialaraportit nro 3, 9.2.1943 ja nro 9, 10.5.1943, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

tuovan tullessaan kaivatun rauhan.⁶⁵⁰ Vastaavanlaista kaipuuta rauhasta ja sodan loppumisesta on havaittavissa myös tässä tutkielmassa käytetyssä aineistossa, joskaan ei aivan yhtä selkeästi. Rauhan tulosta toki huhutaan läpi sodan, mutta minkäänlaista selkeää piikkiä ei ole havaittavissa. Asemasotavaiheen jatkuessa voidaan kuitenkin nähdä eräänlaista turtumista sotatilaan, mikä ilmenee esimerkiksi siitä, ettei kirjeissä näytettäisi olevan kovinkaan huolissaan rintamalla olleista miehistä. Tämä havainto voidaan tehdä molempien tutkimuskohteena olleiden perheiden kirjeenvaihdosta.

Suuri mielialoihin vaikuttanut tekijä etenkin kaupungeissa ja asutuskeskuksissa oli elintarvikepula. Pula aiheutti levottomuutta ja tunnelman kiristymistä jo ensimmäisenä sotatalvena eikä sitä voitu suitsia tavanomaisin rauhoittamiskeinoin.⁶⁵¹ Elintarvikepula koetteli tutkimuskohteena olleista perheistä etenkin Unton perhettä ja läheisiä. Unton serkku kirjoitti jo joulukuussa 1941, että *näkökin alkaa tulla huonoksi kun ei saa voita... Täällä jonotetaan jo ihan kaikkia pian saadaan jonottaa sähkövaloakin se taitaa myöskin tulla kortille.*⁶⁵² Paavon perhe ei kärsinyt yhtä paljoa elintarvikepulasta, mutta Paavon serkku kirjoitti kaukaisempien sukulaisten lähettäneen pyynnön leivän lähettämistä Turkuun, josta se oli kokonaan loppu.⁶⁵³ Vaikka pula-ajasta muutamaan kertaan kirjeissä mainittiinkin, ei voida sanoa sen näkyneen kummankaan perheen kirjeenvaihdossa yhtä laajasti kuin yleisessä mielialatarkkailussa.

Neuvostoliiton aloitettua suurhyökkäyksensä kesäkuussa 1944 mielialatarkkailijat huomasivat uskonnollisuuden ja isänmaallisuuden lisääntyneen rintaman ja kotiseudun kirjeenvaihdossa. Suuntaus oli itse asiassa alkanut jo ennen suurhyökkäystä, mutta sen jälkeen ero aikaisempaan oli vielä selkeämpi.⁶⁵⁴ Luonnollisesti myös kotiseudun jännittyneisyys ja tietojen odotus rintamalta kasvoi hyökkäyksen alkamisen jälkeen uusin mittasuhteisiin.⁶⁵⁵ Tarkastelun kohteena olleiden perheiden kirjeenvaihdosta on selkeästi havaittavissa suurhyökkäyksen jälkeinen epävarmuus rintamalla olleiden läheisten kohtalosta. Kummassakin perheessä toivottiin rintamamiesten lähettävän tietoa itsestään mahdollisimman usein, mutta samalla on havaittavissa etenkin Paavon perheen kohdalla tietynlaista valmistautumista suru-uutisten saapumiseen. Uskonnollisuuden lisääntyminen näkyy sen sijaan ainoastaan Paavon perheen kirjeissä, ja niissäkin ainoastaan kotoa lähetetyissä kirjeissä.

⁶⁵⁰ Tarkastusjaoston mielialaraportit nro 1, 22.1.1944 ja nro 2, 22.1.1944, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁵¹ Mielialakatsaukset nro 7, 7.8.1941; nro 15, 25.4.1942 sekä nro 44, 31.12.1942, Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto, Dg:1, KA.

⁶⁵² Kirje serkulta Untolle 16.12.1941, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁵³ Kirje serkulta Paavolle 12.1.1943, Sota-ajan kirjeet 165/II, TaY.

⁶⁵⁴ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 9, 9.5.1944 sekä nro 11, 7.7.1944, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

⁶⁵⁵ Tarkastusjaoston mielialaraportti nro 12, 10.8.1944, Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto, Dc:1, KA.

Rintamalla olleiden veljesten kohtalo uskottiin korkeimman haltuun, mutta samalla tietenkin toivottiin parasta. Kirjeistä ei sinänsä ole nähtävissä erityisen suurta isänmaallista henkeä, mutta toisaalta yhdessäkään kirjeessä ei esimerkiksi kirjoitettu miesten taistelevan tai uhrautuvan turhaan. Unton perheen kirjeissä uskonnollisuuden lisääntymistä ei ole havaittavissa. Tätä selittää pitkälti se, ettei uskonnollisuutta ole havaittavissa koko sodan aikana ainoassakaan kirjeessä. Toisaalta isänmaallisuutta kirjeissä on nähtävissä, mutta kovinkaan suurta ero aiempiin kirjeisiin ei ole havaittavissa. Huolimatta kovista kokemuksista rintamalla yhdessäkään kirjeessä ei ole nähtävissä puolustustahdon heikkenemistä tai ajatuksia kotiin lähtemisestä ennen kuin sota olisi ohitse.

Tutkielmassa esiteltyjen perheiden kokemukset sota-ajasta eivät näytä merkittävästi poikkeavan mielialaraporteista nähtävissä olevista yleisistä sodanajan mielialoista. Pieniä eroja toki löytyy, mutta pääpiirteittäin kirjeissä puhuttiin samoista asioista ja kokemuksista kuin yleisemmälläkin tasolla. Toisaalta on huomattava myös perheiden ainutkertaisuus sekä se, että kaikki heidän kokemuksensa eivät luonnollisestikaan voi näkyä yleisissä mielialaraporteissa. Vertailtaessa kahden perheen kokemuksia ja yleisiä mielialoja on otettava huomioon, että mielialaraportit on laadittu huomattavan suuren otannan perusteella, jolloin yksittäiset kirjeet ovat kadonneet osaksi tilastoa.

6.2. ERILAISET PERHEET, SAMANKALTAISET KIRJEET

Tutkimuskohteena olleiden perheiden sota-ajan kirjeenvaihdossa ja kokemuksissa on nähtävissä paljon samankaltaisuuksia, mutta luonnollisesti myös eroja löytyy. Yksi suurimmista eroista perheiden kirjoittamiskäytännöissä oli se, että Paavo perheineen kirjoitti useamman kerran viikossa. Asiaa ei aina ollut, mutta jollei muuta, niin ainakin läheisille pyrittiin lähettämään edes kaavamainen kirje. Näin ollen Paavo sai kirjeitä huomattavan paljon.⁶⁵⁶ Unton ja hänen läheistensä kirjeenvaihdon aktiivisuutta kuvastaa hyvin Unton isän kirje, jossa isä toteaa: *Niin se entinenkin poika lähetti isälleen sähkösanoman 'perse auki' isä lähetti rahaa sekä vastauksen 'perse kiinni' ei siinä sen pitempiä ollut. Toiset saa lisää kirjoittaa.*⁶⁵⁷ Kirjeitä ei lähetelty turhan usein, mutta kun niitä lähetettiin, pyrittiin pysymään asiassa eikä täyttää kirjettä tyhjillä sanoilla.⁶⁵⁸

Pohdittaessa ja vertailtaessa kahden eri perheen sota-ajan kirjeistä välittyviä kokemuksia on otettava huomioon myös käytettävissä oleva aineisto. Merkittävin ero tässä tutkielmassa käytettyjen aineistojen välillä on se, että Paavon ja hänen perheensä kirjeistä on säilynyt ainoastaan Paavolle lähetetyt kirjeet. Tämä korostaa luonnollisesti kirjeistä välittyviä kotirintaman arjen kokemuksia. Toisaalta

⁶⁵⁶ Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.

⁶⁵⁷ Kirje isältä Untolle 30.6.1943, Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

⁶⁵⁸ Sota-ajan kirjeet 214, TaY.

tätä puutetta korvaa kirjeiden runsas määrä ja niiden muodostama monipuolinen kokonaisuus. Unton ja hänen läheistensä kirjeenvaihto puolestaan sisältää sekä Unton lähettämiä että hänelle lähetettyjä kirjeitä. Näin ollen kokoelma sisältää enemmän esimerkiksi kuvauksia rintamaoloista ja sodankäynnistä. Määrällisesti kirjeitä ei kuitenkaan ole käytettävissä yhtä paljoa kuin Paavon ja hänen perheensä kohdalla.

Molempia kokoelmia tutkittaessa nousee esiin kirjeiden arkipäiväisyys sodasta huolimatta. Kirjoittajat kirjoittivat toisilleen sodan aikana hyvin usein sangen arkipäiväisistä asioista, kuten aiemmin on tuotu esiin. Sää näyttää olleen suosituin arkisista kirjoitusaiheista molempien perheiden kesken. Tosin Paavo perheineen kirjoitteli säästä vielä Unton läheisiäkkin useammin, eli lähes joka kirjeessä. Asiaa selittänee ainakin osittain perheen maanviljelystausta. Yleisesti ottaen arkipäiväisyys leimaa hieman enemmän Paavon ja hänen perheensä kirjeenvaihtoa. Tähän vaikuttanee se, että perhe oli käytettävissä olevan aineiston perusteella huomattavasti Unton perhettä aktiivisempi kirjeenvaihdossaan. Tällöin kirjeistä muodostui helpommin pelkistä arkisista asioista kertovia tiedonantoja.

Perheet näyttävät noudattaneen arjessaan kirjeiden kirjoittamista koskevia määräyksiä kohtalaisen tarkasti. Kuten aiemmin todettua, minkäänlaista järjestelmällistä tai jatkuvaa kiellettyjen tietojen välitystä ei aineistossa ole havaittavissa. Täysin virheettömästi ei kumpikaan perhe kuitenkaan noudattanut tai halunnut noudattaa viranomaisohjeita. Selvästi yleisin rike, johon sensuuri olisi asian huomattessaan varmasti puuttunut, oli sijoituspaikan kertominen kotiväelle. Erityisesti asemasodan aikana asiasta näytetään lipsuneen melko paljon. Asiaa selittänee osaltaan se, että asemasodan aikana vakiintuneista rintamalinjoista oli oletettavasti puhuttu lomien aikana kotiväelle. Näin ollen rintamalla kirjoitettaessa ei nähty enää tarpeelliseksi peitellä sijoituspaikkaa, kun kaikki sen kuitenkin tiesivät. Sodankäynnin ollessa aktiivisempaa kesällä 1941 sekä kesällä 1944 rintamalla palvelleet näyttäisivät olleen vaitonaisempia olinpaikastaan. Unton kertomuksia sotavankien teloitamisesta ja omista rintamakarkureista voidaan pitää esimerkkinä selvästi kyseenalaisempien tietojen levittämisestä. Olemassa olevan aineiston perusteella en kuitenkaan sanoisi tarkoituksena olleen sensuurisääntöjen rikkominen tieteen tahtoen, vaan pikemminkin asioista kertominen pohjimatta kertomisen seurauksia.

Kotirintamalta lähetetyissä kirjeissä kerrottiin myös arkaluontoisia asioita, joita ei kirjeitse olisi saanut levittää. Etenkin kaupungeista lähetetyissä kirjeissä mainitaan useamman kerran elintarviketulo ja siitä juontavat ongelmat kotiseudulla. Toisinaan kirjeissä kerrotaan myös sukulaispoikien asemapaikkoja tai sotilasarvoja. Eräänlaisena sattumana voidaan pitää sitä, että molempien perheiden kirjeenvaihdossa mainitaan pimennyksistä. Pimennyksistä tuskin olisi saanut kertoa, sillä se

aiheutti huolta rintamamiehissä. Lisäksi väärin käsiin päätyessään tiedoista olisi voinut olla myös strategista hyötyä viholliselle.

Varsinaista sensuurin vastaista asennetta ei tässä tutkielmassa esitellyistä kirjeistä ole löydettävissä. On kuitenkin huomattava, että tätä tuskin olisi kirjoitettu kirjeisiin, jotka saattoivat joutua sensuurin käsiin. Toisinaan kirjeissä kyllä ivailtiin sensuurin tarkastaneen turhaan joitain kirjeitä tai todetaan, että poistakoon sensori tämän kohdan kirjeestä, mikäli haluaa. Turhautumista ja epäluuloa aiheutti sensuurin sijaan epäilyt kenttäpostin luotettavuudesta sekä kenttäpostin näkyvimpinä edustajina toimineet postitoimistojen virkailijat. Molemmat perheet kyselivät usein lähettämiensä pakettien perään ja ilmoittivat yleensä etukäteen, mikäli aikoivat lähettää suuntaan tai toiseen jotakin arvokkaampaa. Pakettien perille pääsyä epäiltiin aika ajoin sangen avoimestikin. Etenkin maaseudulla asuvaa perhettä turhauttivat elintarvikkeiden, kuten voin, lähettämiskiellot sekä pakettien painorajoitukset. Syntipukeiksi ja asian nostaman kiihtymyksen kohteeksi joutuivat ainakin kirjeissä postitoimihenkilöt. Itse järjestelmää tai viranomaistahoja ei silti arvosteltu millään tasolla. Tässä suhteessa voisi näin ollen sanoa jatkosodan sensuuri- ja tarkkailujärjestelmän onnistuneen kohtalaisen hyvin. Järjestelmää ei käytetyn aineiston perusteella kyseenalaistettu, ja mitä ilmeisimmin sensuuriohjeita pyrittiin noudattamaan melko tarkasti joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.

Lomista kirjoitettiin molempien perheiden välillä ahkerasti läpi sodan. Niiden ajankohtaa kyseltiin ja Paavon kohdalla pohdittiin, miten työloma-anomusten kanssa kävisi. Loma-asioista kirjoitettaessa perheiden välillä oli kuitenkin eroja. Paavon kohdalla mietittiin usein, kuinka maatilan työt saataisiin etenemään mahdollisimman tehokkaasti Paavon ollessa lomalla. Tätä ei aivan joka kerta sanottu ääneen, mutta se on selkeästi havaittavissa rivien välistä. Unton kohdalla tällaista loma-ajan työvelvoitetta ei ollut yhtä vahvasti olemassa. Usein Unto suunnitteli ja haaveili lähinnä yhteisestä lomastaan Evan kanssa. Vaikka kotiväkeä varmasti lomien aikana autettiinkin, askareita tuskin voi verrata maanviljelijän velvollisuuksiin. Vahvan viitteen siitä, että Unton lomat sisälsivät toisinaan hieman juhlimistakin, kertoo Unton saama kutsu kenttäoikeuteen lomatapahtumien johdosta.

Yhteistä lomiin liittyvissä kirjeissä oli se, että loman loputtua kirjeet näyttävät lähes järjestäen olevan haikeamman oloisia kuin ennen lomaa. Ikävä ja kaipuu koettiin ilmeisen kovana etenkin lomien jälkeen perheenjäsenen ollessa jälleen kaukana poissa. Myös Unton Evalle osoittamien lomien jälkeisten kirjeiden teksteissä tämä piirre on selkeästi havaittavissa. Voidaankin päätellä kaipuun olleen suurta sekä molemminpuolista kummankin perheen keskuudessa.

Sekä Paavolla että Untolla oli sodan aikana ystävyysuhdetta vakavampi suhde. Merkittävimpana erona ihmissuhdeasioissa oli tietenkin se, että Paavon ja hänen kumppaninsa suhde kariutui, kun

taas Unto ja Eva päätyivät lopulta sodan jälkeen naimisiin asti. Yhtä kaikki, sota ei estänyt nuoria miehiä etsimästä kumppania itselleen tai syventämästä olemassa olevaa suhdetta. Sodan aiheuttamista koettelemuksista huolimatta suhteita syntyi aivan kuten rauhanaikanakin, kenties jopa enemmän. Toki asiat etenivät hitaammin kuin rauhanaikana, sillä suhteita oli hoidettava pääsääntöisesti kirjeitse. Tämä ei kuitenkaan lopettanut suhteiden muodostumista kokonaan. Uusia suhteita saatettiin etsiä jopa kiivaammin sota-aikana. Kirjeenvaihdossa sekä Unto että Paavo kertoivat, ja heille kerrottiin, melko avoimesti seurusteluun liittyvistä asioista. Molemmat saivat enemmän tai vähemmän tosissaan annettuja ohjeita siitä, miten naisasioiden suhteen kannattaisi edetä. Paavolle suhteen kariutuminen oli varmasti kokemus, joka ei ainakaan helpottanut hänen henkistä jaksamistaan. Untolle läpi sodan kestänyt suhde sen sijaan antoi varmasti voimaa jaksaa läpi sodan haavoittumisestaan ja muista koettelemuksista huolimatta.

Sotatilanteen radikaali muutos kesällä 1944 vaikutti kummankin perheen kirjeenvaihtoon. Kotirintamalla omaiset olivat huomattavasti huolestuneempia läheisistään kuin asemasotavaiheen aikana. Rintamalla olleita pyydettiin lähettämään edes lyhyt ilmoitus, jonka perusteella kotiväki tietäisi kirjoittajan olevan hengissä. Ainakin Unto pyrki kirjoittamaan kaiken kiireen keskellä edes postikortin kotirintamalle aina ehtiessään. Samoin voidaan päätellä Paavon tehneen, koska hän sai tasaisin väliajoin kirjeitä kotoa eikä niissä mainittu mitään kirjoittamattomuudesta. Sotatilanteen kriittisistä hetkistä huolimatta kirjoitukset maatilan töistä jatkuivat kirjeissä ja Paavo antoi neuvoja sekä ohjeita kotona olleelle naisväelle mahdollisuuksien mukaan. Paavon perheen kohdalla on huomattavissa myös uskonnollisuuden näkyminen kirjeissä aiempaa voimakkaampana. Vaikeilla hetkillä perhe ja etenkin perheen äiti haki voimaa uskonnosta. Usko korkeimman johdatukseen ja määrättyyn kohtaloon helpotti varmasti epävarmojen aikojen koetellessa perhettä. Unto perheineen erosi tässä huomattavasti Paavon perheestä. Heidän kirjeenvaihdossaan uskonnollisuudelle ei juuri ole jalansijaa. Järkähämättömyys, velvollisuudentunto ja valmius uhrauksiin ovat aistittavissa molempien perheiden kirjeistä kesän 1944 aikana.

Välirauhan astuttua voimaan syyskuussa 1944 sekä Paavo että Unto läheisineen olivat helpottuneita. Ennen kaikkea kirjeistä on aistittavissa riemu sodan päättymisestä sekä hengissä säilymisestä. Rauhanehtojen tultua julki niitä pidettiin poikkeuksetta kovina, mutta tästä huolimatta oltiin edelleen hyvillä mielin sodan loppumisesta. On kuitenkin syytä huomata, että Unto läheisineen arvosteli rauhanehtoja ja etenkin venäläisiä selkeästi Paavon perhettä enemmän. Paluuta arkeen alettiin odottaa heti välirauhan alettua, mutta kotiinpaluutaan saivat sekä Unto että Paavo odottaa pidemmälle syksyyn. Odottaminen otti koville molemmissa kotirintaman perheissä, sillä pelkona oli läheisen joutuminen pohjoiseen saksalaisia vastaan sotimaan. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan

odottelun jälkeen sekä Paavo että Unto pääsivät palaamaan siviiliin ja totuttelemaan jälleen siviilielämään.

Tutkielmassa esiteltyjen perheiden lähtökohdat ja taustat ovat hyvin erilaisia. Molemmat kokivat sodan omalla tavallaan ja lähestyivät asioita eri tavoilla. Tästä huolimatta on havaittavissa, että täysin erilaisilla perheillä oli myös hyvin samankaltaisia kokemuksia sodasta ja sodan arjesta. Riippumatta perheen taustasta tai asuinpaikasta, huoli rintamalla olleista läheisistä oli suuri. Samalla on kuitenkin kirjeenvaihdon rivien välistä havaittavissa ymmärtämys siitä, mikä oli miehen velvollisuus sotaa käyvässä maassa. Toisaalta kirjeiden kautta hahmottuvissa perheiden kokemuksissa on tietenkin myös eroja. Tämä on luonnollista, sillä kyseessä olivat hyvin erilaiset perheet niin elinkeinojen kuin perherakenteenkin kannalta. Lisäksi on muistettava, että jokaisella perheellä ja jokaisella yksilöllä on oma kokemuksensa sodasta. Näin ollen, vaikka perheet olisivat olleet naapureita, olisi niiden sodan ajan kokemuksista noussut esiin erilaisia asioita ja tuntemuksia.

6.3. PERHEET JA ARJEN KOKEMUKSET SODAN MAAILMASSA

Unton ja Paavon sekä heidän läheistensä kirjeenvaihdon kautta välittyvä sota-ajan arki muodostui yhteydenpidosta läheisiin, lomalle pääsyn odottamisesta ja läheisten hyvinvoinnista huolehtimiseen käytettävissä olevien keinoin. Paavon arkeen kuului merkittävänä osana myös vanhimman veljen vastuu maatilan töiden suunnittelusta ja jossain määrin myös toteuttamisesta. Hänen kotona olleelle perheelle arki muodostui pitkälti maatöiden tekemisestä sekä kodista huolehtimisesta. Untolle puolestaan haavoittumisesta sekä toipumisesta muodostui osa sodan arkea. Lisäksi läpi sodan Unton arkeen kuului seurustelukumppani. Kirjeiden perusteella Eva oli Unton mielessä päivittäin antaen Untolle yhden syyn lisää selvitä sodan koettelemuksista. Perheiden arki ei tietenkään ollut pelkästään sitä, mitä kirjeistä on tulkittavissa. Sotilaan arkeen kuului luonnollisesti sotiminen, odottaminen, pelko sekä alituinen epävarmuus. Yhtälailla huoli tulevasta, pelko ja jatkuva epävarmuus olivat läsnä kotirintamallakin. Näistä asioista ei kuitenkaan sinänsä ole kirjeissä kovin-kaan montaa viittausta. Kotiväen kirjeissä on aistittavissa huoli rintamalla olleista, mutta tämäkin huoli väistyy pikkuhiljaa taustalle asemasodan aikana ponnahtaakseen jälleen uudelleen esiin kesän 1944 aikana.

Vaikka kuolemasta ei kirjoitettu kirjeissä jatkuvasti, oli se olennainen osa sodan arkea. Paavon perheen kohdalla tämä tietenkin kiteytyy Heikin kuolemaan sekä sankarivainajan kotiinpaluun odottamiseen. Tämän lisäksi pienen paikkakunnan ikäviin puoliin kuului se, että suuri osa kylän pojista oli enemmän tai vähemmän tuttuja perheelle. Unton ja hänen perheensä kohdalla kaatumista ei juuri

kirjeissä mainita, mutta todennäköisesti Unton haavoittuminen on saanut Unton itsensä lisäksi myös lähimmäiset miettimään kuolemaa ja kaatumisen mahdollisuuta.

Yleisiin sota-ajan kokemuksiin verrattuina tutkielmassa esiintyneet perheet kohtasivat samankaltaisia asioita ja kokemuksia kuin suuri osa sodan aikana eläneistä suomalaisista. Perheiden kokemuksilla on kuitenkin omat ainutlaatuiset lähtökohtansa, vivahteensa sekä erilaiset painotuksensa. Toisissa asioissa yleinen ja perheiden mieliala oli samansuuntainen, mutta toisissa asioissa kirjeistä ei ollut havaittavissa samoja mielialoja kuin yleisellä tasolla. Huomionarvoista on kuitenkin se, että kirjeiden avulla ei voida saada täydellistä kokonaiskuvaa kummankaan perheen kokemuksista tai mielialoista.

Sota-ajan kirjeiden avulla on mahdollista nähdä vilaus niistä kokemuksista, joita tässä tutkielmassa esitellyissä perheissä sodan aikana koettiin. On kuitenkin muistettava, että kirjeiden avulla saatu kuva perheiden sotaan liittyvistä kokemuksista on ainoastaan tulkinta menneestä. On mahdotonta selvittää, mitä toinen ihminen on kokenut tai kuinka hän on kokenut. Kirjeiden kautta saatu kuva menneisyyden ihmisten kokemuksista on vain pieni osa heidän kokonaisvaltaisista kokemuksistaan. Näin ollen, vaikka kirjeistä pystyisi tulkitsemaan täydellisesti menneisyyden henkilön kokemukset, ne eivät silti kertoisi kokonaisuutta hänen elämästään. Kirjekokoelmat eivät myöskään ole täydellisiä emmekä voi tietää, millaisia kirjeitä kokoelmista on jäänyt pois tai minkä vuoksi. Tämä saattaa vääristää tulkintaa merkittävästi, mutta toisaalta historiantutkija muodostaa tulkintansa käytettävissä olevien lähteiden pohjalta.

Muodostamani tulkinta tutkielman perheistä ja heidän kokemuksistaan sodan arjessa on ainoastaan yksi mahdollinen tulkinta aiheesta. Se ei sinällään ole oikea tai väärä, mutta käytettävissä olevan aineiston perusteella uskon sen olevan kirjeissä esiintyville henkilöille oikeutta tekevä tulkinta. Tutkimuskohteena olleista perheistä ei voida tehdä sen suurempaa yleistystä eikä se ole ollut tämän tutkielman tarkoituksenaan. Kyseessä ovat yksittäiset perheet, joiden kokemuksia olen tulkinnut, ja joiden tarinaa olen kertonut. Samankaltaisia perheitä ja heidän kokemuksiaan on kertomatta vielä lukematon määrä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Valtioneuvoston tarkastuselinten arkisto

- Toimintakertomukset, Db:1
- Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston mielialakatsaukset, Dc:1
- Kirjeistö päämajan ja muiden sotilasviranomaisten kanssa, Fc:1; Fc:2; Fc:3 ja Fc:4
- Tarkastusta koskevia asetuksia, päätöksiä, ohjesääntöjä ja työjärjestyksiä, Ha:1
- Tarkastustoimintaa koskevia muistioita, lausuntoja, esitelmiä ja artikkeleita 1940–1946, Ha:2

Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto

- Valtion tiedotuslaitoksen mielialakatsaukset, Dg:1
- Tiedotustoimintaa koskevat asetukset, työjärjestykset, organisaatio-kaavat, yhteistyö- ja työnjakosopimukset sekä artikkelit, Hb:1

Päämajan sensuuritoimiston arkisto (Sörnäisten toimipiste)

- Sotasensuurin organisaatio ja määrävahvuudet, T 10683/12
- Kaavakuvia, ehdotuksia, selostuksia ym. sensuuriorganisaatiota koskevaa, T 10683/15

Musiikintutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto (TaY), Tampere

Kansanperinteen arkisto

- Sota-ajan kirjeiden kokoelma, 165/I ja 165/II
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma, 214

II PAINETUT LÄHTEET

Aamulehti (AL), 16.3.1944

III KIRJALLISUUS

Tutkimuskirjallisuus:

Aalto Heidi. ”Sota-aikaan riiaattiin kenttäpostin välityksellä” – etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista. Etnologian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä. 2008.

Arimo, Reino. Sota-ajan kirjeet ja historiantutkimus. Teoksessa Suojanen, M.K. (toim.). *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopisto. Tampere. 1984. s. 33–40.

Bourke, Joanna (suom. Kivimäki, Ville). ”Uusi sotahistoria”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva. Helsinki. 2006. s. 21–42.

Favorin, Martti. *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet v. 1939–1948*. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta. Helsinki. 1969.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.). *Kotirintama 1941–1944*. Tammi. Helsinki. 1972.

Fussel, Paul. *The Great War and Modern Memory*. Oxford University Press. London. 1975.

Hagelstam, Sonja. Families, Separation and Emotional Coping in War. Bridging Letters Between Home and Front, 1941–1944. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012. s. 277–312.

Hagelstam, Sonja (suom. Kinnunen, Tiina). Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva. Helsinki. 2006. s. 213–227.

Hagelstam, Sonja. Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.). *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS. Helsinki. 2011. s. 299–328.

- Herlin, Ilkka. Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa. Teoksessa *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (toim.). SKS. Helsinki. 1996.
- Hietala, Marjatta (toim.). *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmasodan aikana*. SKS. Helsinki. 2006.
- Huuhtanen, Taina (toim.). *Jatkosodan kirjeet*. Otava. Helsinki. 1986.
- Huuhtanen, Taina. Sota-ajan kirjeet ja historiantutkimus. Teoksessa Suojanen, M.K. (toim.). *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopisto. Tampere. 1984. s. 27–32.
- Huuhtanen, Taina (toim.). *Talvisodan kirjeet*. Otava. Helsinki. 1984.
- Hytönen, Kirsi-Maria. ”Me kaikki voimme täällä hyvin”. *Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparinjatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Historian pro gradu -tutkielma. Turku. 2007.
- Junila, Marianne. Wars on the Home Front: Mobilization, Economy and Everyday Experiences. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012. s. 191–232.
- Jutikkala, Eino. *Valtion Tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY. Helsinki. 1997.
- Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus. Helsinki. 2000.
- Kemppainen, Ilona. *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. SKS. Helsinki. 2006.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva. Helsinki. 2006.
- Kirves, Jenni. ”Päivittäinen myrkyannoksemme” – sensuuria ja propagandaa jatkosodassa. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga. Helsinki. 2008. s. 13–62.

- Kivimäki, Ville. Sodan kokemushistoria. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva. Helsinki. 2006. s. 69–86.
- Kivimäki, Ville. Three Wars and Their Epitaphs: The Finnish History and Scholarship of World War II. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012. s. 1–46.
- Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas. Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill. Leiden. 2012. s. 233–275.
- Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti Kaisa. Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.). *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS. Helsinki. 2011. s. 9–27.
- Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.). *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS. Helsinki. 2011.
- Leskelä-Kärki, Maarit. *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS. Helsinki. 2006.
- Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.). *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY. Helsinki. 2005.
- Moisala, U.E.; Rahko, Kauko & Turpeinen, Oiva. *Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977*. Puhelinlaitosten liitto. Helsinki. 1977.
- Mustola, Kati. Homoseksuaalisuus ja sota. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.). *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva. Helsinki. 2006. s. 171–189.
- Näre, Sari. ”Kuin viimeistä päivää” – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga. Helsinki. 2008. s. 335–380.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga. Helsinki. 2008.

Perko, Touko. *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Otava Helsinki. 1974.

Pietiäinen, Jukka-Pekka. *Suomen postin historia II*. Posti- ja telelaitos. Helsinki. 1988.

Pranttila, Anneli. *Rintamamiesten muonitus Suomessa sotavuosina 1939–1945*. Yliopistopaino. Helsinki. 2006. [<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/maa/skemi/vk/pranttila/rintamam.pdf>].

Rasila, Vilho. Miksi kirjeitä kerättiin? Teoksessa Suojanen, M.K. (toim.). *Sota-ajan kirjeet*. Tampereen yliopisto. Tampere. 1984. s. 21–26.

Rusi, Alpo. *Lehdistösensuuri jatkosodassa: sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–44. Historiallisia tutkimuksia 118*. Suomen historiallinen seura. Helsinki. 1982.

Rönkkönen, Teuvo. Kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.). *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY. Helsinki. 2005. s. 634–646.

Tepora, Tuomas. ”Elävät vainajat” – kaatuneet kansakuntaa velvoittavana uhrina. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga. Helsinki. 2008. s. 103–132.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi. Helsinki. 2002.

Vilkuna, Kustaa. *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*. Otava. Helsinki. 1962.

Wunsch, Sinikka. Lupa vihata - propaganda ja viholliskuvat mielipiteen muokkaajina konfliktitilanteessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2003. s. 263–277.

IV INTERNET LÄHTEET

Kaarninen, Mervi. *Epilä - tilasta teollisuuskeskukseksi*. Koskesta voimaa -sivusto. [<http://www.uta.fi/yky/arkisto/koskivoimaa/kaupunki/1918-40/epila.htm>]. Luettu 16.4.2012.

Kemppainen, Ilona. Luentomateriaali diskurssianalyysi historiantutkimuksessa. 9.10.2003. [<http://www.mv.helsinki.fi/home/kemppain//disk03.htm>]. Luettu 16.12.2011.

Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto. KA. [<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/index.php?id=529234&raportti=1>]. Luettu 13.9.2011.

LIITTEET

LIITE 1

Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastustoiminnan päälliköt talvi- ja jatkosodan aikana.

TIEDOTUSELIMET

Valtioneuvoston tiedotuskeskus

Urho Toivola	11.10.1939–22.2.1940
Heikki Reenpää	22.2.–17.5.1940
Lauri A. Puntila	17.5.1940–22.6.1941

Valtion tiedotuslaitos (VTL)

Heikki Reenpää	22.6.1941–17.3.1943
Kustaa Vilkuna	17.3.1943–1.4.1944
Heikki Kekoni	1.4.1944–31.12.1944

TARKASTUELIMET

Tiedotustoiminnan tarkastusvirasto

Kustaa Vilkuna	10.6.1940–2.7.1941
----------------	--------------------

VTL:n tarkastusjaosto

Kustaa Vilkuna	2.7.1941–17.3.1943
Lauri Posti	17.3.1943–30.11.1944
Veikko Ruoppila	1.–31.12.1944

Lähde: Favorin 1969, 12, 20–21.

LIITE 2

Siviili- ja sotatoimialueiden kirjesensuurista vastanneet toimijat jatkosodan aikana.

VTL (siviilialueet)

Jatkosodan alkaessa	Muutos ajankohta	Uusi vastaava
Tarkastusvirasto (VTL:n osaksi omana jaostonaan)	Marraskuu 1941	Tarkastusjaosto

Päämaja (sotatoimialueet sekä käytännössä takaisin vallattu alue ja Itä-Karjala)

Jatkosodan alkaessa	Muutos ajankohta	Uusi vastaava
Valvontaosasto (Valv.3 = sensuuritoimisto)	Heinäkuu 1941	Tiedotusosasto (Ttus 4 = sensuuritoimisto)

Lähteet: P.M. selostus Päämajan sensuuritoimiston toiminnasta v:n 1941–44 sodan aikana, T 10683/15, KA (Sörnäinen); Jutikkala 1997, 33; Perko 1974, 17-21 ja Vilkuna 1962, 34-41.

LIITE 3

Kirjeenvaihdossa esiintyvien ajallisten aukkojen ja niitä ympäröivien kirjeiden perusteella määritellyt Paavon jatkosodan aikaiset lomat. Taulukko on suuntaa antava.

Aukot kirjeissä	Loman ajankohta	Huomioitavaa	Maininnat kirjeissä (Lomaa ennen tai jälkeen)
5.2.-6.3.1942	Helmikuussa 1942	Heikin sankarihautajaiset	Jälkeen
31.5.-25.6.1942	Kesäkuussa 1942	Perusloma	Jälkeen
28.8.-23.9.1942	Syyskuussa 1942	Perusloma	Sekä että
28.11.-19.12.1942	Joulukuussa 1942	Perusloma	Ennen
28.2.-27.3.1943	Maaliskuussa 1943	Perusloma	Ennen
16.5.-Helluntai 1943	Touko-kesäkuun vaihde 1943	Perusloma	Sekä että
2.8.-9.9.1943	Elokuussa 1943	Työloma, 1 kk	Sekä että
5.11.-25.11.1943	Marraskuussa 1943	Perusloma	Jälkeen
13.1.-3.2.1944	Tammikuussa 1944	Perusloma	Sekä että
22.3.-29.6.1944	Huhti-kesäkuussa 1944	Kylvöloma + muu loma	Jälkeen

Lähde: Sota-ajan kirjeet 165/I ja 165/II, TaY.